

Hjernevask

*En analyse av programmet og den
påfølgende offentlige debatten*

Robert Duratovic Stople

Masteroppgave i sosiologi
Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi
Det samfunnsvitenskapelige fakultet

UNIVERSITETET I OSLO

02.07.2010

Hjernevask

En analyse av programmet og den påfølgende offentlige debatten

© Robert Duratovic Stople

2012

Hjernevask – En analyse av programmet og den påfølgende offentlige debatten

Robert Duratovic Stople

<http://www.duo.uio.no/>

Sammendrag

Temaet for oppgaven er NRK-programmet ”Hjernevask”, som utløste en enorm mediedebatt da det så dagens lys våren 2010. Mitt fokus er tredelt: ”Hjernevask” som program (herunder programskapernes redelighet og agenda); kjønnsforskernes opptreden i programmet; og den offentlige debatten som oppstod i kjølvannet. Jeg tar gjennomgående i bruk en forenklet variant av Frans H. van Eemeren og Rob Grootendorsts pragma-dialektiske argumentasjonsteori. Mer bestemt bruker jeg metoden til å identifisere aktørens argumentasjon, enten denne er direkte eller indirekte, samt peke på argumentasjonsfeil. I den offentlige debatten velger jeg meg også ut et segment som jeg analyserer i henhold til pragma-dialektikken.

Jeg tar først sikte på å finne ut hva slags program ”Hjernevask” var, og utvikler i den forbindelse en typologi med fire idealtyper: *forskningsformidling* og *underholdning*, samt hybridene *infounderholdning* og *infopropaganda*. Sistnevnte knytter jeg blant annet til filmskaperen Michael Moore. Analysen viser at ”Hjernevask” var infopropaganda, og jeg spør da om det var rimelig av NRK å produsere og kringkaste denne type program. Jeg kommer frem til at NRK, gitt hvordan de legitimerer sitt allmennkringkasteroppdrag, ikke kan gjøre infopropaganda til en legitim hybrid mellom formidling og underholdning.

Jeg gransker så kjønnsforskernes opptreden i homo/hetero-programmet, det avsnittet av programserien der uenighetene trådte tydeligst frem. I analysen ser jeg på deres retoriske strategier (i lys av Anne Krogstads (2006) begreper *selvhevdelse* og *angrep*) og kobler dette opp i mot Steven Pinkers ”The Blank Slate” – Eia og Ihles hovedinspirasjon bak ”Hjernevask”. Jeg finner at to av de tre kjønnsforskerne gjorde seg skyld i (implisitt) å avvise den biologiske forskningen på moralsk grunnlag, eller frykt for uheldige konsekvenser av denne, hvilket er nettopp det Pinker tar til orde for i boken. Dette representerte også et brudd på den vitenskapelige normen om upartiskhet, da forskerne ikke lot seg lede utelukkende av kunnskapsinteresser. Jeg finner videre at alle de tre kjønnsforskerne utviste mangel på vitenskapelig ydmykhet, eller mangel på forståelse av egne begrensninger.

Endelig retter jeg blikket mot den offentlige debatten som oppstod som en reaksjon på programmet. Jeg dokumenterer innledningsvis noe av kritikken som ble reist både mot samfunnsforskerne (herunder kjønnsforskerne) og samfunnsforskningen i ”Hjernevask”-debatten, før jeg griper fatt i et bestemt segment av denne (altså debatten). Nærmere bestemt

en meningsutveksling mellom forskningsjournalisten Bjørn Vassnes og sosiologiprofessorene Willy Pedersen og Ottar Brox. Utgangspunktet for meningsutvekslingen var førstnevntes totale fordømmelse av samfunnsforskningen på bakgrunn av det som fremkom i ”Hjernevask”. Den pragma-dialektiske analysen viser at Vassnes’ argumentasjon ikke var holdbar, og hans standpunkt derfor heller ikke akseptabelt. Pedersen og Brox’ standpunkter var derimot akseptable. Vassnes var imidlertid ikke alene om å være usaklig i debatten. En rekke av debattantene som gikk til angrep på samfunnsforskningen (eller samfunnsforskerne) strødde om seg med både *personangrep* og *overilede generaliseringer*. Disse mottok da også nesten unison støtte i kommentarfeltene under innleggene. Jeg hevder derfor at pragma-dialektikkens syn på argumentasjon er for restriktivt for en debatt som dette, der mange av aktørene også har leserne i tankene når de forfatter sine innlegg. Mer bestemt ser pragma-dialektikken kun *logos*, eller rasjonell argumentasjon, som relevant. Ergo underkjennes *etos* og *patos*, henholdsvis aktørens karakter og spill på følelser.

Forord

Å skrive en masteroppgave er en lang og krevende prosess. Jeg vil først og fremst takke min veileder Ragnvald Kalleberg for et godt samarbeid. Det har vært mange lange og interessante samtaler på ditt kontor om både smått og stort – dog ikke bestandig sosiologirelatert.

Jeg vil også rette en takk både til medstudenter og min seminarleder Grete Brochmann for gode råd og innspill. Til slutt vil jeg takke min nærmeste familie for all støtte og oppmuntring under prosessens gang.

Robert Duratovic Stople

Oslo 02.07.2012

Innholdsfortegnelse

1	Tema, problemstillinger, datamateriale og disposisjon.....	1
1.1	Bakteppe	2
1.2	Arv versus miljø	6
1.3	Problemstillinger	9
1.4	Datamateriale.....	11
1.5	Samfunnsrelevans og sosiologisk interesse.....	12
1.6	Disposisjon	13
2	Sentrale begreper og tilnærminger	15
2.1	Forskningsformidling, underholdning, infounderholdning og infopropaganda	16
2.1.1	Forskningsformidling	16
2.1.2	Underholdning og infounderholdning.....	19
2.1.3	Infopropaganda.....	20
2.2	Argumentasjonsteori, retoriske strategier og pragma-dialektikk	24
2.2.1	Retoriske strategier.....	25
2.2.2	Pragma-dialektikkens teoretiske grunnlag	26
3	Metode.....	31
3.1	Metodologiske valg og utvalg av data.....	31
3.2	Forskningsetiske betraktninger.....	33
3.3	Diskursanalyse og den pragma-dialektiske fremgangsmåten.....	34
3.3.1	Diskursanalyse	34
3.3.2	Den pragma-dialektiske fremgangsmåte.....	36
3.3.3	Argumentasjonsfeil i de fire diskusjonsfasene.....	39
3.3.4	Svakheter ved den pragma-dialektiske rekonstruksjonen	42
4	Hva slags program var ”Hjernevask”?	45
4.1	Forskningsformidling, underholdning eller en hybrid?.....	46
4.1.1	Homo/hetero-programmet.....	47
4.1.2	”Hjernevask” som hybrid	50
4.2	Infounderholdning eller infopropaganda?	51
4.3	”Hjernevask” som infopropaganda.....	58
4.4	Infopropaganda og NRK	62
5	Kjønnsforskernes opptreden i ”Hjernevask”	66

5.1	Kommentatorenes reaksjoner på kjønnsforskernes opptreden	67
5.2	Kjønnsforskernes retoriske strategier	68
5.3	Evaluering av kjønnsforskernes opptreden.....	73
6	Den offentlige ”Hjernevask”-debatten	78
6.1	Den offentlige debatten	79
6.1.1	Angrepene på samfunnsforskningen	80
6.1.2	Forsvaret av samfunnsforskningen.....	84
6.2	Vassnes´ angrep på samfunnsforskningen.....	85
6.2.1	Sosiologene Pedersen og Brox´ forsvar	87
6.2.2	Vassnes imøtegår sosiologenes argumentasjon.....	91
6.3	Evaluering av standpunktene akseptabilitet og argumentenes holdbarhet.....	92
6.3.1	Evaluering av Vassnes´ (sub)standpunkt(er) og argumentasjon	93
6.3.2	Evaluering av sosiologenes standpunkter og argumentasjon.....	98
6.4	Konklusjon.....	102
7	Avslutning	106
7.1	Oppgavens funn	106
7.2	Saklighet i offentligheten.....	108
	Litteraturliste	110

1 Tema, problemstillinger, datamateriale og disposisjon

"Hjernevask" var en tv-serie på syv programmer, unnfanget av komiker og sosiologiutdannede Harald Eia og journalist og skribent Ole-Martin Ihle, som gikk på NRK våren 2010. Programleder var Eia. NRK omtalte selv serien som et populærvitenskapelig program om biologi og samfunn. I serien, som undersøkte i hvilken grad forskjeller mellom mennesker hovedsakelig skyldes biologiske eller sosiale årsaker, ble seerne med Eia på en reise i inn- og utland og fikk servert intervjuer med norske og utenlandske forskere relatert til problemkomplekset. Temaene for de syv programmene var henholdsvis: (1) "Likestillingsparadokset", (2) "Foreldreeffekten", (3) "Homo/hetero", (4) "Vold", (5) "Tilfeldig sex", (6) "Rase", og (7) "Født sånn eller blitt sånn" (NRK: Hjernevask).

Eksemplifisert ved en erfaring som sosiolog Torkild Hovde Lyngstad gjorde seg da han for noen år siden deltok på et seminar om familiesosiologi, og opplevde å bli møtt med lett humring da han antydte at en genetisk komponent kanskje delvis kunne forklare at skillsmissebarn selv har en høyere skillsmisserisiko senere i livet (Lyngstad 2009), innleder Eia boken "Født sånn, eller blitt sånn", som han har forfattet sammen med Ihle, med tilsynelatende å skape et motiv for sitt oppgjør med samfunnsforskningen. Eia mener at de samfunnsvitenskapelige disiplinene, og da i særdeleshet kjønnsforskningen, hverken makter, eller ønsker, å ta biologiske forklaringsmodeller på alvor. En selvransakelse fra komikerens side, som selv er utdannet sosiolog, leder til erkjennelsen om at han, dersom han ikke hadde brutt med "menigheten" i tide, trolig ville reagert på samme vis som sine tidligere trofeller i salen om han hadde vært tilstede på den omtalte seansen og vært utstyrt med deres forutinntatthet i bagasjen (Eia og Ihle 2010:7-8). "Vi er jo ikke interessert i biologi, men i det sosiale" (Lyngstad 2009), var bemerkninger som Lyngstad fikk servert da han etter sin presentasjon konfronterte sine kollegaer med deres reaksjon til det han nettopp hadde sagt.

Det er altså vanskelig å komme unna antakelsen om at Eia føler seg snytt av samfunnsvitenskapen, og da i særdeleshet sosiologien, og derfor skulle kunne være i besittelse av motiver til "å ta igjen" overfor forskerne som gjorde seg skyld i å "villede" ham. Men uansett motiv: programserien "Hjernevask" utløste en enorm mediedebatt, hvor særlig kjønnsforskerne, i kjølvannet av sine opptredener, måtte finne seg i å bli latterliggjort i offentligheten. Men også Eia og NRK fikk kritikk – spesielt for metodene som ble tatt i bruk overfor de norske samfunnsforskerne. Mot samfunnsforskerne (og da først og fremst kjønnsforskerne) haglet det beskyldninger både om arroganse, redsel for biologi, sneversynthet og, ikke minst, ideologisk styrt forskning. Arroganse kan i denne sammenhengen forstås som brudd på normen om *vitenskapelig ydmykhet*, som inngår i Robert Mertons beskrivelse av moralregler for vitenskapelig atferd (Kalleberg 2005:115-117), og innebærer "forståelse av egne begrensninger, i forhold til virkelighetens kompleksitet og innsikten om hvor lite en selv skjønner innenfor forskersamfunnet som helhet" (Kalleberg 2005:117). Det ble også hevdet at de var forutinntatte, eller sagt på en annen måte, farget av sitt fagfelts *doxa*. Et begrep Pierre Bordieu i "Outline of a Theory in Practice" (1977) bruker som en betegnelse på det som tas for gitt av deltakerne innenfor et felt - kall det gjerne "tattforgittheter".

I denne oppgaven intenderer jeg å rette et kritisk blikk både mot programserien, kjønnsforskerne som opptrådte på tv-skjermen og den offentlige debatten som fulgte i kjølvannet av "Hjernevask". Mer bestemt kommer jeg til å dokumentere og vurdere deler av programserien og dens aktørers opptreden, samt dokumentere deler av debatten og vurdere kvaliteten på argumentasjonen i denne.

1.1 Bakteppe

Som den tyske filosofen Hans-Georg Gadamer har fremhevet er vi er nødt til å gjøre oss visse grunnleggende antakelser om verden rundt oss for og i det hele tatt kunne være i stand til å fungere som individer i hverdagen. Den kanadisk-amerikanske magikeren og vitenskapelige skeptikeren, James Randi, illustrerte dette på en glitrende måte under en forelesning for NASA på begynnelsen av 1990-tallet. Randi innledet her med å påpeke at ingen i salen hadde tatt seg bryet å sjekke hvorvidt stolene ville tåle vekten deres før de tok sjansen på å sette seg ned. De antok rett og

slett, med god grunn, at så var tilfellet. Han avslørte så, til stor latter fra salen, at han inntil da ikke hadde vært i stand til å se tilhørerne, fordi brillene hans ikke hadde vært utstyrt med brilleglass. Publikum var igjen i sin fulle rett til å ta for gitt at en foreleser som entrer scenen iført briller faktisk har glass i dem. Så hva var poenget med dette relativt uskyldige stuntet? Jo, nettopp å demonstrere at vi hverdagen bestandig tar, og er nødt til å ta, visse forhold forgitt for ikke å bli drevet til galskap. Man kan altså ikke gå rundt og sette spørsmålstegn ved alt som finner sted i sine omgivelser. Randi avsluttet for øvrig demonstrasjonen med å vise at podiets mikrofoner som han til da hadde stått og snakket direkte inn i ikke var skrudd på. Mikrofonen han benyttet seg av satt i stedet festet på innsiden av dressjakken hans (Randi 2008). La oss koble dette til *hermeneutikken*, eller nærmere bestemt *ny-hermeneutikken*, en retning som først og fremst er representert ved nevnte Gadamer.

Hermeneutikk kan defineres som "studiet av hva forståelse er og hvordan vi bør gå fram for å oppnå forståelse" (Føllesdal og Walløe 2000:89). Hovedforskjellen mellom de tradisjonelle hermeneutikerne og ny-hermeneutikerne ligger i hvorledes man skal oppfatte den såkalte *forståelseshorisonten*, både vår egen og andres. Mens førstnevnte retning tar til orde for at "vi til en høy grad kan studere vår egen og andres forståelseshorisont og frigjøre oss fra den" (Føllesdal og Walløe 2000:102), hevder Gadamer i likhet med, eller kanskje snarere inspirert av, Martin Heidegger at dette er et urealistisk ideal for forståelse. Ifølge Gadamer står vi "alltid innenfor vår forståelseshorisont, og når vi reflekterer over den, kan vi gripe en del, men resten av den er alltid der og bidrar til å prege vår forståelse av den lille delen vi griper" (Føllesdal og Walløe 2000:103). Det er dette han kaller *hermeneutikkens universalitets-fordring*, og som leder han til å forkaste den tradisjonelle hermeneutikkens skille mellom forutsetninger som er nødvendige for forståelse og forutsetninger som ødelegger forståelse, dvs. *fordommer*. Da vi ikke har "noe nøytralt ståsted (...) hvorfra vi kan godta noen av våre forutsetninger og forkaste andre" (Føllesdal og Walløe 2000:103), må alle oppfatninger og holdninger i vår forståelseshorisont betraktes som *for-dommer*. Hensikten med bindestreken er ifølge Gadamer at vi "skal frigjøre oss fra vanlige negative assosiasjoner som hefter ved ordet «fordom»" (Føllesdal og Walløe 2000:104), og i stedet se på det som forventningene vi har med oss i bagasjen. Forventninger som noen ganger viser seg å passe, men ofte må modifiseres (Føllesdal og Walløe 2000:104). Forståelse som

prosess er derfor for Gadamer "en gradvis justering av våre fordommer slik at de passer inn med det vi tar søker å forstå" (Føllesdal og Walløe 2000:104).

På samme måte som individet må gjøre seg grunnleggende antakelser om verden må alle fag forholde seg til "tattforgittheter". Eller sagt med andre ord, så vil man innenfor alle fag finne spesifikke oppfatninger og fokusområder som skiller seg fra det man finner i andre fag. Og dette danner et nødvendig utgangspunkt for å kunne definere faget, og dermed også hvem som er "innsidere" og "outsidere". Det er en grunn til at vi kaller "vårt" fag for sosiologi, og ikke statsvitenskap eller, for den saks skyld, psykologi. Man er rett og slett nødt til å bli enige om visse felles standarder for hva, for eksempel, sosiologi skal være, og er, og hva som igjen da i lys av dette vil være å anse som god og dårlig sosiologi. Uten et sett av slike standarder, eller "tattforgittheter", ville man ikke ha noe å forholde seg til i akademiske diskusjoner, det være seg innad i, eller på tvers av de ulike fagfeltene. Dette bringer oss inn på det Thomas Kuhn i *The Structure of Scientific Revolutions* (1962) omtaler som et *vitenskapelig paradigme*. Poenget til Kuhn er kort fortalt at "forskning og kunnskapsproduksjon er noe foregår innenfor en gitt teoretisk forståelsesramme, et paradigme" (Engelstad 2003:313-314). Hvilket han omtaler som *normalvitenskap*, som mer bestemt innebærer "research firmly based upon one or more past scientific achievements, achievements that some particular scientific community acknowledges for a time as supplying the foundation for its further practice" (Kuhn 1962:10). Begrepet har derfor også klare paralleller med Michel Foucaults begrep om *epistemer*, som slik det defineres i *Tingenes Orden* (1966) ikke er en spesifikk form for kunnskap, men snarere hva vi kan kalle "kunnskapsregimer", eller sagt med andre ord, "mulighetsbetingelsen for kunnskap i en gitt periode, som gjør det mulig å organisere ideer og observasjoner til mer omfattende kunnskapsenheter" (Engelstad 2003:313). Kuhns påstand er at vi fra tid til annen opplever at det eksisterende vitenskapelige paradigmet blir utfordret av ny kunnskap som vanskelig lar seg forene med den gjeldende teoretiske forståelsesrammen, og at forskerne av den grunn til å begynne med vil overse disse funnene. Etter hvert vil imidlertid det eksisterende paradigmet, dersom de nye forstyrrende funnene begynner å forekomme hyppigere over tid, kunne komme til å bryte sammen, med den konsekvensen at et nytt vitenskapelig paradigme blir etablert (Engelstad 2003:314). Med Kuhn sin terminologi har vi da vært vitne til en *vitenskapelig revolusjon* (Kuhn 1962:92).

Noen ville kanskje hevde at det er nettopp dette Eia har gjort, altså utfordret det gjeldende vitenskapelige paradigmet med hittil neglisjert kunnskap, i dette tilfellet biologibaserte forklaringsmodeller. I så tilfelle får de delvis støtte av Thomas Hylland Eriksen, professor i sosialantropologi ved UiO, som i et intervju i *Klassekampen* (19.03.2010) ble sitert på at "Hjernevask" syntes å representere "en markering av en ny posisjon i forhold til det rådende hegemoniet i samfunnsforskningen – et hegemoni som ikke har tatt biologiske forklaringsmodeller inn over seg, delvis av ideologiske grunner" (Lillebø 2010) Eriksen hevdet at det faktisk at de biologiske forklaringene var ganske primitive under samfunnsforskningens glansdager på 1960- og 1970-tallet, fremdeles hefter ved oss. Og at dette den dag i dag påvirker hvordan forskningsspørsmål utarbeides (Lillebø 2010). For eksempel er problemstillinger "av typen «hvorfor er menn mer voldelige enn kvinner?» (...) grunnspørsmål som ikke er blitt stilt innen kriminologifaget (Lillebø 2010).

Men der "Hjernevask" kanskje sviktet mest var i mangelen på evnen, og trolig også viljen, til å formidle at det til enhver tid forekommer en ganske polarisert debatt innenfor fagfeltene omkring hvilke standarder som skal gjelde under det rådende vitenskapelige paradigmet. Eia har skapt et bilde av samfunnsforskningen som en arrogant og virkelighetsfjern enhet som nekter å ta alternative forklaringsmodeller, og da spesielt biologibaserte, innover seg. Her ville naturligvis ulike forskere, dersom man hadde vært interessert i å lage et seriøst og balansert tv-program om forskningsformidling og debatt innenfor fagfeltene, kunne være i stand til å tilby svært ulikartede innsikter og synspunkter. En av disse er professor Stein Bråten - for øvrig Eias egen lærer ved sosiologisk institutt ved UiO - som blant annet har vært en viktig bidragsyter til et internasjonalt arbeid som viser at barn fødes med sosiale instinkter fra naturens side (Brox 2010). Bråten har kritisert ekstremister på begge sider av arv/miljø-debatten. På den ene siden finner vi forskere som bekjenner seg til en idé om at vi er født med "blanke ark" og som derfor vil hevde at vi ikke kan tilskrive noe som helst medfødt til mennesket. På den andre siden finner vi forskere som vil tilbakeføre alt til genetisk opphav og biologiske forhold. Begge ståstedene er uholdbare. Bråten hevder at vi i stedet har å gjøre med en *tredobbelt spiral*, hvor det finner sted en innbyrdes påvirkning mellom natur, kultur og den samspillsmessige næringen (*nature, culture, nurture*) (Bråten 1998:233-234). "Ikke bare er biologiske og kulturelle betingelser virksomme i forberedelsen til de første møter ansikt til ansikt.

I ethvert møte oppstår noe nytt som virker tilbake på naturgitte og kulturgitte faktorer, og dermed nærer og overskrider dem" (Bråten 1998:234).

Barn kan oppvise empati og omsorgsfølelse før de fyller ett år, og protoomsorg og prososial adferd før de fyller to. Dette lar seg vanskelig forklare med utgangspunkt i enten arv eller miljø, hevder Bråten. Studier på tvers av kulturer og utenfor familiesammenhenger gir grunnlag for å fastslå at det dreier seg om begge deler, både naturgitte egenskaper og kulturell læring (Bråten 1998:236).

Også menneskeaper (sjimpanser, gorillaer), våre nærmeste genetiske slektninger i dyreriket, oppviser prososial adferd. Slektskapet mellom mennesker og sjimpanser er omtrent like nært som mellom hunder og ulver, men avstanden mellom førstnevnte er likevel enorm. Dette skyldes "noe helt enestående artspesifikt for mennesket: kulturell danning, utdanning og nydanning innenfor en skapende symbolverden som overskrider tid og rom, og muliggjør gjendanning og nydanning i kraft av ulike former for symbolminne" (Bråten 1998:242).

Gitt Eias fortid som sosiologstudent ved UiO, med Bråten som lærer, er det rimelig å gå ut fra at han er kjent med diversiteten av syn som foreligger innenfor samfunnsforskningen på dette området. Standardene blir som nevnt også konstant utfordret både innenfra og utenfra. Det kan allikevel synes som om "Hjernevask" har maktet å åpenbare seg som den berømte dråpen som har fått begeret til å renne over, og således lyktes med å skape en større scene som arv/miljø-debatten kan utfoldelse seg i, nemlig media og det offentlige rom. Sett ifra et slikt perspektiv er det fruktbart å betrakte "Hjernevask"-debatten nettopp som en illustrasjon av ulike posisjoner knyttet til at en påstått avvisning av biologi i samfunnsforskningen blir utfordret.

1.2 Arv versus miljø

Arv/miljø-debatten er mer eller mindre jevngammel med det moderne biologifaget. Helt siden Charles Darwin først rokket ved vår oppfatning av den menneskelige natur da han i 1859 publiserte *The Origin of Species*, har forskere diskutert heftig seg imellom om hva som egentlig trigger menneskelig atferd. Darwin så hvorledes en prosess som *naturlig seleksjon* kunne skape en illusjon av tilstedeværelsen av en

intelligent designer, og debatten som hans ideer avstedkom pågår fremdeles (Ridley 2003:40-41). Den engelske vitenskapsjournalisten Matt Ridley karakteriserer det 20. århundre som en kollisjon mellom ideer – en hundreårskrig mellom forkjempere for henholdsvis arv og miljø - der alt for mange av aktørene har gjort seg skyld i feilaktig å betrakte disputten som et *nullsumspill*. Altså at bevis for den ene proposisjonen automatisk innebærer diskreditering av den andre (Ridley 2003:278).

En viktig premissleverandør for forestillingen om at vi blir født med "blanke ark" var Franz Boas. Boas, som emigrerte fra Tyskland til USA i 1887, var opptatt av å demonstrere plastisiteten til den menneskelige kulturen, og la samtidig grunnlaget for kulturell antropologi. Han hevdet i et nøtteskall at kulturen er det som frigjør oss fra vår natur (Ridley 2003:202-203). Boas kan allikevel ikke med rimelighet betraktes som en talsmann for "blanke ark"-doktrinen. Han benektet hverken muligheten for eksistensen av en universell menneskelig natur, eller at det kan være naturgitte forskjeller mellom individer. Poenget hans var at alle etniske grupper er utstyrt med de samme mentale basisferdigheter – et synspunkt som i dag, ifølge evolusjonspsykologen Steven Pinker, er mer eller mindre universelt akseptert blant vitenskapsmenn (Pinker 2002:23). Men som Pinker påpeker: "Boas had created a monster. His students came to dominate American social science, and each generation outdid the previous one in its sweeping pronouncements" (Pinker 2002:23). Ikke bare insisterte disse på at forskjeller mellom etniske grupper måtte forklares med kulturelle faktorer alene. Faktisk måtte alle aspekter ved den menneskelige eksistens forklares på denne måten. For som en av Boas' studenter, Albert Kroeber, skrev: "Heredity (...) cannot be allowed to have acted any part in history" (Pinker 2002:23). Tvert imot, hevdet Kroeber, involverer kjeden av hendelser som former oss: "the absolute conditioning of historical events by other historical events" (Pinker 2002:23).

Parallelt med at Boas reformerte antropologien, la den nesten jevngamle Emile Durkheim grunnlaget for sosiologien. Durkheim var imidlertid mer ekstrem enn Boas, da han hevdet at sosiale fenomener kunne forklares ut fra sosiale fakta alene, og ikke biologi. På mange måter var derfor også han med på å legge grunnlaget for forestillingen om at vi fødes med "blanke ark". (Ridley 2003:205). Noe som tydelig kan illustreres med hans berømte utsagn:

Every time that a social phenomenon is directly explained by a psychological phenomenon, we may be sure that the explanation is false ... The determining cause of a social fact should be sought among the social facts preceding it and not among the states of individual consciousness (Ridley 2003:247).

En av de mest kontroversielle figurene i arv/miljø-debattens historie er Edward Wilson, grunnleggeren av *sosiobiologien*. Wilson tok i boken *Sociobiology: The New Synthesis* (1975) til orde for at mennesker kunne vurderes i den samme rammen som maur og andre dyr, og hevdet at menneskelig atferd i bunn og grunn kan forklares ut fra prehistorisk nytteverdi og medfødte egenskaper (Meland 2010b). Med evolusjonsbiologen Richard Dawkins' terminologi har vi å gjøre med *egoistiske gener*. I motsetning til Wilson holdt imidlertid Dawkins seg til dyr da han innførte begrepet i *The Selfish Gene* (1976). Mennesker er, hevdet han, hovedsakelig et unntak fra regelen, da deres velutviklede hjerner gjør dem i stand til å ignorere diktatene fra deres egoistiske gener (Ridley 2003:242-243).

Det har vært hevdet, blant annet fra *Dagbladets* Astrid Meland, at Eia er inspirert av Wilsons tanker, da også han bedømmer arv og prehistorisk nytteverdi som de viktigste forklaringsvariablene for å forstå menneskelig handling (Meland 2010b). Den klart viktigste inspirasjonskilden til programskaperne er imidlertid nevnte Pinker. Eia og Ihle hevder at mye av motstanden mot biologiske forklaringer har en moralsk forankring, et synspunkt som fremmes av Pinker i bestselgeren "The Blank Slate: The Modern Denial of Human Nature" (2002) - boken som inspirerte dem til å lage "Hjernevask" (Imenes 2010). Her redegjøres det for *frykten* for de tilsynelatende sosiale og politiske konsekvensene av biologiske forklaringsmodeller, og det hevdes at *angsten for den menneskelige naturen* i det store og hele kan kokes ned til fire former for frykt: (1) gitt at mennesker er iboende forskjellige, så vil undertrykking og diskriminering potensielt kunne bli rettfærdiggjort; (2) gitt at mennesker er iboende umoralske, så kan ethvert forsøk på å forbedre vår tilværelse vise seg å være bortkastet; (3) gitt at mennesker er biologiske produkter, så vil fri vilje være å anse som en myte og vi vil ikke lenger holde individer ansvarlige for deres handlinger; (4) gitt at mennesker er biologiske produkter, så har livet ingen høyere mening (Pinker 2002:139).

Det er særlig den førstnevnte frykten – den Pinker kaller "the fear of inequality" – som er aktuell i "Hjernevask". Pinker argumenterer for at ideen om at vi er født med "blanke ark" og formes av sosialiseringprosesser heller enn av biologien, av mange

ses som en garantist for politisk og sosial likhet. Man tenker seg da at det dersom dette ikke skulle være tilfellet vil kunne lede til ett (eller flere) av følgende onder: (1.1) forskjellsbehandling på bakgrunn av fordommer – gitt at vi er biologisk forskjellige kan det være rasjonelt å diskriminere; (1.2) sosial darwinisme – gitt at forskjellene mellom mennesker hva gjelder inntekt, status, kriminalitetsrater osv. kan forklares ut fra medfødte/iboende evner og egenskaper, så kan man ikke skylde disse forskjellene på diskriminering, hvilket åpner for å skyve ansvaret over på offeret ("blame the victim") og dermed konsekventisk tolerere ulikhet; (1.3) rasehygiene – gitt at mennesker er biologisk forskjellige på vis som andre mennesker enten liker eller misliker, så kan dette lede disse til å gripe inn biologisk, ved for eksempel enten å oppmuntre eller motvirke/forhindre individers avgjørelser om å gå til anskaffelse av barn, det være seg gjennom å begrense eller frata dem beslutningsretten, eller i enda mer ekstreme tilfeller, rett og slett å drepe dem, slik nazistene gjorde under den annen verdenskrig fordi de oppfattet jødene som biologisk underordnet (og dermed mindre verdt enn dem selv). I sum har dette ledet til, hevder Pinker, at mange intellektuelle i dag insisterer på at medfødte biologiske forskjeller ikke eksisterer. Frykten for konsekvensene av slike oppdagelser medfører med andre ord at man rent av forneker den menneskelige naturen (Pinker 2002:141). Dette kommer jeg tilbake til.

1.3 Problemstillinger

Mitt fokus med henhold til dokumentasjon og vurdering vil være tredelt: (1) "Hjernevask" som program (herunder programskapernes redelighet), (2) kjønnsforskernes opptreden i programmet, og (3) den offentlige debatten som oppstod i kjølvannet av programserien. Jeg retter først blikket mot selve programmet slik det fremstod i tv-ruten. For å begrense stoffmengden avgrensers jeg analysen av programmet hovedsakelig til episoden som tok for seg homofili/heterofili. Dette da homo/hetero-programmet var det avsnittet der uenighetene trådte tydeligst frem, og som derfor også, så vidt undertegnede er i stand til å bedømme, skapte mest debatt i mediene i ettertid. Jeg spør som mitt hovedspørsmål her:

(1.1) Hva slags program var "Hjernevask"? Var det forskningsformidling, underholdning eller en hybrid? Og i tilfelle hva slags hybrid?

I kapittel 2 utvikler jeg en typologi hvor jeg etablerer *forskningsformidling*, *underholdning* og *infounderholdning* – en hybrid mellom de to - som idealtyper. Videre inkorporerer jeg i denne typologien en beslektet hybrid som jeg velger å kalle *infopropaganda*. Som en forlengelse av dette vil jeg gjøre meg noen tanker om NRKs rolle som allmennkringkaster, og spør derfor:

(1.2) *Var det rimelig av NRK å produsere og kringkaste denne type program?*

Dette etterfølges av en vurdering av kjønnsforskerne som opptrådte på sine fagfelts vegne i homo/hetero-programmet. Jeg kommer blant annet til å koble dette opp imot Pinkers "The Blank Slate". Og jeg spør:

(2.1) *Hvor rasjonell var kjønnsforskernes opptreden i homo/hetero-programmet? Utviste de mangel på vitenskapelig ydmykhet?*

(2.2) *Gjorde de seg skyldig i å avvise biologiske forklaringsmodeller på bakgrunn av frykt for konsekvensene av disse?*

Oppmerksomheten rettes deretter mot den offentlige debatten som oppstod i media i kjølvannet av "Hjernevask". En debatt hvor både programskapernes redelighet og agenda, opptredenen til kjønns- og samfunnsforskerne som deltok i programmet, og kvaliteten på, og relevansen av, kjønns- og samfunnsforskningen som sådan, hadde en sentral plass. Mitt hovedfokus vil ligge på sistnevnte, men også forskernes opptreden vil bli berørt. Førstnevnte tema vil derimot utelukkende bli behandlet i forbindelse med analysen av programmet. Jeg intenderer først å dokumentere noe av kritikken som ble fremført mot samfunnsforskningen (og samfunnsforskerne), samt hvorledes samfunnsforskerne i hovedsak forsvarte sine fagfelt, før jeg velger ut ett bestemt segment for nærmere analyse. Jeg tar da utgangspunkt i et debattinnlegg fra forskningsjournalisten Bjørn Vassnes hvor han på bakgrunn av det som ble presentert i "Hjernevask" beskyldte samfunnsforskningen for å ha "råtnet på rot" - et innlegg som fikk fremtredende sosiologer som Willy Pedersen og Ottar Brox til å ta til motmæle. Mitt fokus vil være på å dokumentere og vurdere kvaliteten på argumentasjonen i dette segmentet av debatten. Jeg vil sette opp et ideelt mål for hvordan argumentasjonen bør foregå i henhold til pragma-dialektisk metode og vurdere hvordan deltakerne bidro til dette målet. Jeg vil også gjøre meg noen tanker

om pragma-dialektikkens egnethet som analyseverktøy for "Hjernevask"-debatten. Spørsmålene jeg stiller er:

(3.1) Hvor holdbar var argumentasjonen i meningsutvekslingen mellom Vassnes, Pedersen og Brox? Egner pragma-dialektikken seg som analyseverktøy for "Hjernevask"-debatten?

(3.2) Hvor rimelige var angrepene på samfunnsforskningen i media i kjølvannet av "Hjernevask"?

1.4 Datamateriale

Mitt datamateriale er: selve programmet, med særskilt fokus på episoden som omhandlet homofili/heterofili; det uredigerte intervjuet med Jørgen Lorentzen som NRK valgte å legge ut på sine nettsider etter at kjønnsforskeren klaget programmet inn for PFU; behandlingen av Lorentzens PFU-klage; én episode av talkshowet "Skavlan" der Eia var gjest; Eia og Ihles bok "Født sånn, eller blitt sånn" (2010); og nettartikler relatert til "Hjernevask". Sistnevnte inkluderer både kronikker og debattinnlegg av, samt foreliggende intervjuer med, aktørene i den offentlige debatten. Aktørene er i utgangspunktet: programskaperne, forskerne (både de som deltok i programmet og andre ledende samfunnsvitere/naturvitere som har deltatt i debatten), kommentatorer i aviser og andre medier, samt "folk flest". "Folk flest" er en samlebetegnelse på de individene som har valgt å delta i den offentlige debatten gjennom å kommentere bidragene til de andre aktørene og/eller selve programserien i nettavisenes kommentarfelt og på diverse blogger.

Jeg har imidlertid besluttet å utelate sistnevnte gruppe, altså "folk flest", fra analysen. Delvis for å begrense datamaterialet, men også fordi jeg har bedømt det slik at de som kun tok del i debatten på dette viset, bevisst eller ubevisst, valgte å stille seg på siden av hoveddebatten slik den artet seg i offentligheten. De inngikk med andre ord ikke i noen direkte dialog med forskerne og kommentatorene som førte den offentlige debatten, men diskuterte snarere seg imellom i en egen debatt på siden av denne. Ergo var de heller ikke bundet av de samme sakelighetskriteriene som forskerne og kommentatorene. Hvilket medførte at deres innspill ofte fikk både et useriøst og et

vulgært uttrykk. Tillat meg å gi et par eksempler på dette hentet fra kommentarfeltene i noen av artiklene som jeg vil benytte meg av senere:

Hvordan har disse elendige forskerne greid å slippe unna med tullpratet sitt i så mange år? Hvorfor er ikke Jørgen Lorentzen eksponert tidligere? Jo, fordi vi også er belemret med dårlige, kunnskapsløse journalister, med samme politiske agenda som forskerne (Simonsen 2010).

De har ingenting å komme med og det vet de. Derfor er alt som står igjen personangrep, stråmannargumenter og sutring over urettferdig klipping og intervjuteknikk. Hvis noen kan gi meg en link til en artikkel skrevet i forsvar av kjønnsforskerne, som ikke kan reduseres til dette, så utlover jeg en dusør (Hansen og Mastekaasa 2010).

Lorentzen klarer på mesterlig vis å forene politikk og forskning. Dette er ikke en enkel oppgave og krever til tider en viss "fleksibilitet" med hensyn til fakta. Det er altfor mange forskere som ser seg blind på å være upartiske og den vitenskapelige metode, selv når dette strider mot egen ideologisk overbevisning. Lorentzen fremstår her som et urokkelig fyrstårn i likestillingspolitikken og lar seg ikke bryte ned av logikk og motstridende forskningsresultater fra forskere med en vitenskapelig agenda (Gundersen og Bruusgaard 2010b).

Disse innspillene er mer eller mindre tilfeldig utvalgt. Man vil kunne finne lignende kommentarer under nær sagt samtlige kronikker og debattinnlegg i "Hjernevask"-debatten. Kommentarenes useriøse karakter, enten de er krasse eller fornøyelige, vanskeliggjør i stor grad en seriøs diskusjon av materialet. Ergo vil dokumentasjon og vurdering av aktørenes innspill begrense seg til forskere og kommentatorer.

1.5 Samfunnsrelevans og sosiologisk interesse

Min interesse for temaene er trigget av en generell nysgjerrighet knyttet til de beskrevne problemkompleksene. Krav til interessante og relevante forskningsspørsmål inngår i retningslinje nr. 1 i *forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi* (NESH 2006:8). Når det gjelder spørsmålet om samfunnsrelevans, så har vi å gjøre med noe som både er aktuelt og viktig, i den forstand at mange snakket om og var opptatt av det, ikke bare innenfor akademia, men også nasjonen som helhet. Man kan mene hva man vil om "Hjernevask", men få hadde vel på forhånd kunnet forutse at et tv-program om samfunnsforskning skulle bli det store samtaleemnet i lunsjpauser og ved middagsborder rundt omkring i det ganske land. "Hjernevask" kunne på det meste skilte med 651 000 seere (program nummer to) – en markedsandel på 45,8 prosent den kvelden, og et snitt på 573 000 (markedsandel 39,4 prosent) (Ramnefjell 2010). Hvor mye av den kommersielle suksessen som må tilskrives det faktum at det var den kjente humoristen Eia som loset oss igjennom serien, er et åpent spørsmål. Men

trolig kan han ikke alene tillate seg å ta æren for dette. Det er tydelig at programmets tematikk og uttrykk har maktet å engasjere og provosere et bredt spekter av befolkningen.

Dokumentasjon av virkeligheten i en offentlig debatt som berører sosiologien som fag har også en åpenbar sosiologisk interesse. Når det gjelder programmets tematikk, altså avvisning av biologiske forklaringsmodeller på bakgrunn av frykt, ideologiske forestillinger, faglig arroganse eller "tattforgittheter", både blant samfunnsforskningens representanter i programmet og samfunnsforskningen som sådan, er dette interessant og relevant (både samfunnsmessig og sosiologisk). Både i direkte forstand, men også indirekte, på et metaplan. Dette da det har å gjøre med selve premisset for fagene, og hva samfunnsforskere (herunder sosiologer) holder på med som premissleverandører. En påstått eksistens av ulike grader av slike fenomener innenfor forskningen representerer derfor potensielt et problemkompleks som både er viktig og nødvendig å fokusere på. Ettersom lovgivningen i et samfunn i høy grad baserer seg på forskning, vil det være uheldig dersom forskernes forutinntatthet, redsel for biologiske forklaringsmodeller etc. påvirker hvordan de stiller spørsmålene (jf. Hylland Eriksen ovenfor), og dermed også hvilke svar de sitter igjen med. Eller for å uttrykke det mer direkte: som man spør, får man svar.

1.6 Disposisjon

I neste kapittel redegjør jeg for de analytiske begrepene som springer ut fra spørsmålene, og som derfor vil fungere som mitt analyseverktøy i resten av oppgaven. Dette inkluderer å utvikle typologien som ble nevnt i 1.3. Jeg vil også gi en innføring i argumentasjonsteori og på bakgrunn av dette presentere retningen som vil fungere som min spesifikke diskursanalytiske tilnærming til den offentlige "Hjernevask"-debatten: *pragma-dialektisk argumentasjonsteori*. I kapittel 3 redegjør jeg for mine metodologiske valg og utvalg av data. Jeg går også nærmere inn på den pragma-dialektiske fremgangsmåten. I kapittel 4 analyserer jeg homo/hetero-programmet og forsøker å identifisere hva slags program "Hjernevask" egentlig var. Jeg spør deretter hvorvidt det var rimelig av NRK som allmennkringkaster å produsere og sende denne type program. Kapittel 5 tilegnes kjønnsforskerne som opptrådte i "Hjernevask" på sitt fagfelts vegne. Jeg kommer her til å granske de

retoriske strategiene som kjønnsforskerne tok i bruk i sitt møte med Eia. Dette gjøres blant annet i lys av Anne Krogstads (2006) analyser av valgkampstrategier (som blir presentert i neste kapittel, og som jeg vil hevde har overføringsverdi til mitt tilfelle) og knyttes opp mot Pinker. Endelig gir jeg meg i kapittel 6 i kast med den offentlige debatten som oppstod i kjølvannet av programserien, med sikte på å vurdere sakeligheten både i debatten og blant aktørene som deltok.

2 Sentrale begreper og tilnærminger

Ragnvald Kallebergs modell av et forskningsopplegg består av fire hovedelementer: spørsmål, erfaringsmateriale, *analytiske kategorier* (eller teori) og svar, der førstnevnte har den viktigste funksjonen (Kalleberg 1998:32). Eller for å uttrykke det mer allusorisk: "i begynnelsen er spørsmålene" (Kalleberg 1998:36). Det er spørsmålene som gir både ramme og retning til forskningsprosjektet. De avgrensner feltet som skal studeres, samtidig som de anskueliggjør hva slags data som vil være passende til prosjektet og hvilke analytiske perspektiver som burde trekkes inn i analysen (Kalleberg 2005:124).

Ordet "teori" har imidlertid en rekke forskjellige betydninger. Drøfting av den foreliggende litteraturen på feltet representerer bare en av disse. Kalleberg foretrekker, i likhet med Boudon (1986), å se på "teori" som en kombinasjon av 1) begrepsanalyser, klargjøring og presisering av begreper, 2) utvikling av allmenne innsikter på basis av konkrete erfaringer, 3) syntetiseringen av kunnskaper og innsikter på et felt, og 4) utarbeidelsen av forklaringer på de stilte spørsmålene (Kalleberg 1998:56-57). Dette fremstår som en god mal å basere min forståelse og bruk av ordet "teori" på.

I dette kapittelet vil jeg som nevnt (i 1.5) redegjøre for de analytiske begrepene som springer ut fra spørsmålene. Jeg begynner med å granske begrepene *forskningsformidling* og *underholdning*, både som idealtyper og slik de kan tenkes å manifestere seg i diverse *hybride* former, mest åpenbart som idealtypen "infotainment", som jeg fra nå av vil gi det norske navnet *infounderholdning*. Jeg kommer imidlertid, som allerede nevnt, til å utvide min typologi til også å gjelde en særegen, dog beslektet, hybrid av formidling og underholdning, som jeg vil etablere som en fjerde idealtipe – en *infopropaganda*-sjanger, som jeg knytter blant annet til filmskaperen Michael Moore. Videre vil jeg redegjøre for argumentasjonsteoriens historiske røtter og uttrykk. Krogstads analyser av retoriske valgkampstrategier, som jeg mener har overføringsverdi også til "Hjernevask" og som derfor kommer til å bli benyttet i analysen av kjønnsforskernes opptreden, vil bli trukket inn her. Dette etterfølges av en kort introduksjon til Arne Næss' og Jürgen Habermas' kriterier for sakelig diskusjon, hvilket vil lede meg til pragma-dialektikkens teoretiske grunnlag og

historie. Dette da van Eemeren og Grootendorst, pragma-dialektikkens fedre, er sterkt inspirert blant annet av Næss i sine arbeider, og deres argumentasjonsteori også har klare likhetstrekk med Habermas sine teorier.

2.1 Forskningsformidling, underholdning, infounderholdning og infopropaganda

Det har vært diskutert hva slags program "Hjernevask" var. Dette er også ett av spørsmålene jeg stiller meg i denne oppgaven. Jeg vil nå utvikle den varslede typologien, hvor jeg etablerer fire idealtyper som "Hjernevask" kan tenkes falle inn i. En typologi jeg vil benytte meg av i analysen av programmet i kapittel 4.

2.1.1 Forskningsformidling

Som virksomhet er *forskningsformidling* nært tilknyttet den såkalte folkeopplysningstradisjonen. Så sent som frem til midten av forrige århundre var det ikke uvanlig å referere til virksomheten som "popularisering" eller rett og slett "folkeopplysning". Gradvis har det imidlertid, som en konsekvens av det stigende utdanningsnivået i samfunnet - ja faktisk har det generelle utdanningsnivået i befolkningen aldri vært så høyt som det er akkurat nå, blitt mer og mer vanlig å snakke om "forskningsformidling" (Kalleberg 2005:300). I de forskningsetiske retningslinjer for kultur og samfunnsfag heter det at:

Forskningsformidling er å kommunisere innsikter, arbeidsmåter og holdninger (vitenskapens etos) fra spesialiserte forskningsfelt til personer utenfor feltet ("popularisering"), inklusive bidrag til samfunnsdebatter med vitenskapsbasert argumentasjon. Det kan både dreie seg om formidling av etablerte innsikter i faget og resultater fra nyere forskning. Formidling er rettet til utenforstående, om det nå er spesialister i andre fagområder eller personer uten vitenskapelig bakgrunn (NESH 2006:32).

Kalleberg (2010) argumenterer for at rollesettet i vestlig akademia fordrer eksistensen av rollen som offentlig intellektuell for akademikeren. Vitenskapelige disipliner lokalisert i forskningsuniversiteter skal idealtypisk befatte seg med fem typer av oppgaver som gir en institusjonell basis for et *femfoldig* rollesett: (1) *forskning*, som resulterer i vitenskapelige publikasjoner og ny kunnskap; (2) *utdannelse*, som resulterer i utdannede studenter; (3) *popularisering og bidrag til den offentlige debatten (forskningsformidling)*, som både resulterer i økt vitenskapelig

kunnskap blant massene og, ikke minst, bidrar til en opplyst demokratisk debatt; (4) *ekspertaktiviteter*, som resulterer i forbedringer for diverse klienter (for eksempel medisinsk behandling av pasienter); og (5) *institusjonsforvaltning*, som resulterer i fungerende institusjoner. Forskning (1) og popularisering (3) vil riktignok ofte kunne gå hånd i hånd, da viktige vitenskapelige oppdagelser, kanskje spesielt innenfor samfunnsvitenskapelige og humanistiske fag, i mange tilfeller har det med og nå et større publikum. Ergo vil skillet mellom de to i slike tilfeller kun være av analytisk art (Kalleberg 2010:199-200).

Utdanningseks pansjonen har hatt stor innvirkning på den offentlige samtale, i den forstand at det har utviklet seg en kritisk offentlighet. Utfordringen vi står overfor i dag er "oversettelsen", eller *formidlingen*, fra den vitenskapelige diskursen til offentligheten (NOU 1999: 27:62-63). Eller sagt med andre ord, så er det "bare gjennom god "oversettelse" på grunnlag av innsikt i den vitenskapelige diskurs at man kan utnytte på en fornuftig måte den vitenskapelige innsikt i utviklingen av et demokratisk samfunn" (NOU 1999: 27:63). Ifølge den tyske sosiologen Ulrich Beck fungerer denne kommunikasjonen, mellom vitenskapen og samfunnet, heller dårlig. Men vitenskapen må formidles (NOU 1999: 27:63). Dens kulturelle rolle kan således sies "å være vår fortolker av verden, eller av våre «tekster», enten det de religiøse tekster, den kulturelle tradisjon og de kulturelle uttrykk, politikertalen og de samfunnsmessige prosesser, eller – «naturens store bok»" (NOU 1999: 27:64).

Det er dog misledende å snakke om *offentligheten* som en enhetlig størrelse. I virkeligheten har vi å gjøre med ulike (delvis autonome) *felt* med egne diskurser og forskjellige normer for kommunikasjon. Eller sagt med andre ord, så eksisterer det flere offentligheter. Vitenskapen og kunsten kan tjene som eksempler på slike felt. Også mediene kan hevdes å representere et eget felt med særegne diskurser, selv om disse (i likhet med politikken) ofte ses som representanter for det store offentlige rom (NOU 1999: 27:61). Feltene er offentlige "i den forstand at det er arenaer der man kommuniserer med mennesker man ikke kjenner som personer om spesielle temaer av politisk, moralsk eller annen art" (NOU 1999: 27:61).

Paradoksalt har det parallelt med utdanningsrevolusjonen, som åpenbart har sørget for at akademikerne i dag henvender seg til et langt bredere utdannet massepublikum enn tidligere, ikke funnet sted noen tilsvarende intellektualisering av

massemediene. Tvert i mot har vi vært vitne til det motsatte, nemlig en stadig eskalerende kommersialisering av så vel pressen som fjernsynet. Satt litt på spissen, har disse gradvis måttet "finne seg i" å transformeres til nær sagt rene underholdningsmedier. Naturligvis med den konsekvensen at offentlige meningsutvekslinger mer og mer preges av polarisering, forenklinger og sensasjonsjag (Kalleberg 2005:314). Man kan sågar hevde at "aktive samfunnsborgere erstattes av kunder og personer som skal underholdes og konsumere" (Kalleberg 2005:314). Filosofen Hans Skjervheim er opptatt av nettopp denne overgangen, fra den klassiske journalistikken der respekt for sannhet og samfunnsrelevans var essensielle bestanddeler, til den beskrevne moderne varianten, altså "tabloidjournalistikken" – en form for journalistikk som med Skjervheims egne ord "forvandlar lesaren til objekt som skal påverkast, blikkfangast, få innplugga ´informasjonar` så fort og effektivt som mogleg" (Kalleberg 2005:315).

Hvordan kan denne utviklingen forklares? Det vært hevdet at massemedienes ubestridelige underholdningspreg er resultatet av en tilnæringsprosess fra bransjens side til den såkalte "folkelige kulturen". Problemet med en slik analyse er at den, ikke bare fordrer eksistensen av, men også tar forgitt at det foreligger en iboende konflikt mellom, en slik folkelig kultur og en elitekultur. Dette stemmer dårlig med det bildet som nettopp har blitt tegnet, av et samfunn der flere og flere borgere fra alle samfunnslag tar høyere utdanning. Det er nok rimeligere å fokusere på et sett nøkkelinstitusjoners tilsynelatende misforhold til hverandre, hvor kulturell virksomhet styres, eller i det minste påvirkes nevneverdig, av økonomiske interesser. Målet på kvalitetsfjernsyn marginaliseres da i stor grad til seeropplutning, og det strategiske virkemiddelet best egnet i jakten på seere er å favne bredt og forene. Hvilket gjenspeiles både i medietilbudet og programformatene (Kalleberg 2005:315). Sagt på en annen måte er vi vitne til "en økonomisk betinget forflating av argumentasjon og kunstnerisk innhold" (Kalleberg 2005:315).

Konsekvensen av dette er at verken fjernsynet eller radioen i dag overøser oss med forskningsformidling i ren idealtypisk form. De kanskje klareste eksemplene på forskningsformidling som norsk tv, i denne sammenhengen oftest representert ved NRK, kan by på for tiden er populærvitenskapelige programmer som "Schrödingers Katt" og "Newton", samt naturprogrammer i diverse former. Altså programmer som

hovedsakelig har en naturvitenskapelig forgreining. Når det gjelder samfunnsvitenskapelig orientert forskningsformidling kan NRKs "Kunnskapskanalen" - kort oppsummert en informativ blanding av forelesninger og paneldiskusjoner av og med fremstående akademikere om ulike temaer - tjene som et kroneksempel på dette. Altså forskningsformidling som idealtipe. Det samme kunne lenge NRK P2-programmet "Verdt og vite". Sistnevnte hadde sin siste sending i 2011, men lever på sett og vis videre gjennom "Ekko" - en fusjon med søsterprogrammet "Sånn er også livet", på samme kanal (Christensen 2011).

2.1.2 Underholdning og infounderholdning

Hva så med *underholdning*? Intuitivt skulle man tro at dette ordets betydning er innlysende. Fullt så enkelt er det ikke. Det som for noen fremstår som særdeles underholdende, kan for andre arte seg drepene kjedelig. Altså er det subjektive elementet helt avgjørende i karakteristikken av underholdning som fenomen. Stikkordet må være "å ha det gøy". Ergo vil programmer laget med en klar intensjon om å underholde eller kanskje retttere sagt more og/eller begeistre seeren - gjerne få henne til å trekke på smilebåndet – det være seg med humor eller kanskje med sang og musikk, i undertegnede bok være å regne som underholdningsprogrammer i sin idealtypiske form. Eksempler på dette kan være "Beat for Beat", "Senkveld med Thomas og Harald", eller "Eurovision Song Contest". Altså produksjoner som tilsynelatende ikke har noen som helst pretensjoner utover nettopp det å underholde de som velger å bruke fritiden sin på å følge dem. Og med dette beveger vi oss inn i nytt farvann. Hva med programmer som bevisst blander sjangre – kall det gjerne hybrider, som for eksempel underholdning og forskningsformidling?

Det kan være hensiktsmessig å snakke om TV som et sjangermedium på flere nivåer, med overordnede sjangerkategorier (eller storsjangere) som fakta og fiksjon, tilsvarende sakprosa og skjønnlitterær prosa innenfor litteraturen. Fakta- og underholdningsprogrammer utmerker seg således intuitivt som en tilsynelatende klar skillelinje. Det er imidlertid viktig å understreke at de fleste programmer, i likhet med tekster, kun kan forstås med utgangspunkt i flere sjangerkategorier. En rekke programmer blander også bevisst sjangre (Waldahl, Andersen og Rønning 2009:57). "Hjernevask" har blitt karakterisert som "infotainment", altså hva jeg kaller

infounderholdning, hvilket kan defineres som: "information-based media content or programming that also includes entertainment content in an effort to enhance popularity with audiences and consumers" (Demers 2005:143). Eller sagt med andre ord, en oppmykning eller utvisking av grensene mellom informasjon og underholdning med det for øyet å øke medieproduktets popularitet i befolkningen. "Hjernevask" var ifølge NRK, på tross av at det ble produsert av underholdningsavdelingen, såpass seriøst at det like gjerne kunne blitt plassert i faktaavdelingen (Bjørkeng 2010). Jeg tror likevel det er lite kontroversielt å hevde at programserien i det minste hadde betydelige elementer av en slik beskrevet grenseoppmykning iboende i sitt vesen.

Infounderholdning er et ord som fort kan gi negative konnotasjoner. Den nyere tv-historien har imidlertid gitt oss en rekke eksempler på tv-produksjoner som med hell har maktet å blande fakta/informasjons- og underholdningssjangeren, for så å servere resultatet i en smakfull innpakning som både har opplyst og begeistret. I Norge er det nok å nevne Petter Schjervens "Typisk Norsk", eller den gamle ringreven Torkjell Berulfsens mange "krumspring" på statskanalen. Nylig har vi også rukket å bli kjent med det populærvitenskapelige underholdningsprogrammet "Lyngbø og Hærlands Big Bang". Sistnevnte vil jeg faktisk utnevne til selve idealtypen av infounderholdning. Den kanskje mest vellykkede hybriden mellom underholdning og forskningsformidling som har blitt produsert av NRK i nyere tid. I "Big Bang" hadde komikerne Dagfinn Lyngbø og Anne-Kat. Hærland hver uke selskap av et fast panel med akademikere fra ulike forskningsfelt. Sammen bød de oss på både kunnskapsformidling og moro om alskens temaer, sett fra ulike akademiske og humoristiske synsvinkler.

2.1.3 Infopropaganda

Så langt virker alt ryddig. Min påstand er allikevel at det finnes (minst) én annen form for hybrid mellom informasjon/formidling og underholdning. En særegen form for tv-underholdning/journalistikk, som kanskje først og fremst forbindes med filmskaperen Michael Moore - kall det gjerne *infopropaganda* - hvilket jeg intenderer å gjøre i fortsettelsen. Sjangeren kjennetegnes av at film- eller programskaperne starter med konklusjonen og forsøker å skape dramaturgi både gjennom å føre sine

intervjusubjekter bak lyset i forhold til hva de egentlig skal være med på, og å benytte sin spesielle ekspertise i å manøvrere seg innenfor sjangeren til å sette sine meningsmotstandere i et ufordelaktig lys. La oss utforske denne sjangeren litt nærmere og etablere den som en fjerde idealtipe.

Den amerikanske filmskaperen Michael Moore er nesten like berømt for sine tvilsomme metoder som for sine dokumentarfilmer. Det er ikke uten grunn at hans navn nærmest automatisk har det med å dukke opp i sammenhenger der film- eller programskapere blir beskyldt for å forvrengte sannheten og opptre uredelig overfor intervjusubjektene. "Hjernevask" var intet unntak. For som tidligere nevnte Astrid Meland påpekte i *Dagbladet* (30.03.2010):

Erling Borgen gjør det. Michael Moore. Nå også Harald Eia. De lager subjektiv journalistikk hvor de på forhånd har landet på at Norge begikk krigsforbrytelser i Afghanistan, at den amerikanske våpenkulturen er årsaken til de høye dødstallene i USA og at evolusjonspsykologien kan forklare menneskelig atferd. Ute på jobb leter de opp folk som støtter dette synet. De intervjuer også noen som er uenige for dramaturgiens skyld (Meland 2010a).

Den nylig avdøde britisk-amerikanske forfatteren og politiske kommentatoren Christopher Hitchens hevdet i online-magasinet *Slate* (21.06.04) at Moores prisbelønnede dokumentarfilm "Fahrenheit 9/11" fra 2004, for tilfellet treffende omdøpt til *Unfairness 9/11*, "is a sinister exercise in moral frivolity, crudely disguised as an exercise in seriousness. It is also a spectacle of abject political cowardice masking itself as a demonstration of «dissenting» bravery" (Hitchens 2004). Det er vanskelig å være uenig i slike karakteristikker av Moores troverdighet som leverandør av objektive sannheter, uavhengig av om man er enig eller uenig i hans (i dette tilfellet anti-Bush) budskap. Filmskaperen starter bestandig med konklusjonen, og forsøker på manipulativt vis, med alle tilgjengelige midler, å *overtale* sitt publikum om riktigheten av denne. Dette innebærer, i tillegg til kryssklipping, ofte uredelighet overfor intervjusubjektene, både hva gjelder intervjuteknikk og informasjon om regissørens egentlige agenda.

Det etter hvert legendariske intervjuet med skuespilleren Charlton Heston, den gang president i "National Rifle Association" (NRA) – en organisasjon for våpeneieres rettigheter, i Moores Oscar-belønnede dokumentarfilm "Bowling for Columbine" (2002), kan fremheves som et eksempel på denne uredeligheten. Moore møtte her opp til et avtalt intervju hjemme hos Heston og stilte innledningsvis en rekke

spørsmål som skuespilleren virket beredt på om våpenrelatert vold i USA. Tonen var innledningsvis god. Moore viste frem et kort som indikerte medlemskap i NRA og ga inntrykk av å være på samme side som intervjuobjektet. Gradvis utviklet imidlertid seansen seg til en farse der filmskaperen pepret en tydelig ukomfortabel Heston med stadig flere kritiske spørsmål. Scenen nådde sitt klimaks da Moore plutselig spurte skuespilleren om han i lys av skolemassakren i Columbine og andre våpenrelaterte episoder med dødelig utfall, ønsket å be om unnskyldning for å ha ledet mangfoldige NRA-rallyer rundt omkring i landet. Heston forlot intervjuet mens kameraet fremdeles rullet og Moore fortsatte å rope sine spørsmål etter skuespilleren. Til slutt fisket han frem et bilde av en ung jente som nylig hadde blitt skutt og drept – et bilde han i et dramaturgisk grep la igjen utenfor Hestons hus i det han forlot det. Mitt sammendrag bygger her på en *dvd* i personlig eie, men seansen finnes også på *youtube* dersom man er interessert.

Et annet eksempel på den typen uredelighet som jeg er interessert i finner vi i den konservative amerikanske tv-personligheten Ben Steins pro-kreasjonistiske propagandafilm "Expelled: No Intelligence Allowed" fra 2008. Det er brakt på det rene, blant annet av *the American Association for the Advancement of Science* (AAAS 2008), at filmskaperne her opererte med særdeles villedende opplysninger overfor de som ble forespurt om å delta om hva de egentlig takket ja til. Blant de som ble intervjuet var dr. Richard Dawkins, den gang *the Charles Simonyi Professor of the Public Understanding of Science* ved Oxford University og dr. Michael Shermer, grunnlegger av *The Skeptics Society* og sjefredaktør for *Skeptic Magazine*. Sistnevnte delte sine tanker om prosjektet i *Scientific American* (08.04.08), hvor han, i likhet med Dawkins og de andre intervjuobjektene, hevdet at han ble kontaktet av Stein og forespurt om å delta i en dokumentarfilm titulert "Crossroads" som skulle ta for seg "the intersection of science and religion" (Shermer 2008). Det endelige produktet skulle imidlertid vise seg, ikke bare å bære et annet navn enn det som på forhånd hadde blitt oppgitt, men også fremføre som sin sentrale tese en konspirasjonsteori om hvorledes såkalt "Intelligent Design" systematisk blir holdt utenfor amerikanske klasserom av "gudløse" vitenskapsmenn. Stein forsøkte ved hjelp av billig humor og nøye kalkulert (og direkte usmakelig) kryssklipping, både å latterliggjøre de som uttalte seg til fordel for evolusjonsteorien, og å fremme sin pro-kreasjonistiske agenda (Shermer 2008). Da filmen i tillegg ved hjelp av visuelle

virkemidler gjorde sitt for å etablere en link mellom Darwin og Hitler (AAAS 2008), mottok etter hvert tok både Shermer og Dawkins hatbrev fra etterkommere av Holocaust-overlevende. (Dawkins 2008).

Det hele minner, som vi senere skal se, mistenkelig om omstendighetene som omga "Hjernevask", der den ene forskeren etter den andre via media gikk til frontalangrep både på Eias metoder og tilsynelatende agenda. Dette til tross for at Eia ideologisk representerer Steins rake motsetning. Førstnevnte titulerte seg selv som nyfrelst biologifantast i "gjerningsøyeblikket" under et besøk hos "Skavlan", hvilket vi også skal se nærmere på senere, mens Stein på sin side gikk til angrep på selve fundamentet for biologifaget, altså evolusjonsteorien.

Hva er det så med dette eksempelet og Moores velkjente metoder som gjør at noe umiddelbart begynner (eller idet minste burde begynne) å skurre for oss som blir bedt om å ta budskapet til filmskaperne på alvor, uavhengig av om vi i utgangspunktet er enige eller uenige i tesene som fremlegges? Undertegnede er for eksempel sjelden direkte uenig i Moores, eller for den saks skyld Eias, budskap, mens han til de grader er på kollisjonskurs med Steins synspunkter. Åpenbart har det å gjøre med uredeligheten og mangelen på saklighet som fremvises fra filmskaperne/programledernes side i deres higen etter å få frem sine poenger. Mer bestemt betrakter jeg infopropaganda som en sjanger som overflatisk ligner på infounderholdning, men som har en agenda utover å formidle stoffet med en humoristisk vri. Nemlig å *overtale (eller emosjonelt forføre) seeren om riktigheten av eget budskap med alle tilgjengelige midler*. Dette vil blant annet innebære å skjule basispåstandene for enkelte av deltakerne - altså føre dem bak lyset, og å utvise ubalanse i utspørringen avhengig av hvilken side intervjuobjektene befinner seg på. Visuelle virkemidler som kryssklipping, kalkulert bilde- og musikkvalg osv. kan også inngå i strategien, men er ikke nødvendig for å skille infopropaganda fra infounderholdning. Det er tilstrekkelig at førstnevnte er tilstedet. Jeg vil i fortsettelsen betrakte Moore og Steins dokumentarfilmer som infopropaganda-idealtyper, sistnevnte dog et mer ekstremt tilfelle enn førstnevnte. Senere vil jeg undersøke om "Hjernevask" har tilstrekkelige likheter med disse til å kunne plasseres innenfor samme sjanger.

2.2 Argumentasjonsteori, retoriske strategier og pragma-dialektikk

All moderne argumentasjonsteori henter inspirasjon fra antikken, og ingen har bidratt mer på dette feltet enn Aristoteles, som har utviklet tre teorier: den *logiske*, den *dialektiske* og den *retoriske*. Aristoteles sitt utgangspunkt "er at all kunnskap, innsikt og oppfatning er basert på allerede eksisterende kunnskap, innsikt og oppfatning" (Sandvik 1995:243), men at argumenter og resonnementer kan lede oss "til nye oppfatninger på grunnlag av oppfatninger vi allerede har" (Sandvik 1995:243). Han skiller mellom tre typer argumenter: *demonstrative*, *dialektiske* og *retoriske*, som igjen danner grunnlag for hans nevnte inndeling i logikk, dialektikk og retorikk. Skillet gjøres på bakgrunn av hva som er hensikten med argumentene. Med demonstrative argumenter tar man sikte på "å komme frem til absolutt sikker og troverdig kunnskap" (Sandvik 1995:243). Dette til forskjell fra dialektiske argumenter som skal lede "til generelt akseptable meninger eller synspunkter" (Sandvik 1995:243). Retoriske argumenter tas i bruk i den "hensikt å overbevise et publikum om det riktige ved en oppfatning eller et standpunkt" (Sandvik 1995:243-244).

Aristoteles operer videre med en tredeling av bevisene i (1) logiske, eller vitenskapelige (*logos*), (2) etiske (*etos*) og (3) følelsesmessige (*patos*). Førstnevnte "er orientert mot saken og dreier seg om hva taleren kan påvise i sin tale" (Sandvik 1995:244). Dette i motsetning til etiske bevis som er orientert mot taleren og hennes karakter – hvorvidt hun er i stand å vekke tillit. Følelsesmessige bevis orienterer seg mot publikum og tar sikte på å bevege tilhørerne (Sandvik 1995:244).

Infopropaganda befatter seg således hovedsakelig med sistnevnte, altså *patos*, da programlederen eller filmskaperen innenfor denne sjangeren forsøker å overtale seeren om riktigheten av eget budskap gjennom å spille på hennes følelser.

Logikk kan defineres som "studiet av gyldige argumenter" (Sandvik 1995:244). Med gyldighet menes hvorvidt konklusjonen følger av premissene. Dette til forskjell fra argumentenes holdbarhet, som måles i premissene og konklusjonens sannhetsverdi. Med andre ord kan både premissene og konklusjonen være holdbare hver for seg, men argumentet likevel ugyldig dersom konklusjonen ikke følger av premissene (Sandvik 1995:245-246).

Dialektikk er, med Aristoteles egne ord, "teorien om kunsten å debattere" (Sandvik 1995:250). Dialektisk argumentasjon har derfor med tiden "fått betydningen logisk,

filosofisk, ja til og med akademisk argumentasjon” (Sandvik 1995:250). *Retorikken* står som et motstykke til dialektikken (Sandvik 1995:250). Man forsøker her ikke primært å *overbevise* (slik tilfellet er med dialektikken), men snarere ”å peke på de overbevisende momenter vi har tilgjengelige” (Sandvik 1995:250).

2.2.1 Retoriske strategier

Anne Krogstad (2006) presenterer to *retoriske* valgkampstrategier: *selvhevdelse* og *personangrep*, som slik ordlyden antyder går utpå å fremstille seg selv (eller sin karakter) fordelaktig, og motstanderens karakter eller ytringer tilsvarende ufordelaktig (Krogstad 2006:40). Beslektede retoriske begreper er *probatio* og *refutatio* (Kjeldsen 2010). Hvilket jeg kommer tilbake til i kapittel 5.

Med *selvhevdelse* menes henvisninger til eget *etos*, hvilket ifølge Aristoteles består av tre dimensjoner: *moralisk karakter*, *klokskap/kompetanse* og *velvilje overfor mottakeren*, og som er avgjørende både for å få andre til å lytte og for å overbevise dem (Krogstad 2006:45). Krogstad operer, inspirert av Monika Bauhr og Peter Esaiasons inndeling, med hele fem former for selvhevdelse, nærmere bestemt henvisninger til *moral*, *kommunikasjon*, *erfaring*, *ansvar* og *samhørighet med mottakerne* (Krogstad 2006:45).

Personrettede angrep er den andre hovedgruppen av retoriske strategier i politisk valgkamp. Jeg kommer i fortsettelsen til å referere til dette som *angrep*, og relatere begrepet først og fremst til angrep på motpartens forskning, heller enn på forskerens personlige karakter. Angrep må nødvendigvis eksistere side om side med, eller kanskje rettere sagt som en parallell til, selvhevdelse. Man kan hevde at selve grunnlaget for en debatt oppstår nettopp i skjæringspunktet mellom disse to sterkt diametrale debattaktikkene. Dette da det er rimelig å forvente at meningsmotstanderne vil komme til å utfordre ethvert forsøk på å rotfeste argumentene i selvhevdelsesstrategier. Angrep kan riktignok variere i styrkegrad, fra lett kritiske bemerkelser til radbrekkinger og ærekrenkelser, ofte i den hensikt å frarøve sin opponent den troverdighet han/hun eventuelt måtte være i besittelse av (Krogstad 2006: 48). Men uansett hvilken styrkegrad av angrep man opererer med ”fratar man andre rett, for derved å fremstå med noe større rett selv” (Krogstad

2006:48). Under angrep regnes her påstander om *løgn og mangelfull troverdighet, utydighet, inkompetanse, skremmelspropaganda/manipulasjon og umoral/urettferdighet* (Krogstad 2006:48). Jeg mener det i vårt tilfelle også er nødvendig å inkludere påstander om *manglende nytteverdi og irrelevans*. Ingen som har sett programmet kan ha unngått å legge merke til hvorledes Eias intervjusubjekter, i alle fall i homo/hetero-programmet, til stadighet vendte tilbake til hvor uinteressante de syntes studiene han brakte med seg var. Men dette kommer jeg tilbake til senere.

2.2.2 Pragma-dialektikkens teoretiske grunnlag

Interessen for teoretiske studier av argumentasjon begynte for alvor å ta av i begynnelsen av det 19. århundre, og oppblomstringen var kanskje først og fremst synlig i USA. Vi må imidlertid forflytte oss frem til 1950-tallet for å kunne avdekke nye viktige impulser innenfor argumentasjonsteori. Spesielt har filosofer som Arne Næss, Stephen Toulmin, Chaim Perelman og, den noe mindre kjente, Rupert Crawshay-Williams vært viktige for utviklingen (Eemeren & Grootendorst 2004:45).

Av Næss' innsikter er det nok hans forståelse av sakelighet som er mest relevant i denne sammenhengen. Næss formulerer seks saklighetsnormer, hvis forutsetning "er at de er relatert til en pågående diskusjon som dreier seg om et avgrenset emne" (Kalleberg 2005: 187). Jeg siterer her Kallebergs gjengivelse av normene: (1) "Hold deg til saken. Du skal ikke bedrive utenomsnakk"; (2) "Unngå tendensiøse gjengivelser. En gjengivelse av et visst standpunkt bør være nøytral i relasjon til alle stridspunkter"; (3) "Unngå tendensiøs flertydighet og dermed faren for å villedde tilhørere med hensyn til hva debattantene er rede til å stå inne for"; (4) "Ikke gjør motparten til en stråmann når du trekker slutninger av hans standpunkt eller hans underforståtte oppfatninger" (eller sagt med mine egne ord: ikke gå til angrep på en misrepresentering av motpartens posisjon); (5) "Unngå tendensiøse originalfremstillinger ved å holde tilbake iakttagelser eller opplysninger som kan styrke den ene parts standpunkt i en diskusjon"; og (6) "Unngå tendensiøs tilberedelse av innlegg. Fremsett dine innlegg på en nøytral måte" (Kalleberg 2005:187).

Den viktigste teoretikeren når det kommer til forståelsen av sakelig argumentasjon i samtidens sosiologi og sosialteori er Jürgen Habermas. Han anbefaler å skille mellom tre forutsetningsnivåer for argumentasjoner, mer bestemt: (1) forutsetninger på produktenes *logiske* nivå, (2) prosedyrens *dialektiske* nivå og (3) prosessenens *retoriske* nivå (Habermas 1999: 133). Han holder seg til listen over forutsetninger for argumentasjon som R. Alexy har stilt opp når han tar til orde for følgende diskursregler for hvert av forutsetningsnivåene: (1.1) "Ingen talende får motsi seg selv"; (1.2) "Enhver talende som anvender et predikat F på en gjenstand a, må være beredt til å anvende F på enhver gjenstand som ligner a i alle relevante henseender"; (1.3) "Forskjellige talende får ikke benytte de samme uttrykk med forskjellige betydninger"; (2.1) "Enhver talende får bare hevde det som han selv tror"; (2.2) "Den som angriper et utsagn eller en norm som ikke er gjenstand for diskusjonen, må angi en grunn til det"; (3.1) "Ethvert tale- og handledyktig subjekt får delta i diskurser"; (3.2-a) "Enhver får problematisere en hvilken som helst påstand"; (3.2-b) "Enhver får innføre en hvilken som helst påstand i diskursen"; (3.2-c) "Enhver får gi uttrykk for sine holdninger, ønsker og behov"; (3.3) "Ingen talende må hindres med tvang, innenfor eller utenfor diskursen, i å ivareta sine rettigheter, som er fastsatt i (3.1) og (3.2)" (Habermas 1999:133-135).

Hvilket leder oss til nederlenderne F.H. van Eemeren og Rob Grootendorst, og deres pragma-dialektiske argumentasjonsteori. Teorien henter ikke bare inspirasjon fra Næss, men har også en rekke likhetstrekk med Habermas' argumentasjonsteori. Van Eemeren og Grootendorst formulerer eksplisitt *ti regler* for en fruktbar diskusjon. Jeg siterer Margareth Sandviks gjengivelse: (1) "Partene må ikke hindre hverandre i å fremme et standpunkt eller kaste tvil over et standpunkt"; (2) "En part som fremmer et standpunkt er bundet til å forsvare det, hvis den andre parten krever det"; (3) "En parts angrep på et standpunkt må relateres til selve standpunktet som den andre parten har fremmet"; (4) "En part kan forsvare standpunktet bare ved å fremme argumentasjon som støtter opp under standpunktet"; (5) "En part kan ikke feilaktig presentere noe som en premiss som har blitt utelatt av den andre parten eller benekte en premiss som han selv har utelatt"; (6) "En part kan ikke feilaktig presentere en premiss som et akseptert startpunkt eller benekte en premiss som representerer et akseptert standpunkt"; (7) "En part kan ikke betrakte et standpunkt som fullstendig forsvart hvis forsvaret ikke gjøres ved et passende

argumentasjonsskjema som er korrekt brukt"; (8) "En part kan bare bruke argumenter som er logisk gyldige eller som kan gjøres gyldige ved å gjøre en eller flere premisser eksplisitte"; (9) "Et feilslått forsvar av et standpunkt må resultere i at den parten som framsatte standpunktet, trekker det tilbake. Hvis et overbevisende forsvar har blitt ført av den ene parten, må den andre parten trekke tvilen angående standpunktet tilbake"; (10) "En part må ikke bruke uklare eller forvirrende tvetydige formuleringer, og han må tolke den andre partens formuleringer så nøyaktig og presist som mulig" (Sandvik 1995:260-261).

Altså er det tydelig at vi befinner oss i samme tradisjon som Næss og Habermas. Næss' semantiske analyser av diskusjoner og Rupert Crawshay-Williams' studier av uenighet (eller "differences of opinion") har i det hele tatt hatt stor betydning for utviklingen av den dialektiske tradisjonen av argumentasjonsteorien – det Else Barth og Erik Krabbe kaller *formell dialektikk*, eller "formal dialectics" i *From Axiom to Dialogue* (1982). Denne retningen, sammen med Poppers kritiske rasjonalisme, Austin og Searles talehandlingsteorier, og Grices teori om rasjonell verbal meningsutveksling, er da også hovedinspirasjonen bak utviklingen av pragma-dialektisk argumentasjonsteori (Eemeren & Grootendorst 2004:50-51).

Van Eemeren og Grootendorst tar utgangspunkt i Searls inndeling av språkhandlinger i fem klasser: *assertiver* (å si noe om hvordan ting faktisk forholder seg), *direktiver* (kommandoer, spørsmål osv.), *kommissiver* (å forplikte seg til å gjøre noe spesielt), *ekspressiver* (uttrykking av følelser og holdninger) og *deklarativer* (oppfyllelse av det som er uttrykt i språkhandlingens proposisjonelle innhold) (Sandvik 1995:253). Assertiver ses i pragma-dialektikken som de eneste språkhandlingene som bidrar til løsningen av en kritisk diskusjon, og er følgelig de viktigste. Det er med assertiver man fremmer både standpunkter og argumentasjon (Sandvik 1995:271).

Den pragma-dialektiske modellen er *dialektisk* fordi vi har å gjøre med to parter som forsøker å komme til bunns i sin uenighet gjennom en metodologisk utveksling av diskusjonstrekk (eller eksplisitte regler for hvordan diskusjonen bør foreløpe), og *pragmatisk* fordi disse diskusjonstrekkene er beskrevet som tale- eller skrivehandlinger som skal gjennomføres i en situasjon (Eemeren & Grootendorst 2004:22). Enhver argumentasjonsrekke betraktes som "part of an explicit or implicit

discussion between parties who try to resolve a difference of opinion (that may be implicit) by testing the acceptability of the standpoints concerned” (Eemeren & Grootendorst 2004:21). Altså er det klare likhetstrekk også med Habermas og det han kaller *kraften i de bedre argumenter*. Ifølge Habermas forutsetter vi når vi deltar i en dialog ”at det sagte er sant, at det er normativt riktig og at deltakerne er oppriktige” (Kalleberg 2005:120). Allikevel må det tas høyde for at alle mennesker er feilbarlige. At vi på tross av subjektiv oppriktighet kan lure oss selv til å tro at våre standpunkter er holdbare selv om de ikke er det (Kalleberg 2005:120). Hvilket også sosiologen Raymond Boudon (1994) har tatt til orde for med sin insistering på at det finnes ”gode grunner til å tro på falske ideer”. Boudon følger her i fotsporene til Emile Durkheim, som i sin tid hevdet at det i tillegg til objektivt gode ”grunner” eksisterer ”grunner” som, selv om de må karakteriseres som objektivt dårlige, like fullt er plausible og derfor må anses som subjektivt gode fra ståstedet til individene som befatter seg med dem (Boudon 1994:34). Boudon er av den oppfatning at feilslutninger om virkeligheten ofte gjøres på basis av gode grunner – at gode og tilsynelatende fornuftige resonnementer i mange tilfeller, rent av, kan lede til gale konklusjoner (Boudon 1994:36). I kapittel 1 så vi at både Gadamer og (magikeren) Randi har vært inne på det samme.

Ergo, hevder Habermas, må vi anerkjenne muligheten for at vår forståelse av situasjonen kan være feilaktig og at andre gjennom en sakelig diskusjon kan være i stand til å overbevise oss om dette (Kalleberg 2005:102). Habermas snakker med andre ord ”ikke om de beste eller endelige argumenter, men om muligheten for at de sterkere argumenter i kraft av egen tyngde driver de svakere ut av diskusjonsarenaen” (Kalleberg 2005:119).

La oss med dette i bevisstheten vende tilbake til pragma-dialektikken. Argumentasjon ses her som en sosial aktivitet, hvis formål er å overbevise andre om akseptabelheten av et gitt standpunkt (Eemeren & Grootendorst 2004:35). Og stikkordet er da nettopp ”to resolve a difference of opinion”, eller løse uenigheten mellom partene, og modellen hviler på følgende premiss: uenigheten mellom partene vil bare kunne løses når de involverte partene har kommet til enighet om hvorvidt standpunktene som befinner seg i sentrum av diskusjonen er akseptable eller ikke. Ergo kreves det at en av partene makter å *overbevise* den andre om at

vedkommende tar feil – at hennes standpunkt(er) er uriktig(e), og at hun da i tur, som følge av dette, trekker tilbake sitt (eller sine) standpunkt(er) (Eemeren & Grootendorst 2004:57-58). I neste kapittel kommer jeg til å redegjøre for den pragma-dialektiske fremgangsmåte.

3 Metode

Det stilles i forskning tre typer spørsmål: (1) *konstaterende*, (2) *vurderende* og (3) *konstruktive*, hvilket konsekventisk gir opphav til tre typer forskningsopplegg. *Konstaterende* spørsmål stilles i den hensikt å finne ut hvordan ting faktisk forholder seg og hvorfor. Spør vi derimot om noe er som det bør være, så stiller vi et *vurderende* spørsmål, mens vi med *konstruktive* spørsmål er opptatt av hvordan en gitt tilstand kan forbedres (Kalleberg 1998:38). Jeg legger i denne avhandlingen opp til et forskningsopplegg som både er *konstaterende* og *vurderende*. Konstaterende fordi jeg tar sikte på å dokumentere virkeligheten, altså hva "Hjernevask" var og hvorvidt kjønnsforskerne i homo/hetero-programmet opptrådte rasjonelt eller utviste frykt for biologiske forklaringer. Og vurderende fordi jeg intenderer å vurdere holdbarheten til aktørenes argumenter og dermed også standpunktene akseptabilitet i den offentlige debatten, samt hvorvidt NRK som allmennkringkaster kan være bekjent av å sende denne type program.

3.1 Metodologiske valg og utvalg av data

Oppgaven som helhet, både analysen av programmet, kjønnsforskernes opptreden og den offentlige debatten, kan betegnes som en *casestudie* der "Hjernevask" er *case* (Creswell 2007:92-93). Slik jeg ser det lar spørsmålene som formuleres i denne oppgaven seg best studeres *kvalitativt*. Dette da det er vanskelig og lite hensiktsmessig både å dokumentere virkeligheten og vurdere rimeligheten i en tekst/debatt, eller et program, som dette, samt å avdekke eventuell uredelighet i programskapernes metoder eller, for den saks skyld, arroganse eller redsel for biologiske forklaringsmodeller blant enkelte av samfunnsforskningens representanter, kvantitativt. Ifølge Thagaard (2003:12) er også kvalitative metoder godt egnet til å studere temaer som det foreligger lite forskning på fra før, slik tilfellet er med "Hjernevask". Så vidt meg bekjent er det ennå ikke blitt gjennomført noen omfattende akademiske studier av "Hjernevask".

Et kjennetegn ved kvalitative metoder er i alle fall forskningsoppleggets fleksibilitet, hvor det oppstår "et gjensidig påvirkningsforhold mellom utforming av problemstilling, innsamling av data og analyse og tolkning" (Thagaard 2003: 27). Det er denne

fleksibiliteten Wadel (1991) beskriver ”som en runddans mellom teori, metode og data (Thagaard 2003:28).

Jeg har foretatt et strategisk utvalg av 30 nettartikler (kronikker, debattinnlegg, intervjuer) som er relatert til ”Hjernevask”-debatten, herunder kritikken av både programskaperne og samfunnsforskerne (oftest representert ved kjønnsforskere) som ble intervjuet i ”Hjernevask”, men også om den mer generelle debatten om arv versus miljø som programmet satte i gang. Når det gjelder selve programmet har jeg sett samtlige episoder av programserien, men har som nevnt valgt å rette spesielt fokus på avsnittet som handlet om homofili/heterofili. Dette da denne spesifikke episoden av programmet var den som, så vidt jeg kan bedømme, ledet til mest debatt i mediene. Spesielt om kjønnsforskernes/kjønnsforskningens (men også samfunnsforskningens) arroganse og redsel for biologiske forklaringsmodeller, men også om programskapernes agenda og redelighet. Ettersom programmene ikke lengre var tilgjengelige på NRKs nettsider da jeg påbegynte oppgaven, ble jeg nødt til å skaffe meg tilgang til dem via Nasjonalbiblioteket, som etter forespørsel fra undertegnede gikk til anskaffelse av hele programserien på cd-disker. Jeg fikk her anledning til å se programmene i Nasjonalbibliotekets lokaler, men ikke å ta dem med meg hjem. Meget nylig ble jeg klar over at hele programserien nå ligger ute på *youtube*, men dette var altså ikke tilfellet da jeg gjennomførte min analyse av selve programmet.

Når det gjelder analysen av den offentlige debatten, intenderer jeg for det første å dokumentere hvordan samfunnsforskningen kom under angrep i et bredere perspektiv. For det andre kommer jeg til å dokumentere, analysere og vurdere en utvalgt meningsutveksling i henhold til den pragma-dialektiske fremgangsmåte. Jeg tar da som nevnt utgangspunkt i et debattinnlegg fra forskningsjournalisten Bjørn Vassnes. Bakgrunnen for valget av dette segmentet er at dette var en artikkel som fikk sentrale sosiologer til å ta til motmæle. Størstedelen av innleggene i den offentlige debatten ble ellers hengende litt ”i løse luften”, i den forstand at få tok seg bryet å imøtegå det som ble forfektet. I beste fall ledet de til en debatt mellom to individer som diskuterte seg imellom om påstandene i fokus, uten innblanding fra andre aktører. Vassnes’ artikkel ble derimot besvart av flere. Den ble også referert til av andre som ikke direkte imøtegikk hans påstander. Pragma-dialektikken er svært

konkret på hvorledes en tekst skal analyseres. Plasshensynene legger derfor klare føringer for hvor mange innlegg som kan vurderes grundig innenfor rammene av ett kapittel. Jeg kommer i denne analysen til å ta for meg fire artikler, to fra Vassnes, en fra Willy Pedersen og en fra Ottar Brox.

Hva kan jeg så si noe om med mitt utvalg? Jeg har grunnlag for å dokumentere og vurdere programmet, programskaperne, bestemte forskere (og kanskje til og med forskningsmiljøer – spesielt deler av kjønnsforskningen), deltakere i debatten og forskningsjournalister. Jeg er dermed i stand til å dokumentere uredelighet, mangel på vitenskapelig ydmykhet, eventuell frykt for biologi, og argumentasjonsfeil (jf. 3.3.3). Derimot etablerer jeg ikke datagrunnlag for å uttale meg om noe så omfattende som samfunnsforskningen, eller for den saks skyld sosiologien.

I samråd med min veileder kom jeg tidlig i prosessen frem til at intervjuer, det være seg med aktørene som deltok i "Hjernevask" eller andre, rett og slett ville være overflødig, da det foreliggende datamaterialet (i form av kronikker, debattinnlegg og intervjuer med aktørene etc.) allerede var usedvanlig rikt, og jeg derfor hadde nok materiale. Foreliggende dokumenter av og om et felt er en betydelig ressurs som er underlig utnyttet av samfunnsvitere, sammenlignet med for eksempel historikere (Kalleberg 1998:41). Jeg tar derfor sikte på å dokumentere, analysere og vurdere det foreliggende datamaterialet, altså hovedsakelig programmet om homofili/heterofili, kronikker og debattinnlegg av, og foreliggende intervjuer med, aktørene.

3.2 Forskningsetiske betraktninger

I forhold til etiske utfordringer, så må jeg vende tilbake til retningslinje nr. 1 i *forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi*, som pålegger forskeren å følge normer som "krav til redelighet, upartiskhet og åpenhet for egen feilbarlighet" (NESH 2006:8). Altså må jeg blant annet sørge for at min førforståelse eller eventuelle fordommer mot noen av aktørene ikke styrer mine analyser.

Når det gjelder andre relevante retningslinjer, som kravet om respekt for menneskeverdet (retningslinje 5) (NESH 2006:11), er de store etiske utfordringene mindre nærværende i dette prosjektet. Både forskere og andre som har deltatt, og

fremdeles deltar, i den offentlige debatten om (eller for den saks skyld i, som deltakere i programmet) "Hjernevask", er i denne sammenhengen offentlige personer, hvis meninger og oppfatninger har liten, eller ingen, interesse av å bli anonymisert eller på annen måte spesielt skånsomt behandlet. Unntaket ville i så fall kanskje ha vært nettopp den deltakergruppen som jeg av ovennevnte grunner bevisst har utelatt å fokusere på, nemlig "folk flest". Men disse er jo i stor grad allerede anonymisert, og i den grad de ikke skulle ha vært det, så hadde det vært en smal sak sørge for at deres identitet ville forblitt ukjent også etter at de hadde kommet ut på den andre siden av dette prosjektet. Naturligvis må jeg sørge for at jeg ikke utsetter mine forskningssubjekter for alvorlige belastninger (retningslinje 7) (NESH 2006:12).

3.3 Diskursanalyse og den pragma-dialektiske fremgangsmåten

I analysen av meningsutvekslingen mellom Vassnes, Pedersen og Brox intenderer jeg som nevnt å basere meg på den pragma-dialektiske tilnærmingen, slik den er utviklet av van Eemeren og Grootendorst, og presentert av Margareth Sandvik. En enklere utgave av tilnærmingen vil også bli benyttet i dokumentasjonen av den offentlige debatten, og i analysen av henholdsvis programmet og kjønnsforskernes opptreden. Mer bestemt vil jeg her bruke den til å identifisere aktørenes standpunkter og argumenter, samt avdekke åpenbare argumentasjonsfeil. Altså legger jeg opp til en *diskursanalyse* i tradisjonen Habermas/Næss, og ikke Foucault eller, for den saks skyld, Laclau og Mouffe – tradisjonen som vanligvis forbindes med diskursanalyse i akademia. Tillat meg å utdype kort hva jeg legger i diskursanalyse.

3.3.1 Diskursanalyse

Ordet "diskurs" fremstår ofte som relativt vagt. Dette da de som tar det i sin munn ikke bestandig legger så mye arbeid i å klargjøre hva de egentlig sikter til. Hvis vi allikevel skal forsøke å generalisere hva som vanligvis menes med en diskurs, så kan vi si at det er ideen om at språket er strukturert i henhold til ulike mønstre som individers talehandlinger følger når de tar del i forskjellige former for sosial samhandling. Diskursanalyse som metode er da analysen av disse mønstrene. Diskursanalyse er imidlertid ikke én enhetlig tilnærming, men snarere en rik tradisjon

med konkurrerende og/eller supplerende tilnærminger til ulike sosiale fenomener. Ergo finnes det ingen klar konsensus verken om hva diskurser er eller hvorledes man skal analysere dem (Jørgensen & Phillips 2009:1). La oss allikevel for enkelthets skyld foreløpig slutte oss til Marianne Jørgensen og Louise Phillips' (2009) definisjon av en diskurs som "a particular way of talking about and understanding the world (or an aspect of the world)" (Jørgensen & Phillips 2009:1).

Den kanskje mest sentrale teoretikeren i diskursanalysens utvikling er Michel Foucault. Dette i kraft av både hans teoretiske virksomhet og empiriske forskning. Foucault sitt livsverk fremstår i det hele tatt for mange nærmest som uunnværlig innenfor det meste som har med diskursanalytisk forskning å gjøre (Jørgensen & Phillips 2009:12). Jørgensen og Phillips presenterer tre ulike tilnærminger til sosial konstruksjonistisk diskursanalyse som alle, hver på sin måte, henter inspirasjon fra ulike aspekter av Foucaults arbeid, og alle begynner med å ta for gitt at vår måte å uttrykke oss på ikke reflekterer vår verden, våre identiteter eller sosiale relasjoner nøytralt, men snarere spiller en aktiv og, ikke minst, avgjørende rolle både i å skape og forandre den/dem. Disse er henholdsvis (1) Ernesto Laclau og Chantal Mouffes diskursteori, (2) kritisk diskursanalyse og (3) diskursiv psykologi. Førstnevnte var på et tidspunkt i denne avhandlingen intendert som min diskursanalytiske tilnærming til debatten, men ble til slutt droppet til fordel for pragma-dialektikken.

Alle de tre tilnærmingene deler oppfatningen om at det kun er gjennom språket man kan få tilgang til virkeligheten. Eller sagt med andre ord: det er gjennom språket vi skaper representasjoner av en virkelighet, som aldri vil kunne sidestilles med en allerede eksisterende virkelighet, men i stedet bidrar til å konstruere nettopp denne. Dette er imidlertid ikke det samme som å hevde at virkeligheten i seg selv ikke eksisterer. Representasjoner av den, samt dens tillagte meningsinnhold er absolutt reelle størrelser. Det samme er fysiske objekter, men poenget er at de bare kan gis mening gjennom diskurser (Jørgensen & Phillips 2009:8-9). Alle tilnærmingene deler også i hovedsak Foucaults forståelse av subjektet som konsept, altså at det skapes i diskurser, selv om det foreligger til dels stor uenighet når det kommer til aktør/struktur-debatten - om i hvilken grad subjektet faktisk har frihet til å handle. Laclau og Mouffes teori er den som her nærmest følger Foucaults overbevisning om at individet er bundet av strukturene (Jørgensen & Phillips 2009:17).

Min bruk og forståelse av begrepet diskursanalyse i denne oppgaven er en noe annen enn den beskrevne. Noe forenklet bruker jeg det som en samlebetegnelse for ulike språklige tilnærminger til en tekst. Potter & Wetherell opererer i boken *Discourse and Social Psychology* (1987) med en svært vid definisjon, "hvor diskurs omfatter alle former for samtaler" (Thagaard 2003: 111). Diskursanalyse vil da representere studiet av disse samtalene, og således vil også argumentasjonsteoretiske tilnærminger som Habermas' og Næss', samt pragma-dialektikken, hvor man vurderer standpunktene akseptabilitet og argumentenes holdbarhet, kunne falle inn under begrepet.

3.3.2 Den pragma-dialektiske fremgangsmåte

Det skiller i tekstvitenskapen mellom *deskriptive* (beskrivende) og *normative* (vurderende) retninger og teorier. I førstnevnte beskrives teksten ut fra et etablert begrepsapparat, mens man i normative teorier vurderer den ut fra en (etablert) norm. Dette kan for eksempel være en norm for god og effektiv argumentasjon (Sandvik 1995:258). Pragma-dialektikken er således normativ, da den setter opp et ideelt mål, nemlig løsningen på en meningskonflikt ved hjelp av overbevisende argumenter, og vurderer argumentasjonsteksten "ut fra hvordan den bidrar til dette målet, til tross for at det er relativt sjeldent at to parter faktisk kommer til enighet" (Sandvik 1995:259).

Målsetningen med pragma-dialektisk analyse er å rekonstruere, eller gjenoppbygge, prosessen for løsningen av en meningskonflikt som finner sted innenfor en argumentativ diskurs eller tekst. Ergo analyseres den argumentative virkeligheten systematisk fra perspektivet av en kritisk diskusjon, der alle komponenter som er relevante for løsningen av meningskonflikten inkluderes, mens alt som er irrelevant for dette overhengende målet ignoreres, slik at man på den måten gjør seg i stand til å gjennomføre en analytisk rekonstruksjon av diskursen eller tekstens argumentative "dypstruktur" (Eemeren & Grootendorst 2004:95). For at fremgangsmåten skal kunne produsere en tilfredsstillende analytisk oversikt over alle komponentene i en diskurs eller tekst som er essensielle for løsningen av meningskonflikten, kreves det at vi først (1) finner ut av eksakt hvilke forhold, eller anliggender, som diskuteres og (2) hvorledes partene posisjonerer seg i forhold til disse (Eemeren & Grootendorst 2004:96). Vi identifiserer da hva slags dispuutt-type vi har å gjøre med. Dersom kun et

(positivt) standpunkt fremmes av protagonisten, som verken blir motsagt eller betvilt av en annen part, står vi overfor en *ublandet* disput. En *blandet* disput har vi dersom standpunktet betviles av antagonist, og sistnevnte fremmer et negativt standpunkt. En (blandet eller ublandet) disput kan både være *enkeltstående* og *flerdobbelt*. I førstnevnte har vi kun å gjøre med én påstand, mens en flerdobbelt disput innebærer at flere proposisjoner blir diskutert (Sandvik 1995:281-283). Etter at disput-typen er bestemt, (3) identifiseres de eksplisitte, implisitte, indirekte og uuttalte argumentene, før (4) argumentasjonsstrukturen til slutt analyseres som helhet (Eemeren & Grootendorst 2004:96). La oss se litt nærmere på de to siste punktene.

Før vi fra et pragma-dialektisk ståsted kan ta fatt på selve rekonstruksjonen av en diskurs eller tekst (eller deler av den) må vi først avgjøre i hvilken grad den tar mål av seg å løse den foreliggende disputten. Generelt kan vi si at teksten, dersom den er argumentativ, i alle fall delvis er designet for dette, da meningsutvekslingen i så tilfelle søker å begrave det som eventuelt måtte foreligge av tvil (uavhengig av om denne er genuin eller innbilt) i forhold til et gitt standpunkt. Altså blir vi da innledningsvis nødt til å ta stilling til hvorvidt forfatteren eller taleren faktisk argumenterer for et (eller flere) standpunkt(er). Ofte vil svaret på dette gi seg selv, men ikke bestandig. I tilfeller der teksten ikke eksplisitt gjør det klart hva (om noe) den argumenterer for, må vi derfor ta den grundigere i øyesyn og selv forsøke å avdekke argumentene, uansett hvor implisitte eller indirekte disse måtte være (Eemeren & Grootendorst 2004:97). Operasjonen vi gjør bruk av kalles for en *rekonstruksjon*. Første steg, *delesjon* (strykning), består da i å kvitte oss med de delene av teksten som er irrelevante for målet om å løse meningskonflikten, deriblant usakeligheter, utenomsnakk, eksempler og gjentakelser, mens vi i steg to tar oss friheten å gjøre den implisitte og indirekte argumentasjonen eksplisitt. Denne transformeringen kalles for *addisjon* (tillegg). Den tredje transformeringen av diskursen eller teksten, *substitusjon* (utskifting), gjennomfører vi ved å omformulere alt som eventuelt måtte fremstå som uklart og/eller tvetydig slik at dette ikke lenger er tilfellet – en operasjon som også kan innebære og erstatte ulike fraseringer av det samme standpunktet eller argumentet med en enkel standard formulering som fanger det mest vesentlige enten i protagonistens eller antagonistens standpunkt(er) eller argumenter. Endelig reorganiserer vi om nødvendig i steg fire, *permutasjon*

(flytting), diskursen eller teksten, slik at rekkefølgen til de ulike komponentene som er relevante i forhold til løsingen av meningskonflikten samsvarer med rekkefølgen til de fire diskusjonsfasene som vi i pragma-dialektisk argumentasjonsteori gjør analytisk bruk av i en kritisk diskusjon (Eemeren & Grootendorst 2004:103-104). Jeg kommer tilbake til disse fasene om litt.

Ofte kan vi se at standpunkter eller argumenter uttrykkes indirekte, for eksempel gjennom retoriske spørsmål, mens man i andre tilfeller må lese mellom linjene for å forstå hva det i virkeligheten argumenteres for. Det å gjøre indirekte og implisitte språkhandlinger direkte og eksplisitte, handler i stor grad om å bestemme hva senderen kan holdes ansvarlig for. Utgangspunktet er det gyldige *modus ponens*: hvis p, så q. Hvis premissen(e) er sann(e) så må også konklusjonen være sann. Resonnementet: Hvis (p) vitenskapens essens glemmes, så (q) vil vitenskapen råtne på rot – (q) vitenskapens essens er glemt, derfor (p) har vitenskapen råtnet på rot, er logisk gyldig, men pragmatisk "tomt". For å bedømme holdbarheten i argumentasjonen må vi derfor, for å oppnå pragmatisk gyldighet, generalisere fra dette, som kalles *det logiske minimum*, til *det pragmatiske optimum* (Sandvik 1995:285-287). Hvilket gjøres ved å trekke "inn kontekstuell og tekstlig informasjon om det vi vet senderen kan holdes ansvarlig for å mene" (Sandvik 1995:287). Dette kommer jeg tilbake til i analysen av den offentlige debatten.

Når dette er gjort må vi kartlegge hvordan argumentene er presentert både i forhold til hverandre og i forhold til standpunktet. Med andre ord må vi avduke argumentasjonsstrukturen. Argumentasjonen kan være enkeltstående, flerdobbelt og (sideordnet eller underordnet) sammensatt. Den er enkeltstående dersom vi bare har å gjøre med ett argument og flerdobbelt hvis flere enkeltstående argumenter kombineres som alternative forsvar for standpunktet. Dette til forskjell fra sideordnet sammensatt argumentasjon, hvor argumentene presenteres kollektivt, og sammen fungerer som et fullstendig forsvar av standpunktet. Argumentasjonen kan også være underordnet sammensatt når enkeltstående argumenter ikke er sterke nok og derfor må begrunnes ytterligere. Imidlertid vil vi ofte finne at de ulike argumentasjonsstrukturene kombineres (Sandvik 1995:296-301).

Endelig må vi finne ut av hva slags argumentasjonsskjema som er brukt. Et argumentasjonsskjema er "en konvensjonalisert måte for å forbinde det som er sagt i

standpunktet, med det som er sagt i argumentet” (Sandvik 1995:275). Vi skiller mellom det *symptomale* -, det *analoge* -, og det *instrumentelle* skjemaet. I førstnevnte er noe symptomatisk for noe annet, altså foreligger ”det en *ledsagende egenskap*-relasjon mellom det som er sagt i argumentet, og det som er sagt i standpunktet” (Sandvik 1995:275). I det analoge skjemaet argumenteres det for en *analogi*-relasjon - at noe er likt noe annet, mens det instrumentelle skjemaet peker på en *kausaltets*-relasjon mellom argumentet og standpunktet (Sandvik 1995:275).

3.3.3 Argumentasjonsfeil i de fire diskusjonsfasene

Analytisk kan vi skjelve mellom *fire* diskusjonsfaser som deltakerne i debatten ideelt sett er nødt til å gå igjennom for å kunne komme til bunns i meningskonflikten: *konfrontasjonsfasen*, *åpningsfasen*, *argumentasjonsfasen* og *konklusjonsfasen* (Eemeren & Grootendorst 2004:59). Den faktiske argumentasjonen følger sjelden ”fasene eksplisitt og mekanisk trinn for trinn, men blir tilskrevet fasene under den analytiske rekonstruksjonen” (Sandvik 1995:263). Brudd på van Eemeren og Grootendorsts ti regler (som ble presentert i 2.2.3) resulterer i det man kaller *argumentasjonsfeil*, eller gale diskusjonstrekk (Eemeren & Grootendorst 2004:162).

I diskusjonens første fase, *konfrontasjonsfasen*, blir det gjort klart at det foreligger en uenighet mellom to parter om minst ett standpunkt. Som nevnt har aktørene med hjemmel i regel 1 ikke bare rett til å fremme (eller sette spørsmålsteget ved) et hvilket som helst standpunkt, men de får heller ikke hindre andre i å gjøre det samme. Vi har altså å gjøre med en rettighet, ikke en forpliktelse, og i prinsipp får aktøren som nettopp har tapt en diskusjon fremme nøyaktig det samme standpunktet på nytt i debatten. Hvorvidt den andre aktøren vil være villig til å akseptere dette er imidlertid en annen diskusjon (Eemeren & Grootendorst 2004:136-137).

Den mest åpenbare argumentasjonsfeilen som kan begås i konfrontasjonsfasen er (1) *argumentum ad hominem*, eller personangrep - på godt norsk, ”å ta mannen, ikke ballen”. Feilen har både en direkte og en indirekte variant. I førstnevnte fremsettes tvil om ”den andre partens ekspertise, intelligens eller seriøsitet” (Sandvik 2005:302), mens det indirekte personangrepet mistenkeliggjør hennes motiver. Beslektet med dette er (2) *tu quoque* - ”det er langt mellom liv og lære” – hvor det pekes på

inkonsistens mellom motpartens ideer og handlinger (Sandvik 2005:302). Man kan også (3) legge press på den andre parten, true med sanksjoner (*argumentum ad baculum*) (Sandvik 2005:305), eller (4) spille på følelser (*argumentum ad misericordiam*), eller på medlidenhet. Konteksten vil allikevel avgjøre hvorvidt sistnevnte kan karakteriseres som en argumentasjonsfeil. Det er for eksempel ikke uvanlig å spille på følelser i kampanjer som søker pengestøtte til sultrammede barn i Afrika og lignende formål. Man vil allikevel ikke med rimelighet kunne stemple dette som argumentasjonsfeil (Sandvik 2005:306-307). Jeg tillater meg også å stille spørsmål ved hvorvidt det i alle tilfeller burde anses som en argumentasjonsfeil å betvile motpartens kompetanse. Det er, slik jeg ser det, ikke nødvendigvis usaklig å angripe en person for å være inkompetent på et spesialisert fagfelt. Tvert i mot burde kompetanse på et felt være en nødvendig betingelse for å kunne delta i en debatt om bestemte anliggender innenfor dette (feltet).

Åpningsfasen tar form etter at en aktør har akseptert en annens utfordring om å forsvare sitt standpunkt. Ideelt sett burde man da bli enige både om rollefordelingen – hvem som er protagonist og hvem som er antagonist – og diskusjonens underliggende regler og videre form (i argumentasjonsfasen og konklusjonsfasen) (Eemeren & Grootendorst 2004:137). I mange tilfeller vil riktignok meningsutvekslinger i åpningsfasen få et heller implisitt preg, da det allerede er åpenbart at det foreligger en konflikt. Generelt kan vi derfor si at denne diskusjonsfasen svarer til de delene av diskursen hvor aktørene gjør seg til parter i debatten og avgjør hvorvidt det foreligger et tilstrekkelig grunnlag for en fruktbar meningsutveksling (Eemeren & Grootendorst 2004:61).

Avvik fra retningslinjene for åpningsfasen kan i verste fall medføre at debattantene ikke kommer seg videre til argumentasjonsfasen. Enten fordi protagonisten ikke blir utfordret av antagonist, eller fordi hun ikke aksepterer utfordringen fra vedkommende. Regel 2 binder som vi har sett parten som fremmer et standpunkt til å forsvare det dersom hun blir bedt om det. De kommer heller ingen vei dersom ikke diskusjonsrollene og premissene er klargjort på forhånd. Spesielt viktig er det i så måte å komme fram til en felles forståelse av hvor bevisbyrden ligger, slik at protagonisten, som tross alt er den som først uttrykker sitt standpunkt og derfor bærer bevisbyrden for dette, når hun blir utfordret av antagonist aksepterer dette

ansvaret. Vi kan i motsatt fall oppleve at diskusjonen blir stående "på stedet hvil", eller at protagonisten trekker seg fra debatten. Vedkommende kan også komme til å begå den klassiske feilen "*argumentum ad ignorantiam*", nemlig å forsøke å skyve bevisbyrden over på antagonistens (Eemeren & Grootendorst 2004:167-168).

Protagonisten kan i tillegg forsøke å *unnvike bevisbyrden* gjennom å presentere noe som åpenbart, eller *tindrende klart*, uten å belegge det nærmere. Hvilket også er en argumentasjonsfeil (Sandvik 2005:308).

I *argumentasjonsfasen* forventes det at protagonisten først presenterer sitt standpunkt og sine argumenter for dette. Antagonisten får deretter uttrykke om hun aksepterer eller avviser disse. Først nå har antagonistens rett til å presentere sitt eget standpunkt og sine argumenter, og dette er den eneste aksepterte måten å angripe eller forsvare et standpunkt på i en kritisk diskusjon (Eemeren & Grootendorst 2004:143).

En rekke argumentasjonsfeil kan begås i argumentasjonsfasen. Man kan (1) *slutte fra virkning til årsak*, eller sagt med andre ord, sammenblande forutsetninger og konsekvenser, slik at konsekvensen blir brukt for å bevise forutsetningen (Sandvik 2005:310). Man kan også (2) *benekte forutsetningen* (Sandvik 2005:311).

Argumentasjonsfeilene (3) *argumentum ad verecundiam* og (4) *argumentum ad populum* (eller *flertallsknepet*) kan også forekomme. I førstnevnte argumenteres det fra autoritet, mens flertallsknepet tar i bruk samme strategi, men baserer i stedet argumentet på hva flertallet mener (Sandvik 2005:312-313). Videre kan man (5) bruke det analoge argumentasjonsskjemaet ukorrekt (*falsk analogi*), dvs. at "betingelsene for en holdbar sammenlikning ikke er til stede" (Sandvik 2005:315).

Man kan også gjøre seg skyld i (6) feilaktig bruk av det symptomale skjemaet (*overilet generalisering*). Denne argumentasjonsfeilen kalles *secundum quid*, og begås gjennom "å generalisere på grunnlag av observasjoner som ikke er representative, eller som er utilstrekkelige" (Sandvik 2005:316). (7)

Sirkelargumentasjon (*petitio principii*), altså argumentasjon som uttrykker det samme som standpunktet, er også en argumentasjonsfeil. Det samme er (8) spørsmål som inneholder et presupponert standpunkt - eller "mange spørsmål" på godt norsk (for eksempel: har du sluttet å slå din kone?) (Sandvik 2005:317). Endelig er det en argumentasjonsfeil å (9) argumentere for at motpartens standpunkter potensielt kan

lede til uante konsekvenser, eller få en snøballeffekt ("fra asken til ilden") som om du vil (Sandvik 2005:318). Det siste kan kobles til Merton, og den vitenskapelige normen om upartiskhet, som "går ut på at forskere bare skal la seg lede av kunnskapsinteresser for å finne frem til det som er vitenskapelig holdbart" (Kalleberg 2005:117). Altså må det sentrale spørsmålet være hvorvidt det som hevdes er sant og argumentasjonen overbevisende, og ikke nytteverdien (eller overført til vårt tilfelle, mulige konsekvenser) av resultatene (Kalleberg 2005:117).

I diskusjonens siste fase, *konklusjonsfasen*, kan protagonisten i argumentasjonsfasen gjøre en av to ting: enten opprettholde eller trekke tilbake hele, eller deler av, sitt opprinnelige standpunkt. Antagonisten kan gjøre det motsatte. Debattantene avslutter så debatten i kompaniskap med å fastslå det endelige resultatet (som potensielt kan lede til en ny debatt) (Eemeren & Grootendorst 2004:154). I konklusjonsfasen kan kun én argumentasjonsfeil begås, nemlig å *skifte bevisbyrden*. Protagonisten eller antagonisten konkluderer i så tilfelle med at hennes standpunkt er riktig fordi motparten ikke i tilstrekkelig grad har lyktes i å forsvare sitt eget (Sandvik 2005:318-319).

Tvetydighet er en argumentasjonsfeil som kan begås i samtlige faser av en kritisk diskusjon. Det samme gjelder for *angrep på stråmenn*. I sistnevnte angripes, som nevnt i kapittel to, et fiktivt eller forvridt standpunkt som feilaktig tillegges motparten (Sandvik 2005:319-321).

3.3.4 Svakheter ved den pragma-dialektiske rekonstruksjonen

Jeg har allerede vært inne på det problematiske ved å klassifisere alle slags angrep på motpartens kompetanse som argumentasjonsfeil. En annen mulig svakhet ved pragma-dialektikken er at man fort kan gjøre seg til en *moraliserende folkepedagog* som står på sidelinjen av debatten og gir karakter om saklighet til deltakerne. Dette er mine egne refleksjoner. Sandvik har også noen innvendinger mot van Eemeren og Grootendorst. I en (foreløpig) upublisert tekst, som jeg her henviser til med Sandviks tillatelse, kritiserer hun pragma-dialektikken for å inneha et altfor restriktivt perspektiv på argumentasjon. Og da spesielt når det gjelder politisk argumentasjon. Kritikken går hovedsakelig på hva som skal telle som relevante talehandlinger. Mer bestemt

anser pragma-dialektikken kun rasjonell argumentasjon (*logos*) som relevant for å løse en uenighet mellom to parter, og rasjonell argumentasjon består utelukkende av assertiver. Ergo hviler vurderingen av argumentasjonens kvalitet helt og holdent på logiske resonnementer og universelle betraktninger, uten at det tas høyde for relevansen av argumentenes overbevisningskraft (eller for den saks skyld overtalelseskraft) overfor publikum. Eller sagt med andre ord, så underkjennes i pragma-dialektikken betydningen av *etos* og *patos*. Dette i motsetning til retorikken der både *logos*, *etos* og *patos* ses som like relevante (Sandvik fourthcoming:9). Den nevnte underkjenningen er spesielt problematisk i forhold til politisk argumentasjon da "it is quite clear that political information cannot depend solely on rational argument" (Sandvik fourthcoming:10).

Følelsesmessig argumentasjon kommer til uttrykk på to måter i pragma-dialektikken: enten gjennom *ekspressive talehandlinger* eller ved å *spille på følelser*. I førstnevnte uttrykker taleren følelser som sorg, glede, frykt, takknemmelighet osv. overfor bestemte anliggender. Når hun spiller på følelser har hun derimot tredjeparten, altså publikum, i tankene og søker å påvirke deres positive eller negative sinnstilstand. Da dette ikke ses som et forsøk på å overbevise motparten med *kraften i de bedre argumenter*, men snarere er et forsøk på å "vinne" publikums gunst, så betraktes det i pragma-dialektikken som argumentasjonsfeil (Sandvik fourthcoming:10-11). Den pragma-dialektiske rekonstruksjonen gir i det hele tatt, i mange henseender, et upresist bilde av hva som virkelig finner sted i en politisk debatt, da den ekskluderer en hel rekke trekk som både er typiske og viktige for vellykket politisk argumentasjon, og heller ikke tar innover seg betydningen av politikerens *etos* (Sandvik fourthcoming;14).

Det at argumentasjon ses utelukkende som en rasjonell aktivitet, med det for øyet å løse en uenighet mellom to parter i en kritisk diskusjon, blir også fort problematisk i den virkelige verden. For som Sandvik fremholder:

In real-life politics it is not very likely that the parties will move away from their original standpoints, instead fighting for them and, in front of an audience, seldom displaying themselves as inconsistent or unreliable. In politics, it is, of course, legitimate to have opposing standpoints. According to the pragma-dialectical model, however, this is impossible (Sandvik fourth:15).

I kapittel 6 kommer jeg tilbake til hvorvidt pragma-dialektikken tilbyr et egnet rammeverk for å vurdere en offentlig mediedebatt som den vi ble vitne til i forbindelse med "Hjernevask".

4 Hva slags program var "Hjernevask"?

"Hjernevask" ble som nevnt en enorm seersuksess og ledet til en voldsom offentlig debatt, både om programskapernes redelighet og agenda, og norske samfunnsforskeres troverdighet som premissleverandører. I dette kapittelet tar jeg for meg det førstnevnte, og fokuset ligger hovedsakelig på programskaperne og NRK, og reaksjonene som deres opptreden skapte. Jeg spør derfor:

(1) Hva slags program var "Hjernevask"? Var det forskningsformidling, underholdning eller en hybrid? Og i tilfelle hva slags hybrid?

Jeg stiller også et underspørsmål som en forlengelse av dette:

(2) Var det rimelig av NRK å produsere og kringkaste denne type program?

Jeg kommer innledningsvis, etter en kort presentasjon av noen innvendinger som ble reist mot programmet i media, til å beskrive programmet slik det fremstod for tv-seeren. En beskrivelse som er inspirert av Jeremy Butlers "Television Style" (2010). Av grunner som det tidligere har blitt redegjort for så avgrenser jeg den innledende redegjørelsen til det tredje programmet som handlet om homofili/heterofili, og på bakgrunn av dette tar jeg mål av meg å avgjøre om det representerte *forskningsformidling, underholdning eller en hybrid*. Dette etterfølges av en problematisering både av programskapernes redelighet i sin omgang med forskerne (både før, under og etter at programmet gikk på luften) og deres agenda, samt NRKs rolle som allmennkringkaster oppi det hele. Jeg kommer gjennomgående til å ta i bruk en forenklet variant av pragma-dialektisk argumentasjonsteori, i den forstand at metoden vil bli benyttet for å identifisere aktørenes standpunkter og argumenter. Hovedfokuset ligger imidlertid ikke først og fremst på holdbarheten av aktørenes argumentasjon (selv om dette også vil bli belyst), men snarere på hva "Hjernevask" representerte. Spørsmål nummer to vil hovedsakelig bli drøftet med bakgrunn i Håkon Larsens studier av hvorledes allmennkringkastere legitimerer sitt oppdrag.

4.1 Forskningsformidling, underholdning eller en hybrid?

"Hjernevask" ble av NRK selv beskrevet som en populærvitenskapelig programserie. Det skulle imidlertid ikke drøye lenge før vi alle ble klar over at det ikke var snakk om et forskningsformidlingsprogram i tradisjonell forstand. "Hjernevask" ledet til en offentlig debatt av proporsjoner vi knapt har sett maken til i Norge i forbindelse med et tv-program. En stor del av debatten dreide seg om programskapernes agenda og Eias journalistiske metoder. *Dagbladets* Astrid Meland trakk som vi husker (i 2.1.3) inn Michael Moore da hun hevdet at (1) "Hjernevask" var subjektiv (forutinntatt) journalistikk som startet med konklusjonen. I den samme artikkelen hevdet hun videre at det "finnes mange forskere som kunne deltatt og dratt Hjernevask i retning mer tradisjonell journalistikk, som noen ønsker seg. Det kunne også blitt langt kjedeligere" (Meland 2010a). Eller sagt mer direkte, så (2) er det mer uenighet både blant samfunns- og naturvitenskapelige forskere enn hva som kom frem i programmet. Programskaperne var imidlertid ute etter å lage underholdende tv, på bekostning av sakelig balansert forskningsformidling

Også Marie Simonsen, politisk redaktør i *Dagbladet*, reagerte på Eias journalistiske metoder:

Vitenskap er jo, satt på spissen, en konkurranse. De beste argumentene vinner. Akademikerne har lang trening i å bryte med hverandre. Det er jobben deres. Når kameraene er slått av, burde en relativ amatør som Eia være lett match. Men en konkurranse forutsetter like regler for alle deltakerne. Eia er på den ene siden en deltaker, men hver gang han blir utfordret, trekker han seg tilbake til sin utspørrerolle (Simonsen 2010).

Simonsens påstand var altså at (1) Eia *ikke* fulgte regelboka. Hun hevdet også videre i samme artikkel at (2) "Hjernevak" var politisk, eller sagt med hennes egne ord: "det mest politiske programmet som har vært laget av NRK på år og dag" (Simonsen 2010).

Men også en rekke forskere lot seg provosere. Harriet Bjerrum Nielsen, professor i kvinne- og kjønnsforskning og pedagogikk ved Senter for kvinneforskning ved UiO, beskyldte i *Aftenposten* (18.03.2010) Eia for å bedrive en "vendetta" mot norsk samfunnsforskning. Hun hevdet at programmet, dersom det var seriøst ment fra NRKs side, måtte "beskrives som grov desinformasjon om forskning til norske TV-seere" (Nielsen 2010). Hun reagerte for det første på at han (1) valgte "å forhøre forskere som ikke forsker på biologi om biologi. Det ville svare til at man forhørte f.eks. geofysikere i teologi eller lingvistikk – resultatet ville antageligvis blitt like ille"

(Nielsen 2010). For det andre (2) tilsidesetter han elementære vitenskapelige metoder når han bare "googler et par forskere som mener det samme som han selv, og formidler til det norske folk at dette er selve Sannheten som ingen vil høre" (Nielsen 2010). Endelig var det kritikkverdig, hevdet hun, at (3) han fremstilte "faglige uenigheter som et forhold mellom «utenlandsk» og «norsk» forskning" (Nielsen 2010). Nielsens konklusjon var "at NRKs opplysningsmandat her er blitt ofret på underholdningens alter" (Nielsen 2010).

Mange reagerte på lignende vis, både forskere og kommentatorer. Altså er vi innledningsvis nødt til å fordype oss i selve programmet for å kunne ta rede på hva det egentlig representerte. Her følger en kort redegjørelse av hva tv-seerne ble servert da de mandag 15. mars satt seg ned foran tv-skjermen for å følge fortsettelsen av "Hjernevask". Turen hadde nå kommet til homofili, og debatten om man er "født sånn, eller blitt sånn".

4.1.1 Homo/hetero-programmet

Eia innledet programmet med å appellere til sunt folkevett. Etter en innholdsrik innledning med flittig kryssklipping mellom nøyte kalkulerte bilder og filmsnutter (blant annet av Freddie Mercury i sine mest androgyne øyeblikk) og *common sense*-uttalelser (både fra tilfeldige personer på gaten og kjendiser som Christine Koht) om hvorledes homofili er nødt til å være medfødt og at man stort sett kan se på folk hva slags legning de har (alt til tonene av Jimi Hendrix` elektriske versjon av Bob Dylans "folk"-klassiker "All along the Watchtower"), valgte han å undersøke den såkalte "homoradaren" til vanlige mennesker på gata. Livlige scener fra en homoparade i Karl Johans Gate ble etterfulgt av en uformell utspørring av tilfeldige forbipasserende om hvorvidt de er i stand til å identifisere homofile individer. Noe de alle, i større eller mindre grad, påberopte seg å være. Eia forsøkte seg derfor som "amatør-homoradar-forsker" og rettet oppmerksomheten mot to personlige historier. Programleder og komiker Sturla Berg Johansen var den første. Akkompagnert av dramatisk bakgrunnsmusikk pløyde Eia gjennom gamle tv-opptak av Johansen fra Gullruten (filmet bare noen uker før han kom "ut av skapet"), og utbrøt med glimt i øyet: "Så det ikke den gangen, men ser det jo nå – den dansingen".

Poenget syntes å være å demonstrere at vi her stod overfor et tilfelle av noen som ikke umiddelbart slår ut på folks "homoradar", men som i ettertid, og da først etter at de har stått frem som homofile, allikevel blir tillagt de attributter som ofte forbindes med denne legningen. Dette ble også langt på vei bekreftet av Johansen da han på spørsmål fra Eia (vel og merke stilt med en humoristisk undertone) om han ikke skjuler eller holder igjen noen feminine sider – noe "mer sånn skrulleteing som han ikke har sluppet fri", svarte: "Nei, det tror jeg ikke, men det er jo veldig mange som nå - jeg tror kanskje det er halvveis på spøk - men det er nok noen som mener at de ser mer sånne fakter nå da. Det tror jeg er fordi de vet nå at jeg er homofil".

Altså, spekulerte Eia, er Johansen kanskje et unntak fra regelen som ble etablert i innledningen, nemlig at man kan se på mennesker at de er homofile. Tonesatt til *Pink Panther* bestemte han seg derfor for å oppsøke en person med bedre forutsetninger for å illustrere dette poenget, nemlig en herre ved navn Thomas Folkestad. "Det går vel ikke an å se på ringeklokka hvem som er homofil og hvem som er heterofil her (?)", spøkte han, før vedkommende til slutt åpnet døren. Folkestad, som med egne ord har "sider som er forbundet med homofile", fremstod som et skoleeksempel på det som "mannen i gata"-modellen i innledningen var designet til å demonstrere, nemlig at det er mulig å identifisere andres legning basert på deres fremtoning. Folkestad hevdet selv at måten han prater på, samt hans interesser, er de viktigste markørene i forhold til å trigge folks "homoradar". "Eh, altså jeg har egentlig bare hørt at jeg prater litt homofilt jeg, også har jeg egentlig bare tatt det til etterretning", utdypet han etter å ha blitt bedt om å klargjøre. Heller ikke her greide Eia å la være å slippe ut den indre komikeren, og den relativt alvorlige tonen som til da hadde preget samtalen, ble ikke uventet avløst av litt godt gammelt "flåseri" da følgende resonnement ble oppbygd: "Hva kan det være vi skal gå på? Er det noe med s-ene dine? Si gjøk og sisik, trost og stær! Ja det er noe med s-ene – vanskelig å vurdere i forhold til dialekt – at tungen er litt lenger ut".

Det er altså vrient å konkludere med annet enn at et viktig krydder i "Hjernevask" var *underholdning*. Denne sistnevnte sjarmoffensiven overfor seerne syntes imidlertid å ha vært ment å skulle markere overgangen til en mer seriøs form for *forskningjournalistikk*, og oppmerksomheten ble omsider rettet mot de som, med Eias egne, dog smått sarkastiske, ord, "virkelig er eksperter på homofili". I tur og

orden, fremdeles til tonene av *Pink Panther*, ble denne ukens panel av kjønnsforskere presentert: Agnes Bolsø, sosiolog og førsteamanuensis ved Senter for kjønnsforskning ved NTNU i Trondheim; Nils Axel Nissen, Professor i amerikansk litteratur ved UiO – eller "Professor og homoforsker", som han blir presentert som; og sist, gjengangeren (og den påfølgende debattens sjuende far i huset) Jørgen Lorentsen, mannsforsker ved tverrfaglig kjønnsforskning ved UiO.

Eias første spørsmål var om man kan se på folk om de er homofile eller heterofile? "Hehe Neeei! Det kan man ikke", sa Lorentsen. Bolsø produserte et skjevt smil og svarte: "Nei det altså, hva mener du med homofil da?" Kameraet zoomet umiddelbart inn på Eias forbausede ansiktsuttrykk, før det endelig var Nissens tur: "Det er jo det som på en måte er den store misforståelsen da, at feminine menn automatisk blir antatt å være homofile menn". Eia forsøkte seg på et oppfølgingsspørsmål til sistnevnte, og undret om det foreligger noen forskning på om folk er flinke til å plukke ut om noen er homofile? Nissen svarte: "Det gjør det sikkert, men la meg si det sånn, det er ikke den type forskning som jeg er opptatt av". Denne sekvensen ble umiddelbart avbrutt av programlederens stemme som adresserte seerne direkte: "Men dette er den type forskning jeg har blitt opptatt av"!

Resten av programmet forløp stort sett på den samme forutsigbare måten. Eias uttallige reiser ut i den store verden (ledsaget av musikalske innslag fra "tvilsomme" popgrupper som WHAM og Village People) satte ham i kontakt med forskning som motsa de norske kjønnsforskernes konklusjoner. Og denne ble i tur og orden brakt tilbake til Norge og våre tre kjønnsforskernes "tunghørte" ører. Av forskningen som programlederen kom over fant vi blant annet en amerikansk studie som viste at over femti prosent av mannlige dansere er homofile (!), mens så godt som ingen kvinnelige er lesbiske, og en liten kuriøs engelsk studie som konkluderte med at homofile menn er dårligere enn heterofile til å lese kart. Han bestemte seg for å konfrontere Lorentsen med den sistnevnte. Men nærmest før han fikk sjansen til å fullføre setningen, så brøt mannsforskeren ut i en latter så rungende at selv Eia, for første gang, så en smule ubekvem ut. Lorentsen hentet seg omsider inn igjen og utdypet:

Haha, altså jeg kan jo ikke annet enn å le av det, for det er jo stadig vekk nye snodige forskere som setter opp de snodigste ting, og prøver å påstå at de har funnet noe, men det er så tynt

og marginalt og dårlig forskning at det... Det har ikke noe utgangskraft rett og slett, det har ikke troverdighet.

4.1.2 "Hjernevask" som hybrid

Ganske snart begynte det og tre frem et mønster i kjønnsforskernes retoriske strategier, nemlig frontalangrep på så vel troverdigheten som kvaliteten til forskningen som Eia presenterte for dem. Hvilket jeg kommer tilbake til i neste kapittel. Men hva kan egentlig denne korte redegjørelsen av programmets form og innhold fortelle oss? Det synes i alle fall klart at NRK, med Eia i spissen, ikke først og fremst var ute etter å lage et idealtypisk forskningsformidlingsprogram. Riktignok foregår en viktig del av forskningsformidlingen i dag som diskusjoner mellom spesialister fra ulike fag (Kalleberg 2005:318), hvilket "Hjernevask" utvilsomt la opp til. Vi fant også tidvis eksempler på god forskningsformidling. I homo/hetero-programmet stiftet vi blant annet bekjentskap med forskningen til antropologen Arve Sørum, som på 1970-tallet gjorde feltarbeid hos bedamini-stammen på Papua Ny-Guineas. Sørum oppdaget da at sæden "spilte en avgjørende rolle i overgangsritualer for unge gutter" (Eia og Ihle 2010:204). Hvilket manifesterte seg i en praksis der unge gutter utførte oralsex på eldre menn (Eia og Ihle 2010:204). Det interessante var at homofili, ifølge Sørum, *ikke* forekom hyppigere blant medlemmer av bedamini-stammen enn ellers i samfunnet. Et faktum som langt på vei undergraver forestillingen om at homoseksualitet utelukkende er et kulturprodukt.

Men god forskningsformidling til tross. Programmets generelle fremtoning og stemning, eller *mise en scène*, levnet ingen tvil om at vi hadde å gjøre med en hybrid mellom *forskningsformidling* og *underholdning*. Men hva slags hybrid? Eias idélufting overfor Willy Pedersen i forkant, som vi straks skal ta nærmere i øyesyn, kan tyde på at i alle fall intervjusubjektene ble forespeilet et endelig resultat plassert i *infunderholdnings*-sjangeren. Overflatisk bar også programmet preg av en slik ambisjon, nemlig å blande forskningsformidling med underholdning/humor, litt alá "Typisk Norsk" eller "BigBang med Hærland og Lyngbø", for på den måten å øke produktets allmenne appell. Hvis vi derimot gransker det litt nærmere, så er det en del som skurrer. Spesielt sett i sammenheng med de ovennevnte reaksjonene som programmet skapte.

4.2 Infounderholdning eller infopropaganda?

Willy Pedersen, Professor i sosiologi ved Universitetet i Oslo, uttrykte i *Aftenposten* den 27.09.09 at (1a) han følte seg lur av Harald Eia – at (1b) hans tilstedeværelse og uttalelser hadde blitt brukt til ”å forvirre, ikke opplyse” (Pedersen 2009). Pedersen hevdet at han ble kontaktet av komikeren og forespurt om å ta del i et program om samfunnsforskning, ”med glimt i øyet, litt som Typisk Norsk” (Pedersen 2009), altså hva undertegnede karakteriserer som infounderholdning. Hvilket han takket ja til etter å ha mottatt forsikringer om at det hele var fullstendig oppriktig, uten noen som helst form for skjult agenda. Møtet med Eia skulle imidlertid vise seg å bli alt annet enn hyggelig. Ifølge Pedersen ble han (2a) invitert for å belyse et annet tema enn det han på forhånd hadde blitt forespeilet, samt (2b) utsatt for rå intervjueteknikk som liknet mer på et avhør enn et forskningsintervju. Han ga av den grunn NRK beskjed om at han ønsket å trekke seg fra programmet (Pedersen 2009). Pedersen var klar på at (Stp) Harald Eia ”har en skjult agenda – at han ikke ønsker å belyse, men få fram den ene siden av debatten om arv og miljø” (Pedersen 2009). Hvilket også tjente som hans standpunkt i innlegget. Han fortsatte:

Det synes som om Harald Eia har fått en åpenbaring om genes betydning på en rekke samfunnsfelter. Det virker som om han har fått lov til å fortelle om den i en serie på hele syv TV-programmer, hvor norske forskere skal lokkes ut på glattisen. (...) Jeg liker Eia som standupkomiker. Nå har han trukket stilen fra Team Antonsen inn i en programserie om viktige forskningsspørsmål. Det er rart at NRK ga klarsignal (Pedersen 2009).

Pedersen utdypet sin kritikk året etter i en kronikk i *Dagbladet*:

Han er først naiv på en sjarmerende måte. Han etablerer tillit og får norske forskere til å uttale seg — ofte i luftige vendinger og om store spørsmål. Dernest setter han seg på flyet og leker «overrasket» mikrofonstativ for amerikanske atferds-genetikere. De leverer varene — med overbærende smil og knallharde diagnoser: Det er *ingen* effekt av foreldres sosiale klasse, av utdanning, omsorg eller tilsyn, heller ikke deres røykevaner betyr noe! Genene slår gjennom, i samspill med venner og samfunnet i stort (Pedersen 2010).

Men Harald Eia var langt fra naiv, mente han, for bak naivismen lå det grundighet. Problemet var at han lagde ”et enkelt *narrativ*. Noen er litt dumme og forførte, andre er skarpskodde helter” (Pedersen 2010). ”Hjernevask” ble laget av underholdningsavdelingen og var *ikke* forskningsjournalistikk, hevdet han, ”men en pussig hybrid” (Pedersen 2010).

Pedersen var ikke den eneste som reagerte på behandlingen han fikk. En annen aktør som ønsket å trekke seg var nevnte Bolsø, som hevdet i et intervju i *Dagbladet* (11.06.10) at hun oppdaget for sent at hun var tiltenkt "en av skurkerollene i programskapernes dramaturgi" (Alver 2010). At Eias intervjuform, i stil med det Pedersen beskrev, liknet et forhør. Hun følte seg presset opp i et hjørne, og da kameraene omsider ble slått av var hun totalt knust. I gjentatte e-postutvekslinger mellom Bolsø og NRK uttrykte kjønnsforskeren bekymring overfor hvordan hun kom til å fremstå (Alver 2010). Men Eia forsikret henne gang på gang om at det endelige produktet skulle "bli seriøst, morsomt og interessant for alle parter" (Alver 2010). Altså igjen et uttrykk for at intervjusubjektene fikk forespeilet at programmet skulle være infounderholdning. Bolsø valgte til slutt å rømme landet mens mediehysteriet stod på som verst (Alver 2010).

Altså var det allerede fra første stund en gjenganger at samfunnsforskerne som ble intervjuet av Eia fremsatte påstander om uredelighet og "skjult agenda" fra programskapernes side. Dette minner om beskyldningene som Ben Steins intervjusubjekter fremsatte i kjølvannet av hans propaganda-film, "Expelled: No Intelligence Allowed". La oss se hvordan programskaperne umiddelbart møtte kritikken.

Ole-Martin Ihle forklarte i et intervju i *Aftenposten* (27.09.2009) "at konseptet for Hjernevask er et slags «slag mellom ideer»" (Bjørkeng 2009). Da han ble konfrontert med Pedersens påstand om at programskaperne var ute etter å fremme en agenda sa han følgende:

Der er jeg uenig. I starten visste vi ikke helt hvilken retning dette skulle ta. Vi har intervjuet ham om hans forskning, og så har vi gått ut i verden for å høre med andre forskere. De hadde annen forskning som viser noe annet. Etterpå har vi ringt ham og latt ham få tilsvar foran kamera. Det er jo en nyansert måte å behandle saken på. Det er synd han har opplevd dette som en skjult agenda. Men hvis han mener dette er ensretting, er det simpelthen ikke riktig (Bjørkeng 2009).

Altså benektet Ihle at programskaperne hadde en agenda. Også Eia avviste i et intervju i *Dagbladet* (20.10.09) påstanden om at han skulle være en slags "misjonær for genforskningen" (Kristensen og Ottosen 2009). "Jeg har ikke lurt noen i det hele tatt" (Kristensen og Ottosen 2009), hevdet han. Når det gjaldt kritikken mot hans

journalistiske metoder, mer bestemt de avhørslignende intervjuene, hadde han forståelse for at Pedersen opplevde deres møte som ubehagelig:

Det var en rumpekjøring han ble utsatt for, uten at vi kom videre. Jeg fikk aldri svar på hva som var grunnlaget for hans påstand om imiteringseffekten i forhold til røykevaner. Pedersen mener barn av røykere har større sjanse til å bli røykere fordi de imiterer sine foreldre (Kristensen og Ottosen 2009).

Eia tok likevel ikke selvkritikk: "Med fare for å virke pompøs ønsket jeg å opptre som en politisk journalist - som forventer svar på det han spør om" (Kristensen og Ottosen 2009). Han fremholdt at hans ambisjon var å stille "spørsmålene som journalister vanligvis ikke stiller, fordi de ikke kan nok om feltet" (Kristensen og Ottosen 2009). Kanskje forskerne rett og slett ikke er "vant til å bli presset i intervjuer" (Kristensen og Ottosen 2009), spekulerte han, før han lirte av seg følgende kraftsalve til forskerne som i Eias øyne er premissleverandører for mye i norsk politikk: "Hvis du er en diktator som har styrt skuta i mange år, er du kanskje ikke like mottakelig for kritikk" (Kristensen og Ottosen 2009). Eia var altså klar på at han ikke var ute etter annet enn å få intervjusubjektene til å begrunne sine påstander, hvilket de aldri var riktig i stand til (Kristensen og Ottosen 2009). Før vi kan bedømme rimeligheten i programskapernes forsvar må vi inkludere flere stemmer. Spesielt for å belyse deres benektelse av at de hadde en agenda.

Cathrine Egeland, forskningsleder ved Arbeidsforskningsinstituttet, som ble intervjuet i det første programmet som tok for seg "likestillingsparadokset", erkjente i et debattinnlegg i *Dagbladet* (04.03.2010) at "Hjernevask" tok opp sentrale temaer, men mente at "NRK kunne laget en mer balansert fremstilling av både sosial og biologisk forskning" (Egeland 2010). Altså trakk hun inn NRK, som produserte programserien. Egeland hevdet at hun ble forespeilet et intervju som skulle handle om nettopp likestillingsparadokset, altså "det paradoksale i at Norge, som er et av verdens mest likestilte land, samtidig har et så markant kjønnsdelt arbeidsmarked" (Egeland 2010), men at det underveis gikk opp for henne at Eia var lite interessert i hva samfunnsforskningen egentlig har å si om dette. Dessuten oppdaget hun da hun så programmet at det lille hun allikevel fikk sagt om dette ble klippet bort, med den konsekvensen at seerne ikke fikk noe som helst inntrykk av hva samfunnsforskningen egentlig "har å si om sosiale og kulturelle mekanismer som bidrar til å opprettholde et kjønnsdelt arbeidsliv ut over at to «kjønnsforskere», Jørgen Lorentzen og undertegnede, «avviser biologien»" (Egeland 2010).

Lorentzen, som etter hvert har måttet finne seg i å bli en hovedperson i saken, kritiserte i et debattinnlegg i *Dagbladet* (15.03.10) Eia for å benytte seg av en av USAs mest kontroversielle forskere i programmet om homofili, nemlig Simon LeVay, som i 1991 publiserte en studie av den homoseksuelle hjernen. Lorentzens hovedinnvending mot studien var metodesvakheter, hvilket han rett nok fikk anledning til å påpeke under intervjuet. Problemet var bare at alt han sa ble klippet bort (Lorentzen 2010). Hovedproblemet med både LeVay og "Hjernevask", er imidlertid, ifølge Lorentzen, "den forutsetningen som settes opp, nemlig at det er en dualistisk forskjell mellom homofili og heterofili" (Lorentzen 2010) – hvilket er nettopp hva "seksualitetsforskere forsøker å betvile og argumentere mot, ut fra et bredt tilfang av historisk og kulturelt materiale om seksualitet" (Lorentzen 2010).

Lorentzen mente seg urettferdig behandlet, og valgte å klage programmet inn for Pressens Faglige Utvalg (PFU). Klagen gjaldt to programmer: (1) "Likestillingsparadokset" og (3) "Homo/hetero" (PFU 2010) Han anførte i klagen brudd på tre punkter i Vær Varsom-plakaten, henholdsvis: 3.3 (premiss), 3.7 (gjengivelse av uttalelser) og 4.1 (saklighet og omtanke) (PFU 2010:7). La oss begynne med det første. Lorentzen hevdet at premissene for hans deltakelse i programmet ikke ble klarlagt på forhånd. For som han sa: "Det ble ikke redegjort for meg på noe tidspunkt i prosessen at jeg skulle intervjues til et program om Likestillingsparadokset. Konteksten var en annen enn forespeilet" (PFU 2010:7). Han fikk heller ikke opplyst at "Hjernevask" skulle bestå av sju programmer, og at det han sa skulle klippes inn i flere av disse. Lorentzen var også uvitende om at hans uttalelser skulle kommenteres av internasjonale forskere (PFU 2010:7).

Når det gjaldt punkt 3.7 hevdet han at hovedinnholdet i intervjuene med ham ikke ble korrekt gjengitt. Lorentzen mente han ble fremstilt som biologifjendtlig på tross av at han i det første intervjuet en rekke ganger uttalte seg positivt om biologisk forskning – uttalelser som ikke ble inkludert i det endelige programmet. Om det andre intervjuet, hvor han blant annet kommenterte den britiske psykiatri-professoren Simon Baron-Cohen's forskning, hadde han følgende å melde: "Baron-Cohen har to resonnementer, ett om framvisning av ansikter og ting for en dags gamle babyer, og ett om betydningen av testosteron i mors mage. Jeg uttaler meg skeptisk til den første og positivt til den andre. Denne nyansen kommer ikke frem" (PFU 2010:7).

Tvert imot viste Lorentzens konklusjon om at forskningen var svak kun til den første studien, men denne ble i programmet flyttet til etter at samtlige studier var presentert. Med den følgen at det ble gitt inntrykk av at kjønnsforskeren avviste all biologisk forskning på generelt grunnlag (PFU 2010:7).

I klagen ble det videre hevdet at Eia hadde brutt garantier som ble gitt før programmet gikk på luften om at han skulle bli rettferdig behandlet og ikke dummes ut – garantier også Bolsø har dokumentasjon på at hun fikk. Lorentzen mente derfor at saklighetskravet var brutt, da programmets ”karakter eller tendens” ikke ble korrekt redegjort for og det også fremla ”en systematisk skjev presentasjon av de internasjonale forskerne og (de) norske forsker(n)e” (PFU 2010:7). Hvilket også Bjerrum Nielsen var inne på.

En rekonstruksjon av tekstene gir oss følgende samlede (positive) standpunkt for de nevnte kjønns- og samfunnsforskerne: (STP) Harald Eia hadde en skjult agenda med ”Hjernevask” – han ønsket *ikke* å belyse arv/miljø-debatten, men snarere å få fram den ene siden gjennom å føre samfunnsforskerne bak lyset. Dette er for øvrig kjernen i det jeg kaller infopropaganda. Argumentene for standpunktet kan i korthet oppsummeres slik: (1) Forskerne ble invitert for å belyse andre temaer enn det de hadde fått forespeilet; (2) Enkelte av dem (Pedersen og Bolsø) ble utsatt for rå intervjueteknikk; (3) Programskaperne (kryss)klippet materialet på en uredelig måte (påstand fra Lorentzen og Egeland); (4) Programmet fremstilte feilaktig den faglige uenigheten som en disputt mellom norske og internasjonale forskere.

Eia og Ihle tok på sin side (det negative) standpunktet: (STP) Programskaperne hadde *ikke* en skjult agenda med ”Hjernevask”. Eia benektet at han var misjonær for genforskningen. Intervjueteknikken var heller ikke rå. Forskerne var bare ikke vant til å bli stilt til veggs. Hvor holdbare var så aktørenes argumenter? Behandlingen av Lorentzens klage til PFU kan være et fruktbart sted å starte.

Programskaperne og NRK parerte klagen med å legge ut intervjuet med Lorentzen i sin helhet. Det hele endte med at ”Hjernevask” ble frikjent på alle punkter (Hammerstad og Ighanian 2010). Utvalget sa i sin begrunnelse at klippingen *ikke* kunne karakteriseres som kryssklipping – at Lorentsen tvert i mot hadde fått rikelig med muligheter til å ta til motmæle. ”Dette er et stort prosjekt som har gått til verks

mot sentrale premissleverandører for debatten i Norge. Mitt inntrykk er at dette er et godt stykke arbeid”, sa lederen for utvalget, TV 2-reporter Odd Isungset (Hammerstad og Ighanian 2010).

At klippingen i Lorentzens tilfelle ikke kan karakteriseres som kryssklipping, er en konklusjon som undertegnede er nødt til å slutte seg til etter å ha sett både det redigerte og uredigerte intervjuet. Lorentzen var riktignok i det uredigerte intervjuet svært påpasselig med å understreke at han er darwinist på sin hals, hvilket ble klippet bort i den redigerte versjonen. På dette punktet fikk han for øvrig også støtte av utvalget (PFU 2010:9). Det er allikevel vanskelig å se hvorledes Lorentzens meninger eventuelt skulle være forvrengt, eller misrepresentert på annen måte, annet enn at man muligens etter å ha sett det endelige resultatet feilaktig kunne fått inntrykk av at han ikke vedkjente seg darwinismen. Her må vi altså forkaste kryssklippingsaspektet ved argumentasjonen til kjønnsforskeren. Frikjennelsen var riktignok kun relatert til Lorentzens klage, og ikke andre aspekter ved programmet, men konklusjonen må allikevel bli at Eia og NRK her hadde sitt på det tørre. Jeg har ikke sett de resterende uredigerte intervjuene, og kan derfor ikke uttale meg om hvorvidt de andre forskerne ble utsatt for kryssklipping.

At programskaperne, i likhet med Moore og Stein, farte med til dels villedende, eller i det minste ufullstendig, informasjon overfor samfunnsforskerne om hva slags program de faktisk intenderte å lage, vil jeg allikevel, på bakgrunn av blant annet Pedersens vitnesbyrd, hevde er godt dokumentert. ”Hjernevask”-redaksjonen har da også i ettertid erkjent at programmet hadde en kritisk og gravende agenda. For som de sa: ”Vi hadde en mistanke om at det innen enkelte fagmiljøer var lite åpenhet i forhold til biologiske perspektiver som utfordret etablerte sannheter innen miljøet” (PFU 2010:8). De mente derfor at det var nødvendig å få forskerne til å snakke fritt. Dette ble utdypet videre: ”Intervjuobjektene ble godt informert om premissene og temaene for intervjuet, men vi fortalte ikke at programmet kom til å rette et kritisk søkelys mot kjønnsforskningen og enkelte deler av samfunnsforskningen” (PFU 2010:8). Slik redaksjonen så det hadde det ikke vært mulig å bedrive gravende journalistikk dersom kjønnsforskerne hadde blitt informert om denne agendaen (PFU 2010:9).

Lignende resonnementer ligger bak en rekke sosialpsykologiske eksperimenter. Det kan være nærliggende å trekke frem ett av disse - kanskje det mest kjente i samfunnsforskningens historie - utført av den amerikanske psykologen James Milgram på begynnelsen av 1960-tallet. Milgrams forsøkspersoner ble her "lurt" til å tro at de skulle ta del i et eksperiment om læring og straff, mens det egentlige formålet var å studere lydighet overfor autoriteter. Graden av sistnevnte ble målt gjennom forsøkspersonenes villighet til å følge forsøkslederens ordre. Ordre som i korthet innebar å gi (innbilt) elektrisk støt til et annet individ (som spilte elev, men som i realiteten tilhørte forskergruppen) da vedkommende svarte feil på spørsmålene som ble stilt. Dette til tross for at forsøkspersonene ble gjort kjent med at støtene de ga var svært smertefulle (Kalleberg 2005:157). Gjennom eksperimentet lyktes Milgram med å dokumentere en sterk "tendens til lydighet overfor etablerte autoriteter" (Kalleberg 2005:159), hvilket han senere drøftet "i forhold til grufulle hendelser, som vanlige tyskeres villighet til å delta i utryddelsen av jøder under annen verdenskrig og vanlige amerikanske soldaters deltakelse i massakren i My Lai under Vietnamkrigen" (Kalleberg 2005:159).

Trolig var dette den eneste måten Milgram kunne dokumentere disse forholdene på. Som vi har sett påberopte også programskaperne seg det samme motivet. Eksperimenter som dette er imidlertid svært problematiske i forskningsetisk forstand, da de fører forsøkspersonene bak lyset i forhold til hva de skal være med på. Vi må da i det minste stille spørsmål ved om kunnskapsutbyttet er tilstrekkelig for å rettferdiggjøre eksperimentet (Kalleberg 2005:160). Medlemmene i utvalget som frikjente Eia var også klare på at man kunne se enkelte svakheter ved programmet nettopp på dette området, men valgte tilslutt likevel å konkludere med at disse totalt kom i skyggen av styrkene (Hammerstad og Ighanian 2010). "De små svakhetene er ikke tilstrekkelig sett opp i mot programmets styrke" (Hammerstad og Ighanian 2010), het det blant annet fra Aftenpostens sjefsredaktør Hilde Haugsgjerd. Heller ikke Per Edgar Kokkvold, generalsekretær i Norsk Presseforum, syntes at mangelen på fullstendig informasjon overfor forskerne var i strid med god presseskikk, selv om han erkjente at Lorentsen trolig ville stilt større krav til sin egen presentasjon dersom han på forhånd hadde vært klar over at det han sa i intervjuene skulle presenteres for internasjonale forskere (Hammerstad og Ighanian 2010). Utvalget så at de påklagede programmene utvilsomt var "tendensiøse i sin fremstilling, i disfavør klageren" (PFU

2010:13). Spesielt gjaldt dette situasjoner der Lorentzen uttalte seg på generelt grunnlag for så å bli redigert inn i tilknytning til én bestemt studie. Utvalget poengterte at de på generelt grunnlag ville "advare mot klipping av denne typen" (PFU 2010:13). De hevdet allikevel "at klagerens hovedpoeng er formidlet, og (...) kan ikke se at meningsinnholdet er endret på en presseetisk uakseptabel måte" (PFU 2010:13). Konklusjonen til utvalget var altså at NRK *ikke* hadde brutt god presseskikk (PFU 2010:13).

Eia, på sin side, ble gjengitt på at klagen i bunn og grunn gikk på hans særdeles omstridte intervjuetnikker, samt hans påståtte agenda, heller enn resultatet av programserien, og at det han hadde presentert i "Hjernevask" derfor ville blitt stående uavhengig av om han hadde blitt dømt eller ikke – problemkomplekset var med andre ord ikke noe han har konstruert eller funnet opp (Hammerstad og Ighanian 2010).

4.3 "Hjernevask" som infopropaganda

Det er allikevel fremdeles mye som skurrer på tross av at Eia og "Hjernevask" ble frikjent av PFU med henhold til Lorentzens klage. Blant annet ble Eias opprinnelige benektelse av å ha vært i besittelse av en skjult agenda, som vi har sett, kraftig moderert i ettertid. Hva så med hans journalistiske metoder? Programlederen hevdet som kjent til å begynne med at han kun hadde stilt de spørsmålene som journalister normalt unnlater å stille fordi de ikke er tilstrekkelig bevandret i tematikken, og at forskernes opplevelse av intervjuene som avhørsbeslektede først og fremst bunnet i deres manglende erfaringer i å bli stilt til veggs i sin kontakt med media. Det virket rett og slett ikke som om de forventet å måtte begrunne sine påstander i egen og/eller andres forskning.

Eia hadde rett i at hans hovedmotstandere, i det minste i homo/hetero-programmet, ikke syntes interessert i annet enn å angripe så vel troverdigheten som relevansen m.m. av forskningen som han konfronterte dem med. I alle fall verken maktet eller ønsket de å begrunne sitt eget syn i annet enn teoretiske resonnementer og anekdotiske fortellinger. Hvilket jeg kommer tilbake til i neste kapittel. Problemet var hans ensidige fokus på kun å "ta" forskerne som vektla miljøet, mens biologiforkjemperne ble behandlet med "silkehansker". Eller sagt på en annen måte,

så var det ikke balanse i utspørringen av personer som representerte forskjellige posisjoner. La oss granske dette litt nærmere.

Eia innrømmet under et besøk hos "Skavlan", fredag 14. januar 2011, at han idet han gikk i gang med "Hjernevask" allerede var å regne som "nyfrelst" biologifantast. At han visste utmerket vel hva han bega seg utpå da han bestemte seg for å kvesse sverdet mot den intellektuelle eliten. Man trenger ikke å anstrenge seg spesielt for å oppdage en merkbar forskjell hva gjaldt hans takt og tone i intervjusituasjonene, avhengig av hvilken side forskerne befant seg på i arv/miljø-spørsmålet. Det var meget tydelig hvem som skulle kritiseres og hvem som skulle behandles med respekt. Et eksempel var seansen med psykologen Gerulf Rieger i homo/hetero-programmet, hvis forskning hadde bestått i å filme 40 homofile og 40 heterofile menn og kvinner mens de satt i en stol og snakker om været, for så å vise opptakene til vanlige mennesker for en vurdering av kroppsspråket deres. Eia (og Ihle) innrømmet i boken sin at dette i utgangspunktet hørtes "ut som en studie med større underholdningsverdi enn vitenskapelig hold. For hva er det egentlig dette beviser" (Eia og Ihle 2010:214)? Da han først hadde oppsøkt Rieger undret han likevel hva det er vi legger merke til når vi ser hvem som er homofile. Rieger, som for øvrig selv er homofil, fortalte at det er noen spesifikke trekk vi er opptatt av. Det ene er bevegelser og fakter, det andre er stemmemønsteret. Han lot så Eia teste sin "stemme-homoradar" med lydopptak og programlederen traff blink ved begge tilfellene – én var homofil og én heterofil. Eia virket å være tilfreds med sin egen innsats og Rieger forklarte: "Stemmen til homofile oppfattes som mer feminin enn streite menn. Hva det skyldes vet vi faktisk ikke". Programlederen parerte med et *vennlig* smil: "For en gåte da!". Rieger smilte også: "Det er en gåte ja. Det er noe å løse". Ikke at det i utgangspunktet skulle være noe i veien med å møte sin samtalepartner med et vennlig smil i en slik situasjon. Men et enkelt: "det vet vi ikke", hadde neppe blitt møtt med samme velvilje fra Eias side dersom frasen hadde blitt ytret av en av "skurkene" i programskapernes dramaturgi.

Eller for å ta et enda mer ekstremt eksempel: intervjuet med den, hva jeg vil karakterisere som, åpent rasistiske psykologen Richard Lynn i programmet som handlet om rase og intelligens. Mens Lynn la ut om sine kontroversielle teorier, som blant annet postulerte at det eneste lønnede arbeidet Kalahari-buskmenn – en

folkegruppe fra Kalahari i Afrika – grunnet sin lave gjennomsnitts-iq (60 ifølge Lynn) ville være kompetente til å utføre i vårt samfunn var å tømme søppel (og da kun tømme, ikke kjøre søppelbilen), ble seerne adressert av Eias fortellerstemme, som samvittighetsfullt utbrøt: ”Ja, jeg beklager at jeg ler av dette, men det virker bare litt for drøyt”. Han ønsket altså tydelig å markere avstand til raseteoriene. Problemet var bare det at han ikke, eller i beste fall bare halvhjertet, konfronterte Lynn direkte. Den såkalte ”konfrontasjonen” begrenset seg til et enkelt: ”When you say that... don't you feel... it's a bit rude, or...?”. Spørsmålet ble stilt leende. Eia ventet med å klargjøre hva han virkelig mente til han var på hjemmelig grunn. Man kan jo undre hvorfor Eia i det hele tatt valgte å bruke intervjuet med Lynn i programmet? Kanskje for å demonstrere at det finnes ”sorte får”, eller ekstremister, også på den andre siden? Eller muligens for å revaske seg fra beskyldningene om at han er misjonær for biologien ved å avdekke ”grums” også blant psykologene og biologene, selv om dette dog ikke skjedde med direkte konfrontasjon?

Anja Sletteland, forfatter og strategisk rådgiver, tilbød et interessant perspektiv på dette i *Samtiden* da hun hevdet at inkluderingen av ekstreme stemmer som Lynn var ment å skulle signalisere til seeren at ”Hjernevask” var et balansert program som ville vise spekteret av atferds- og genforskning, men at det i virkeligheten også var et dramaturgisk grep, som i kampen mellom ”Det gode og Det onde”, som hun uttrykte det, bevisst eller ubevisst, ga legitimitet til andre mindre kontroversielle, men likevel kontroversielle, evolusjonspsykologer som Charles Murray, hvis teorier nærmest fremstod som ”mainstream” ved siden av Lynns mildt sagt oppsiktsvekkende uttalelser. Dette til tross for at også disse har blitt utsatt for skarp kritikk, både på faglig og moralsk grunnlag (Sletteland 2010).

Hvorvidt dette medfører riktighet eller ikke, tar jeg ikke stilling til her. Møtene med Rieger, Lynn, Murray og deres likesinnede fortonet seg uansett langt hyggeligere enn hva tilfellet var med Lorentsen, Bolsø og Nissen, eller for den saks skyld samtlige representanter for ”blitt sånn!”-siden – de Eia etter undertegnedes oppfatning var ute etter å stille til veggs. Min påstand er altså at denne ubalansen i utspørringen skyldtes programskapernes velvilje overfor førstnevnte og hans likesinnede, og tilsvarende uvilje overfor de norske kjønns- og samfunnsforskerne. Høyst kritikkverdig var det også at programmet ikke tok seg bryet å belyse diversiteten i syn

som foreligger innen samfunnsforskningen. For hvis det virkelig var arv/miljø-samspeillet som skulle belyses, hvorfor ble ikke sentrale forskere som nevnte Bråten (jf. 1.1) invitert inn i diskusjonen? Det ble heller ikke klargjort for seerne at Nissen og Lorentzen er litteraturvitere, uten høyere grad innenfor samfunnsvitenskap. Førstnevnte ble til alt overmål bare presentert som "professor og homoforsker". Det er i det hele tatt tydelig for undertegnede at Eias skjulte agenda med "Hjernevask" var å tale de biologiske forklaringsmodellenes sak.

Selv om Eia til å begynne nektet å ta selvkritikk, hadde pipen fått en annen lyd da "Hjernevask" i ettertid ble debattert i Kringkastningsrådet. Han innrømmet da å ha gjort flere feil i arbeidet med programmet. Blant annet i måten det ble lagt opp på, og da kanskje spesielt at intervjuobjektene ikke ble informert om den skjulte agendaen, som ifølge Eia var at det er uheldig med faglig arroganse (Myhr 2010). Han sa blant annet følgende: "Jeg tror i ettertid at vi burde ha revurdert akkurat dette. Vi kunne spilt med mye mer åpne kort og fått et like interessant og bra program" (Myhr 2010). Eia oppsummerte selvkritikken i fire hovedpunkter:

- Vi spurte ikke Willy Pedersen om genetikk som mulig forklaring på en del fenomener. Det var dumt, for det kom han til å bli konfrontert med seinere.
- Vi gjorde også noen feil i begynnelsen: Vi la fram de andre forskernes uttalelser for de norske uten at vi hadde latt dem få vite hva de sa på forhånd.
- En tredje feil: Vi skulle gjerne ha snakket med flere norske forskere på den andre siden.
- En fjerde ting, og det har litt med ressurser å gjøre: Det er helt åpenbart dumt at Jørgen Lorentzen går igjen i så mange programmer. Det så vi først i etterkant, at det var noen som fikk gjennomgå mer enn andre, og det var ikke noe bra (Myhr 2010).

Dessuten erkjente han at det også var populisme i "Hjernevask", hvilket han trodde var en av årsakene til de høye seertallene. For som han sa: "Vi tok utgangspunkt i å snakke om vitenskapelige funn som til en viss grad var i tråd med folks egne ideer, intuisjoner og erfaringer. Vi spilte rett og slett på det at sunn fornuft ofte går imot samfunnsvitenskapelig teori" (Myhr 2010).

At programmet, sett fra et nøytralt ståsted, kunne blitt like interessant dersom programskaperne hadde spilt med åpne kort medfører nok riktighet. Men om det hadde blitt det fenomenet som det faktisk ble er en annen sak. Jeg tror ikke det. Uansett er det interessant at Eia har valgt å trekke tilbake sitt opprinnelige standpunkt, altså at han ikke var i besittelse av en skjult agenda. Eias innrømmelse i forbindelse med behandlingen i Kringkastningsrådet strakte seg riktignok ikke lengre enn til at agendaen var at det er uheldig med faglig arroganse. Intervjuet med

Skavlan, i kombinasjon med de dokumenterte forholdene: uredelighet i kontakten med samfunnsforskerne før programmet om den egentlige agendaen; ubalanse i utspørringen; og manglende vilje til å belyse diversiteten av syn innen samfunnsforskningen, levner imidlertid liten tvil om at han ønsket fremme biologiske forklaringer på bekostning av samfunnsvitenskapelige. Selv om kryssklippingsaspektet ikke syntes å være tilstede (i alle fall i Lorentzens tilfelle), så faller "Hjernevask", etter undertegnede oppfatning, inn i *infopropaganda*-tradisjonen. En sjanger der programskaperne starter med konklusjonen og forsøker å skape dramaturgi både gjennom å skjule basispåstandene for enkelte av deltakerne, og å benytte seg av sin spesielle ekspertise i å manøvrere seg innenfor sjangeren til å sette meningsmotstanderne i et dårlig lys, for på den måten å *overtale* (eller forføre) publikum om riktigheten av egne standpunkter. Det er riktignok store forskjeller mellom Moore, Stein og Eia. De to førstnevnte bedriver ikke forskningsformidling, men nærmest utelukkende propaganda. Spesielt gjelder dette Stein. "Hjernevask" bød derimot på mye god formidling. Problemet var at programmet så tydelig hadde en agenda og førte de norske samfunnsforskerne bak lyset.

Med Eias selvkritikk på de nevnte punkter anser jeg diskusjonen om hva slags program "Hjernevask" var som avsluttet. "Hjernevask" var, vil jeg hevde, delvis *forskningsformidling*, delvis *underholdning* – altså en hybrid. Det var imidlertid ikke *infounderholdning*, som det overflatisk bar preg av, men snarere *infopropaganda*, slik jeg har definert sjangeren.

4.4 Infopropaganda og NRK

Men hva da med NRKs rolle oppi det hele, gitt blant annet Eias innrømmelser i forbindelse med debatten i kringkastningsrådet? Har ikke en allmennkringkaster et spesielt ansvar for ikke å opptre på dette viset? Hadde Bjerrum Nielsen rett da hun hevdet at NRK hadde ofret sitt opplysningsmandat til fordel for underholdning? Hvordan legitimer egentlig NRK sitt allmennkringkasteroppdrag? Riktignok ble både Eia og NRK frikjent på alle punkter da Lorentzens klage ble behandlet i PFU, men som jeg har vært inne på, så gjaldt denne frifinnelsen kun forholdene i Lorentzens klage. I tillegg må det nevnes at utvalget utelukkende bestod av journalister.

Ifølge Håkon Larsen (2008:315) baserer allmennkringkastere sin legitimitet på et demokratisk-normativt fundament. Larsen presenterer tre demokratiperspektiver som alle "springer ut av grunnverdiene i det liberale representative demokratiet, basert på liberalismens teorier, slik de ble utviklet under opplysningstiden" (Larsen 2008: 321). Det første er *neoliberal demokratiforståelse*, hvor man søker å ha et så fritt marked som mulig og høyst begrenset statlig intervensjon. Det andre er *deliberativ demokratiforståelse*, eller *diskursdemokrati* (som Habermas kaller sin versjon av denne tradisjonen), hvor det normative grunnlaget for politiske beslutninger ligger i rasjonelle og reflekterte holdninger. Habermas hevder at politiske beslutninger må hvile på en oppslutning i folket for å kunne betegnes som legitime (Larsen 2008:322). Eller sagt på en annen måte, så skal politikken hovedretning "være uttrykk for den offentlige mening, folkemeningen, formet og forbedret i offentlig debatt" (Kalleberg 2011:26). Og det er *kraften i de bedre argumenter* som i velfungerende offentligheter bør styre offentlig meningsdannelse (Kalleberg 2011:26).

Det tredje perspektivet, som står i opposisjon til en deliberativ forståelse, er *pluralistisk demokratiforståelse*. En viktig teoretiker her er Chantal Mouffe (Larsen 2008:322). Offentligheten skal ifølge Mouffe "være en arena for dissens og emosjonelt engasjement" (Larsen 2008:323). Hvilket står i kontrast til Habermas' konsensusdemokrati, der følelser hører til privatsfæren (Larsen 2008:323). Habermas anser med andre ord konsensus som et mål, mens Mouffe "ser på konflikt og emosjonelt engasjement som en verdi i seg selv, og mener at dette tjener demokratiet bedre enn et uopnåelig ideal om konsensus og kommunikativ rasjonalitet" (Larsen 2011:49).

Larsen avdekker tre diskurser som preger den offentlige debatten om allmennkringkasting, og som på ulike måter er influert av de nevnte demokratiforståelsene: (1) *konsumentdiskurs*; (2) *medborgerdiskurs*; og (3) *pluralismediskurs*. I førstnevnte, som i stor grad er basert på den neoliberale demokratiforståelsen, ses seerne som konsumenter som skal få det de vil ha. Allmennkringkasternes legitimitet hentes derfor i publikums tilslutning (altså seertall). Medborgerdiskursen ser derimot på seerne som medborgere, og er basert på deliberative demokratiforståelsen (Larsen 2008: 323-325). I legitimeringsretorikken fremheves her "allmennkringkasternes sentralitet når det kommer til å sikre borgerne

autonomi gjennom å bringe viktig informasjon ut til dem slik at de kan handle på et selvstendig og kritisk grunnlag” (Larsen 2011: 46). Idealet om *folkeopplysning* står altså sentralt i denne diskursen. Pluralismediskursen, som i stor grad er basert på et pluralistisk demokratiteoretisk perspektiv, anser at allmennkringkasterne har et ansvar for å sikre et mangfold i medietilbudet. Herunder å produsere programmer som kun ”en liten gruppe i samfunnet er interessert i (hvilket i hovedsak vil dreie seg om en høyt utdannet elite)” (Larsen 2008: 325). Den har dermed visse likheter med medborgerdiskursen. Begge anser at allmennkringkasterne har et ansvar for å tilby mangfold i tv-tilbudet. Men det er allikevel kun medborgerdiskursen som eksplisitt er opptatt av folkeopplysning. (Larsen 2008: 323-325).

Innenfor en deliberativ demokratiforståelse skal ”lisensfinansierte allmennkringkastere (...) for det første (...) arbeide for å gjøre publikum i stand til å opptre som selvstendige og kritiske medborgere i den offentlige samtalen” (Larsen 2008: 326). For det andre skal publikum gis ”et sett med felles referanserammer slik at man deltar i den offentlige samtalen på likt grunnlag” (Larsen 2008: 326).

NRK opererer ifølge Larsen innenfor en hybrid-diskurs mellom medborger- og konsumentdiskurs. Seertall (konsumentdiskurs) har, i tråd med utviklingen som ble skissert i 2.1, blitt viktigere og viktigere, men kanalen ser fremdeles folkeopplysning som en sentral oppgave (Larsen 2008: 328). Eller sagt på en annen måte, så er både ”underholdning og informasjon (...) sentrale aspekter ved allmennkringkastingsvirksomheten” (Larsen 2008: 328). *Infounderholdning* er derfor, slik jeg ser det, en legitim hybrid mellom folkeopplysning og underholdning, eller mellom deliberativ og neoliberal demokratiforståelse. *Infopropaganda* representerer derimot et brudd på normer og verdier for rasjonell argumentasjon i en åpen og opplyst offentlighet, hvor det bare er argumenter som skal telle og hvor publikum skal overbevises, ikke overtales (eller manipuleres).

Det heter fra NRK at kjernen i allmennkringkasteroppdraget innebærer at de konsekvent skal ”fremme ytrings- og informasjonsfrihet, de demokratiske grunnverdier og grunnleggende menneskerettigheter og det enkelte menneskes frihet og verdighet. Programvirksomheten skal preges av allsidighet, upartiskhet og saklighet og skal legge vekt på det vesentlige” (NRK 2001). Spesielt oppstår det her en konflikt, vil jeg hevde, mellom ”Hjernevask” og, på den ene siden, kravet om

ivaretakelsen av det enkelte menneskes frihet og verdighet – jf Lorentzen, som Eia innrømmer fikk gjennomgå mer enn andre, og Bolsø, som måtte rømme landet grunnet mediepågangen - og kravet om upartiskhet og saklighet. Riktignok fordrer ikke kravet om saklighet at journalistikken skal være nøytral, men det er et krav at den skal være balansert (NRK 2001). Som jeg har demonstrert, så opptrådte ikke Eia upartisk og balansert. Hans fremtoning ble snarere tilpasset etter hvilken side av arv/miljø-debatten intervjusubjektene befant seg på. Noe møtene med blant annet Rieger i homofili-programmet, og enda mer ekstremt, Lynn i rase-programmet viste.

Med NRKs formålsparagraf i hendene vil altså produksjon og kringkasting av denne type program, etter undertegnedes oppfatning, *ikke* kunne vurderes som rimelig. Infounderholdning er en legitim hybrid mellom formidling og underholdning. Infopropaganda som eksplisitt strategi, kan derimot ikke NRK, all den tid de ser det som en av sine kjerneoppgaver å bidra til en åpen og opplyst offentlig samtale, gjøre til en legitim hybrid. Sjangeren representerer ikke bare et brudd med den deliberative demokratiforståelsens sentrale normer og verdier. Den bryter også med kjernen i allmennkringkasteroppdraget slik dette defineres av NRK. Spesielt gjelder dette kravene til saklighet, upartiskhet og ivaretakelsen av enkeltmenneskets verdighet.

5 Kjønnsforskernes opptreden i "Hjernevask"

Det var ikke bare Eia og "Hjernevask" som fikk gjennomgå i mediene. Også samfunnsforskerne, og da i særdeleshet kjønnsforskerne, som medvirket i programmet ble gjenstand for kraftig kritikk, både fra kommentatorer og andre forskere. Det enkeltprogrammet som skapte mest diskusjon om kjønnsforskerne var det som handlet om homofili. Ingen steder ble biologiske forklaringsmodeller mer bastant avvist. Følgelig skulle intervjuene som ble gjennomført i forbindelse med dette programmet, med Eia og Ihles egne ord, fremstå som "de mest kronglete" (Eia og Ihle 2010:205). Dette selv innenfor de allerede spesielle debattrammene som "Hjernevask"-universet etter hvert kom til å representere for de hundretusener av tv-seere som ukentlig lot seg eksponere. Men kjønnsforskerne nøyde seg ikke med å avvise biologien. De gikk, som programskaperne også konstaterer, langt i å hevde at selve begrepet "homofili", i likhet med "legning", var meningsløst (Eia og Ihle 2010:205-206). Reaksjonene lot ikke vente på seg. Lorentzen, Bolsø og Nissen ble hånet og latterliggjort i diverse aviser og debattforum.

I dette kapittelet intenderer jeg å granske kjønnsforskernes opptreden i homo/hetero-programmet. Dette vil blant annet bli gjort i lys av Anne Krogstads begreper som det ble redegjort for i 2.2. Og koblet opp mot Steven Pinker og det han kaller "benektelsen av den menneskelige naturen". Jeg kommer også til å presentere et annet retorisk perspektiv som ble brakt på banen av retorikeren Jens Elmelund Kjeldsen mens kritikken haglet mot kjønnsforskerne. Mine spørsmål lyder:

(1) Hvor rasjonell var kjønnsforskernes opptreden i homo/hetero-programmet?

Utviste de mangel på vitenskapelig ydmykhet?

(2) Gjorde de seg skyldig i å ignorere biologiske forklaringsmodeller på bakgrunn av frykt for konsekvensene av disse?

Jeg vil innledningsvis dokumentere noen av reaksjonene på kjønnsforskernes opptreden i "Hjernevask", og begrenser meg her til kommentatorene. Forskernes reaksjoner kommer til å bli behandlet i neste kapittel. Jeg beveger meg deretter inn i selve programmet igjen der jeg slapp i forrige kapittel.

5.1 Kommentatorenes reaksjoner på kjønnsforskernes opptreden

En rekke kommentatorer reagerte sterkt på opptreden til kjønnsforskerne som medvirket i "Hjernevask". Journalisten Åshild Mathisen hevdet i *Morgenbladet* (30.04.10) at: "...Hjernevask har satt kjønnsforskningen i forlegenhet, og (...) fagfeltet sammen med kriminologi og sosiologi fremstår som en sneversynt ideologifabrikk" (Mathisen 2010). Trude Ringheim, også hun journalist, hevdet i *Dagbladet* (17.03.10) at kjønnsforskerne har opparbeidet seg et imageproblem – "at det virker som de er redde for forskning de ikke liker" (Ringheim 2010). Hun syntes rett og slett, til tross for sin uttalte forskersympati, at de skuffet stort – de fremstod "som tafatte eller nesten aggressive" (Ringheim 2010). Ringheim erkjente at hun ikke var kjent med intervju-premissene og derfor ikke visste hva som eventuelt var klippet bort, men hun reagerte likevel sterkt på at kjønnsforskerne bare tøyset vekk den biologiske forskningen, og til alt overmål argumenterte skrekkelig dårlig selv (Ringheim 2010):

Sosiolog Willy Pedersen kalte Eias teknikk for en avhørssituasjon og trakk seg. Men forskerne gjør det ikke lett å forsvare dem. Professor og homoforsker Nils Aksel Nissen framsto arrogant avvisende. Sosiolog og homoforsker Agnes Bolsø fra NTNU fikk spørsmål om det går an å se at folk er homofile, og svarte irritert med motspørsmål: «Nei. Hva mener du med homofil da?» Forskeren framstår *veldig i forsvarsposisjon*. Bolsø er skråsikker på at ingen, ingen undersøkelser har påvist at biologisk forskning har noe for seg. Hun avviser forskningen som uinteressant og visvas - uten å argumentere. Hun framstår som redd for kunnskap/forskning hun ikke liker. Når Eia ber henne forklare hva hun baserer seg på som forsker, viser hun til at *hun selv var barn en gang og til venners erfaringer* (Ringheim 2010).

Redaktør i *Klassekampen* Bjørgulv Braanen hevdet i sin leder (17.03.2010) at Harald Eia "har avslørt store svakheter ved poststrukturalistisk kjønnteori, som langt på vei avviser at kjønn og seksualitet har et biologisk opphav" (Braanen 2010). Hvilket han mente var spesielt urovekkende da norske kjønnsforskere som Lorentzen, Bolsø og Egeland på direkte spørsmål bekreftet at nettopp dette paradigmat lå til grunn for deres forskning (Braanen 2010). Han utdypet kritikken:

Når kjønnsforskerne ble utfordret på dette tankegodset i «Hjernevask», forsøkte de først å flåse bort alle forskningsresultater som peker på at kjønn og seksualitet også har et biologisk opphav. Når det etter hvert ble vanskelig, valgte de i stedet å si at det er «uinteressant», for så å antyde at det er moralsk eller politisk forkastelig, for til slutt å ende opp med rene personlige beretninger. Å avvise forskning man ikke har den ringeste peil på som uvitenskapelig eller «gammeldags», er forstemmende å være vitne til. Mange har derfor sagt at det var dumt av kjønnsforskerne å uttale seg om forskning de ikke har greie på. Det kan man si, men problemet er dessverre større enn det, ettersom deres teori nettopp går ut på at kjønn og seksualitet utelukkende er «sosialt konstruert» og ikke også er et resultat av en evolusjonsprosess. Deres teoretiske utgangspunkt forutsetter derfor langt på vei en underkjenning og fordømmelse av biologiske forklaringsmodeller (Braanen 2010).

Altså var Braanen sterkt kritisk både til kjønnsforskerne som ble intervjuet av Eia og kjønnsforskningen som disiplin. Eller mer bestemt: (1) kjønnsforskernes faktiske opptreden var svært kritikkverdig (et synspunkt han delte med både Mathisen og Ringheim); (2) de har ikke kompetanse på biologisk forskning (en indirekte påstand); (3) det teoretiske utgangspunktet de opererer med forutsetter underkjenning og fordømmelse av biologi.

Det hersker liten tvil om at kjønnsforskerne kom svært dårlig ut av "Hjernevask", og i særdeleshet homo/hetero-programmet. Hva dette skyldtes er et komplekst spørsmål. Fellesnevneren i reaksjonene som jeg har presentert er i alle fall at deres faktiske opptreden var under enhver kritikk. Spesielt ble det reagert på den arrogante og uvitenskapelige avvisningen av biologisk forskning. Arroganse kan som nevnt forstås som mangel på vitenskapelig ydmykhet, eller i denne sammenhengen mangel på forståelse av egne begrensninger når det gjelder kompetanse på biologi. Det ble også antydnet (av Ringheim) at kjønnsforskerne var *redde* for forskning de ikke likte. En annen måte å si dette på er at de avviste forskningen på moralsk grunnlag, eller av redsel for de mulige konsekvensene av den biologiske forskningen (jf. Pinker i 1.2). Dette fenomenet, dersom det var til stede, representerte et brudd på Mertons norm om upartiskhet (jf. 3.3.3), da forskerne i så tilfellet ikke lot seg lede av kunnskapsinteresser for å finne frem til sannheten, eller vitenskapelig holdbare konklusjoner. Merton insisterte, som vi husker, på at påstandenes sannhetsverdi må være det sentrale, ikke nytteverdien (eller mulige konsekvenser).

Her må vi igjen fordype oss i programmet for å ta rede på hva som faktisk fant sted. Hvorvidt kjønnsforskerne opptrådte irrasjonelt, om de utviste mangel på vitenskapelig ydmykhet (eller arroganse), og/eller rent av gjorde seg skyld i å avvise biologi på moralsk grunnlag? Men først trenger vi et rammeverk å betrakte deres opptreden i.

5.2 Kjønnsforskernes retoriske strategier

Jens Elmelund Kjeldsen, professor i retorikk og visuell kommunikasjon ved Institutt for informasjons- og medievitenskap ved UiB, presenterte tidlig i "Hjernevask"-debatten et interessant retorisk perspektiv på kjønnsforskernes opptreden. Kjeldsen gjennomførte i artikkelen "Hjernevask: Hvorfor fremstår Lorentzen og Egeland

dumme?”, i Vox Publica (09.03.2010), en kort retorisk analyse av de to første programmene. En analyse som også har overførbarhet til homo/hetero-programmet. Kjeldsen tok ikke stilling til hvorvidt kulturforskerne (som han kalte kjønnsforskerne) faktisk var inkompetente eller ideologisk forblindede, men forsøkte å komme til bunns i hvorfor de fremstod nettopp slik for seerne. Hans hovedpoeng var i et nøtteskall at dersom ”ingen hører deg gi gode argumenter, er det ingen som tror du har noen gode argumenter” (Kjeldsen 2010). For mens de biologisk orienterte forskerne hovedsakelig benyttet seg av det som i retorikken kalles for *probatio* – dvs. argumenter for deres egen sak (i dette tilfellet gjennom presentasjon av både eksperimenter og statistikk), bedrev kulturforskerne for det meste *refutatio* – altså refutering av motstandernes synspunkter (Kjeldsen 2010). Han utdypet:

Effektiv argumentasjon involverer både oppbygning av støtte for egne påstander og avvisning av motstanderens påstander. Med meget få unntak er det viktigste imidlertid alltid oppbygningen av egen sak (*probatio*). Det så vi ikke mye til hos kulturforskerne. Her hørte vi mest ubegrunnede avvisninger av arten: ”Det er dårlig forskning”, ”Det er gammeldags”, ”Ingen tenker slik mer”. Tilbakevisningen – som vi så den i fjernsynet – hadde mest karakter av postulat og mistenkeliggjøring. Vi fikk ikke mange gode grunner til at kultur er avgjørende, og vi fikk ikke noen saklig grunn til at biologenes forskning skulle være så problematisk (Kjeldsen 2010).

Kjeldsen la til at vi ikke bare overbevises av argumenter, men også av talerens karakter (eller etos). Og at vi vanligvis har ”et mer positivt bilde av den som kommer med saklige argumenter, enn av den som mest kritiserer motstanderen” (Kjeldsen 2010). At Eia tydelig ønsket å tale biologiens sak var ingen unnskyldning. For som han sa: ”Selv om Eia kanskje har en agenda – og det må være åpenbart for enhver – så ber han jo likevel kulturforskerne om gode argumenter for deres sak. Men de kommer aldri” (Kjeldsen 2010).

La oss med dette i bakhodet vende tilbake til programmet om homofili for å ta kjønnsforskernes faktiske opptreden i nettopp dette avsnittet i nærmere ettersyn – et av forholdene mitt datamateriale, som nevnt i metodekapittelet, gir meg mulighet til å vurdere. Som jeg var inne på i redegjørelsen av programmet i forrige kapittel, så begynte det etter hvert og tre frem et mønster i deres avvisning av forskningen som Eia presenterte for dem, nemlig frontalangrep på så vel troverdigheten som kvaliteten til denne. La oss se på noen flere eksempler.

En tydelig oppgitt Nissen svarte følgende på hva han tenkte om studier som den på *Karolinska Institutet* i Stockholm, som hadde påvist at homofile menn og heterofile kvinner reagerte likt på lukter: "Nei, jeg synes vel egentlig det er ganske patetisk". Eia ba han utdype svaret, hvilket han gjorde: "Fordi det er igjen et sånt nærmest fanatisk fokus på uvesentlige ting". Kameraet la seg med ett på programlederen som nikkete bekræftende med en forbløffet mine mens Nissen fortsatte: "Og jeg tror ikke at det er godt hold i noen av de undersøkelsene egentlig. Det er vel egentlig kvasivitenskap, det er veldig ofte vår tids kvasivitenskap de holder på med". Bolsø var like avvisende: "Ingen, ingen, undersøkelser har klart å påvise biologiske forskjeller, ikke én, men dem tror så sterkt, dem tror så sterkt at dem fortsetter å lete etter homo-gen, etter homo-hormoner...". Hun ristet oppgitt på hodet, før hun til slutt presset frem et nedlatende smil og avsluttet den påbegynte setningen: "og etter litt av hvert".

Verken Nissen eller Bolsø gjorde noe forsøk på å skjule sin misnøye overfor denne type forskning. Tvert imot fremstod de ved flere tilfeller som tydelig oppgitte, ja faktisk litt småsinte, da de avviste studiene, oftest som enten teoretisk irrelevante eller dårlig forskning. En del av dette kan nok forklares med bakgrunn i intervjurammene, som med flere av forskernes egne ord, deriblant Bolsø og Pedersen (sistnevnte riktignok ikke i dette programmet), var høyst kritikkverdige. Jeg tror imidlertid ikke at det kan forklare alt i dette spesifikke programmet. Mitt inntrykk er at det ikke bare var kvaliteten på og relevansen av forskningen de reagerte på. Svarene de ga og de fysiske signalene de sendte ut indikerte at de ikke likte det de hørte. Dette medførte at avvisingen (eller *refutatio*) av forskningen som Eia presenterte for dem fikk et ganske spesielt uttrykk. Her må vi trekke inn Krogstads begreper *selvhevdelse* og *angrep*, og koble denne angrepsretorikken, som vi har sett noen eksempler på, opp mot Pinker, og det han omtaler som "benektelsen av den menneskelige naturen".

Eia og Ihle bekjenner seg som nevnt til Pinker og hans angrep på "blanke ark"-doktrinen, og hevder derfor, inspirert av evolusjonspsykologen, at brorparten av motstanden mot biologiske forklaringer på homofili er moralsk motivert. Mye av argumentasjonen til kjønnsforskerne var da også, slik jeg bedømmer det, preget av oftest uuttalte (eller implisitte) bekymringer med sterke moralske undertoner, slik vi blant annet har sett eksempler på i Nissens og Bolsøs angrep på studiene som antydte at luktesansen til homofile menn hadde store likhetstrekk med heterofile

kvinner. De frykter rett og slett at påvisning av biologiske forskjeller mellom homofile og heterofile vil kunne bane vei for muligheten til forskjellsbehandling.

Med Krogstads begrepsapparat vil påstander om *umoral/urettferdighet* være å anse som en angrepsretorisk strategi. Det samme vil påstander om *løgn og mangelfull troverdighet, utydelighet, inkompetanse og skremmelspropaganda/manipulasjon*. Samt mitt eget bidrag til terminologien, påstander om *manglende nytteverdi og irrelevans*. Jeg mener det også er nødvendig å trekke inn selvhevdelsesstrategien *erfaring*. Nissen, som selv er homofil, henviste nettopp til egen erfaring (riktignok på anmodning fra Eia) for å underbygge sine påstander om at legning i bunn og grunn er et valg da han sa: "Jeg tror at jeg alltid har trivdes med å være annerledes... Jeg tror at jeg er så ihuga individualist at for meg var det ikke nok å være hetero". Også Bolsø tok i bruk den samme selvhevdelsesstrategien som *probatio*, etter å ha blitt presset opp i et hjørne, da hun på spørsmål om hvilket belegg hun hadde for å hevde at man ikke kan se på barn om de er(/kommer til å bli) homofile, lavmælt presterte å stotre frem: "Ja altså, jeg var jo selv et barn en gang ... og det var ingen som sa noe om at jeg skulle bli homo". En forbauset Eia undret naturlig nok om hun ikke baserte seg på mer enn forskning på seg selv, noe som med ett fikk Bolsø til å ty til anekdotiske fortellinger om venner og familie som hadde hatt den samme opplevelsen.

Vi så imidlertid lite av *probatio*, eller underbygging av egen forskning, fra kjønnsforskernes side i homo/hetero-programmet. Som i de to første programmene (som Kjeldsens analyse tok utgangspunkt i) var det avvisning av den biologiske forskningen som stod i sentrum. Eksplisitt var det påstander om *irrelevans* som fremstod som den dominerende angrepsstrategien. For eksempel kontret Lorentsen Eias påstand om at han ikke hadde noe mer vitenskapelig belegg for å hevde at homofile menn ikke er mer feminine enn at de er det på følgende måte: "Nei, jeg har egentlig ikke noe belegg for å si det ene eller det andre. Det har jeg ikke. Men det er ikke interessant. Det er ikke interessant heller... For det som er interessant er hvordan vi som et samfunn forholder oss til homoseksualitet". Også Bolsø tok i bruk den samme strategien da programlederen brakte på banen at flere av de homofile han hadde intervjuet ga uttrykk for å ha følt seg litt annerledes som barn, og derfor spekulerte rundt om det kunne være et mønster: "Det er jo sannsynligvis et mønster.

Og hva så, vil jeg si... spørsmålet er jo: hvor interessant er det? Nei altså, jeg klarer ikke å se det spennende i den forskningen der". Nissen ville ikke være noe dårligere og svarte, med en småirritert mine, følgende på direkte spørsmål om hvorvidt man er født homofil, eller blitt det: "Det vet jeg ikke, og «who cares»?".

I forrige kapittel så vi at Lorentsen, da han avviste forskningen som konkluderte med at homofile menn er dårligere enn heterofile til å lese kart, gjorde bruk av angrepsstrategiene *påstand om inkompetanse* og *påstand om mangelfull troverdighet*. Også Bolsø gjorde bruk av de samme strategiene da hun leende kommenterte psykologen Glenn Wilsons påstander om at det i stor grad er mulig å se på barn at de kommer til å bli homofile slik: "Det går ikke å ta det der alvorlig, gjør det vel?". Hun utdypet: "Ja jeg synes det er veldig vanskelig å ta det alvorlig fordi at det, det er en sånn, et slags meningsløst utgangspunkt for meg. Jeg kommenterer ikke gjerne den type forskning uten å se hva dem faktisk har gjort, for det har jeg begynt å more meg med i det siste. Å gå bak og se på undersøkelsene deres: under hvilke forhold produserte han de her dataene, hvordan var observasjonene gjort, hva er utvalget hans, hvilke analysebegrep bruker han i sin analyse av det her materialet? Og da, man finner... det man finner da, det er hva vi kaller visvas på godt norsk, dessverre".

Påstander om umoral var likevel den sterkeste (og kanskje den egentlige) drivkraften i Nissen og Bolsøs angrepsstrategier, om enn implisitt. Sistnevnte fulgte opp avvisningen av troverdigheten til Wilsons forskning med følgende utspill: "Poenget er at det her, det her, forutsetningene for hele den her type forskning er som gele. Det svikter. Det er en hel bølge med forskning som på alle mulige vis prøver å finne, spotte, nagle den som skal bli homofil, eller er homofil". Det som primært ble belagt med utspill av denne typen var at kjønnsforskerne syntes studiene var faglig uinteressante. De argumenterte likevel, vil jeg hevde, implisitt for at de også var potensielt uheldige for samfunnsutviklingen. Jeg mener det er åpenbart at Bolsø og Nissen utviste en grad av frykt for konsekvensene av biologisk forskning. Eller for å si det med Ringheims ord, så virket de redde for forskning de ikke likte. Lorentzen ga ikke det samme inntrykket. Han var like kategorisk i avvisningen av forskningen som sine kollegaer, men vevde ikke angrepene inn i *umoral* på samme måte.

Eia tenkte i alle fall høyt da han erkjente at han var usikker på om kjønnsforskerne egentlig syntes studiene var dårlige, uinteressante eller rett og slett moralsk forkastelige. Tonesatt til melankolsk pianomusikk adresserte han seeren direkte for siste gang mens scener fra den tidligere nevnte homoparaden rullet over tv-skjermen:

Jeg er jo helt enig i at det viktigste er at vi respekterer homofile, men jeg forstår ikke hvorfor det er noen motsetning mellom toleranse på den ene siden og biologisk forskning på den andre. Den skepsisen som de norske homoforskerne har mot biologi – på meg virker den både uvitenskapelig og basert på en misforståelse om at biologisk forskning stigmatiserer homofile.

5.3 Evaluering av kjønnsforskernes opptreden

At kjønnsforskningens representanter i dette avsnittet av "Hjernevask" opptrådte uheldig, tror jeg få vil være uenig i. Både Lorentzen, Bolsø og Nissen bedrev nærmest utelukkende *refutatio*. De tilfellene jeg har nevnt som med litt godvilje kunne karakteriseres som *probatio* for standpunktet at homofili er et kulturprodukt, nemlig Nissens insistering på at det ikke var tilstrekkelig for han å være hetero fordi han er en så ihuga individualist og Bolsøs henvisning til egen barndom og venners erfaringer, fremstod i alle fall som lite overbevisende for seerne. Tidlig i programmet forsøkte imidlertid Lorentzen seg på en utdypning av den tilsynelatende kategoriske avvisningen på Eias spørsmål om det er mulig å se på folk om de er homofile eller heterofile. Førstereaksjonen: "Nei, det kan man ikke", ble etterfulgt av en innrømmelse av at det kanskje likevel kunne være tilfellet: "Altså, noen kan man se det på, for de tilfredsstillt noen kulturelle forventninger om hvordan man skal opptre som for eksempel en homofil mann, og noen spiller det helt ut". Også Bolsø fikk fremlegge sitt syn på saken. Eia ville vite hvorfor homofile menn spiller ut denne femininiteten. Bolsø svarte:

Det går på det erotiske språket, fordi på det symbolske språklige planet så har vi ikke så veldig mye å hjelpe oss med når vi skal signalisere erotisk interesse. (...) Ubevisst så vil man signalisere interesse for andre menn, og en måte å gjøre det på kan være å underspille maskuliniteten, eller ta på seg noen tegn som gjør at man fremstår som en annen mann og en tilgjengelig mann for andre menn.

Denne typen argumentasjon for egne standpunkter var uansett sjelden kost fra kjønnsforskerne. Det ble heller ikke vist til forskning som støttet deres syn. Argumentasjonen var med andre ord utelukkende teoretisk. Dette i motsetning til de

biologiske studiene der det til stadighet ble fremlagt empiriske undersøkelser, ofte fra prestisjetunge universiteter som *Karolinska*. Hvilket nok også er en viktig årsak til at bortflåsingen av studiene vekket såpass mye harme blant seerne.

Det er vanskelig å være uenig med Eia og Ihle når de hevder at konservative og kristne har ”funnet en underlig alliert i kjønnsforskerne. Også de mener nemlig at homofili er noe man dypest sett kan velge” (Eia og Ihle 2010: 205). Samtlige av kjønnsforskerne som medvirket i homo/hetero-programmet bekjente seg i alle fall til en slik påstand. Bolsø var mest skråsikker, og ga følgende kategoriske svar på direkte spørsmål fra Eia om vi er født homofile: ”Det er vi absolutt ikke”.

For undertegnede virket det imidlertid klart at de handlet i god tro. Eller sagt med andre ord, så syntes det som om de opplevde dette ståstedet – at seksuell legning i bunn og grunn kan velges – som det mest hensiktsmessige for homofile selv. Dette er noe også nevnte Braanen merket seg:

Etter hvert måtte kjønnsforskerne innrømme at påstanden om at kjønn og seksualitet utelukkende er et kulturprodukt, er politisk og moralsk begrunnet. De mener åpenbart at dette standpunktet tjener kampen for homofiles rettigheter og kvinnefrigjøring. Vi for vår del mener dette er fullstendig forfeilet. De som kjemper for likestilling og frigjøring kan ikke basere sin kamp på ønsketenkning og «tilbakeholdelse av informasjon»; da vil det raskt utvikle seg til en ny form for herretenkning. Kunnskap om forskjeller, enten de er genetisk eller sosialt betinget, er helt avgjørende for en åpen og kunnskapsbasert strategi for frigjøring (Braanen 2010).

Braanens standpunkt kan deles i to: Kjønnsforskernes politiske og moralske motivering for å begrunne påstanden om at kjønn og seksualitet utelukkende er et kulturprodukt, (1) leder til gale konklusjoner og (2) tjener *ikke* kampen for homofiles rettigheter og kvinnefrigjøring, slik de later til å tro.

Braanens andre påstand får delvis støtte av Karen Pinholt, leder i Landsforeningen for lesbiske, homofile, bifile og transpersoner. Ifølge Pinholt føler mange at de er født homofile. Blant disse finnes det også de som skulle ønske at de var heterofile, og som derfor oppfatter påstanden om at de har blitt homofile gjennom et levd liv som en anklage om ansvar for egen seksuell orientering. Hvilket de frykter vil forsyne dem som ønsker å kurere homofili med falske argumenter (Pinholt 2010).

Altså kan det virke som om kjønnsforskerne er i utakt med et vesentlig segment av den homofile befolkningen, når de tilsynelatende oppfatter standpunktet om at legning er et kulturprodukt som det mest hensiktsmessig for de homofile selv. Bildet

er imidlertid mer fragmentert enn som så. Andre er, hevder Pinholt, like overbevist om at de har blitt homofile i løpet av livet. Disse kjenner seg overhodet ikke igjen i følelsen av å være født sånn, og vil derfor ha seg frabedt biologiske forklaringer som spekulerer i at de har levd store deler av livet uten å skjønne "hvem de egentlig var". De opplever også den frenetiske letingen etter "homo-gen", eller andre biologiske avvik, som skremmende, da dette potensielt kan åpne for å fjerne homofile fostre, eller operere bort "problemet" (Pinholdt 2010). Altså kan vi trygt fastslå at programlederne beveget seg i inn et "væpsebol" da de valgte å ta opp denne tematikken.

At forskere kan tenkes å utvise frykt for uheldige konsekvenser av biologisk forskning er for så vidt forståelig. Historien er dessverre full av skrekkeeksempler som kan støtte opp under en slik frykt. Det er mest nærliggende å trekke frem nazistenes jødeutryddelse, som også Pinker har vært opptatt av (jf. 1.2). Også i likestillingskampen har biologien tidligere blitt brukt mot kvinner. Derimot har jeg mer problemer med å se at det foreligger formildende omstendigheter for det kanskje alvorligste overtrampet kjønnsforskerne gjorde seg skyld i, nemlig mangel på vitenskapelig ydmykhet, eller forståelse av egne (og eget fagområdes) begrensninger. Dersom man ikke besitter kompetanse på biologi bør man ta konsekvensen av dette og avstå fra å kommentere kvaliteten på de biologiske studiene. I det minste bør man vokte seg vell for å stemple de som "visvas" eller "kvasivitenskap". Det er da også denne oppførselen, den kategoriske uvitenskapelige avvisningen av biologien, som har fått merkelappen *arrogant*.

Men mye kan tyde på at i alle fall Lorentzen er av den oppfatning at han faktisk har en viss kompetanse på biologi. Ifølge programskaperne ble kjønnsforskeren på forhånd informert om "at programmet skulle ta for seg temaer knyttet til "kjønn, seksualitet og legning"" (PFU 2010: 8). Han ble så "spurt om dette var noe han hadde kompetanse til å snakke om (...) Det mente han at han hadde, og han ville gjerne stille opp" (PFU 2010: 11). Lorentzen berører også ofte biologi i sine artikler. For eksempel i "Masculinities and the Phenomenology of Men's Orgasms" (2007), publisert i journalen *Men and Masculinities* – som er et nivå 2-tidsskrift, altså den øvre kvalitetskategorien (Gundersen og Bruusgaard 2010b).

Kristian Gundersen, professor ved Institutt for molekylær biovitenskap ved UiO, og Jo C. Bruusgaard, forsker ved Institutt for molekylær biovitenskap, også ved UiO, rettet i en kronikk i *Dagbladet* (23.03.2010) et svært kritisk blikk på nettopp denne artikkelen. Mer bestemt plukket de den fra hverandre bit for bit, og avdekket med det store hull i Lorentzens biologikunnskaper. Kritikken var svært overbevisende, men for omfattende til å kunne gjengis detaljert. Konklusjonen lød slik:

For di Lorentzens artikkel har så mange feil (der vi har sjekket det), og så mange ubelagte påstander (der vi stiller oss tvilende), er det vanskelig å vurdere konklusjonene. Vi opplever at han stiller opp en kvasibiologisk stråmann som han så argumenterer mot. Vi har derimot ikke noe imot Lorentzens konklusjon om at menn bør være «harde og myke på samme tid [...] Bare da vil et sant møte mellom «jeg» og «du» være mulig Men vi trenger kanskje ikke vitenskap som dette for å fortelle oss det? (Gundersen og Bruusgaard, *Dagbladet* 2010b).

De utdypet senere kritikken i et debattinnlegg i samme avis: "Lorentzen kommer ikke med «til dels misvisende påstander om biologisk forskning», han kommer med en serie uriktigheter som konkret brukes til å tilbakevise biologiske argumenter" (Gundersen og Bruusgaard 2010a).

Det er også mitt klare inntrykk at Lorentzen, i likhet med Bolsø og Nissen, beveget seg utenfor sitt kompetanseområde da han kommenterte biologisk forskning. Hvis jeg likevel skal forsøke å peke på en formildende omstendighet som i det minste delvis kan unnskyldes kjønnsforskernes oppførsel, så må det være nettopp (deler av) forskningen som Eia presenterte for dem. Som tidligere nevnt innrømmet programskaperne i boken sin at en av disse studiene kanskje hovedsakelig hadde underholdningsverdi, nemlig Riegers studie av folks "homoradar". Det samme må nok også kunne sies om noen av de andre. Som for eksempel den som faktisk fikk Lorentzen til å brøle av latter tidlig i programmet - studien som konkluderte med at homofile menn er dårligere enn heterofile til å lese kart. Det virker i det hele tatt nesten som om Eia til tider bevisst inkluderte forskning som han visste ville fremprovosere den reaksjonen han var ute etter å dokumentere. Dette er imidlertid kun en hypotese fra min side, som jeg ikke har tatt sikte på å etterprøve her. Det som er på det rene er at kjønnsforskernes opptreden i dette avsnittet av "Hjernevask" var kritikkverdigg. Hvilket de fikk betale for i mediene i tidsrommet etter at det ble sendt på tv.

Min konklusjon er at både Lorentzen, Bolsø og Nissen utviste mangel på vitenskapelig ydmykhet. Samtlige opptredte usakelig, eller irrasjonelt, gjennom sin

kategoriske og uvitenskapelige avvising av alt som luktet av biologisk forskning, men kun Bolsø og Nissen gjorde seg implisitt skyldig i å avvise biologiske forklaringsmodeller på bakgrunn av frykt for konsekvensene av disse, slik Pinker, og også programskaperne, har tatt til orde for. Nissen bekreftet da også dette eksplisitt da han i program 7 på direkte spørsmål fra Eia om hvorfor det er en motsetning mellom det å akseptere at noen er homofile og det å lete etter en biologisk årsak, svarte følgende: "Jo, fordi jeg tror veldig ofte at den letingen etter en biologisk årsak er motivert av behovet eller ønsket om å fjerne homoseksualitet i det hele tatt". Klarere kan det ikke sies. Det mest påfallende med utsagnet var nok at Nissen ikke syntes å vektlegge at en lang rekke av forskerne som "leter" etter en biologisk årsak til homofili faktisk selv er homofile. Deriblant nevnte Rieger (jf. 4.3). Det ble uansett brakt på det rene at hans motforestillinger mot den biologiske forskningen i all hovedsak var moralsk forankret, og dermed også representerte et brudd på den vitenskapelige normen om upartiskhet.

6 Den offentlige "Hjernevask"-debatten

Den offentlige debatten som oppstod i kjølvannet av "Hjernevask" hadde et enormt omfang. I de to foregående kapitlene har jeg dokumentert henholdsvis deler av kritikken som ble reist mot programskaperne og NRK, og hvordan disse forsvarte seg (kapittel 4), og deler av kritikken som ble fremmet mot kjønnsforskerne (kapittel 5). Hovedfokuset har til nå imidlertid ikke ligget på den offentlige debatten, men snarere på hva "Hjernevask" representerte (herunder rimeligheten i å produsere og kringkaste programmet) og rimeligheten i kjønnsforskernes faktiske opptreden. I stedet har den offentlige debatten ligget der som et bakteppe for analysen.

I dette kapitlet skiftes fokuset i noen grad vekk fra det som fant sted på tv-skjermen (og i kulissene) og til debatten som fant sted i mediene. "Hjernevask" ligger der selvsagt som et bakteppe, men aktørenes argumenter i debatten begrenset seg ikke bestandig til temaene som ble tatt opp i programmet. Jeg intenderer først å dokumentere noe av kritikken som ble rettet mot samfunnsforskerne og samfunnsforskningen, både som helhet og som bestemte forskningsfelt, først og fremst kjønnsforskningen. Jeg vil her også kortfattet dokumentere hvorledes ulike samfunnsforskere forsvarte sine fagfelt.

Videre tar jeg for meg meningsutvekslingen mellom forskningsjournalisten Bjørn Vassnes og sosiologprofessorene Willy Pedersen og Ottar Brox, som oppstod etter førstnevntes krasse angrep på samfunnsforskningen. Mer bestemt kommer jeg til å dokumentere, analysere og vurdere Vassnes' første debattinnlegg, professorene Pedersen og Brox sine tilsvær, og Vassnes' andre innlegg i henhold til den pragma-dialektiske fremgangsmåten. Det var flere som tok til motmæle mot Vassnes, men Vassnes' andre artikkel var eksplisitt myntet på Pedersen og Brox. Bakgrunnen for valget av dette segmentet av debatten ble redegjort for i metodekapitlet (jf. 3.1). Jeg gjør bruk av transformeringene *utsletting*, *utvidelse*, *erstatning* og *ombytting* (jf. 3.3.2), for å *rekonstruere* tekstene, og på den måten muliggjøre en kritisk diskusjon av diskursen som de er en del av. Hvilket setter meg i stand til å vurdere holdbarheten på argumentasjonen og standpunktene akseptabilitet. Jeg kommer

også i konklusjonen til å gjøre meg noen tanker om pragma-dialektikken egnethet som analyseverktøy for "Hjernevask"-debatten. Mine hovedspørsmål er:

- (1) *Hvor holdbar var argumentasjonen i meningsutvekslingen mellom Vassnes, Pedersen og Brox? Egner pragma-dialektikken seg som analyseverktøy for "Hjernevask"-debatten?*
- (2) *Hvor rimelige var angrepene på samfunnsforskerne og samfunnsforskningen som helhet i den offentlige debatten?*

Det andre spørsmålet vil besvares ut i fra en helhetsvurdering, hvor både dokumentasjonen av kritikken i 6.1 og Vassnes' angrep vil tas i betraktning.

6.1 Den offentlige debatten

Dag O. Hessen, professor i biologi ved UiO, skrev i en kronikk i *Dagbladet* (02.03.2010), dagen etter at programserien hadde hatt sin premiere:

I går startet Harald Eia & co's mye omtalte serie «Hjernevask». Det er et minefylt terreng han begir seg inn i, og det krever mot. Om serien lykkes i en nyansert framstilling, er dette prinsipielt viktig opplysningsarbeid. Utgangspunktet er bra. Det har skjedd mye siden 80-tallets polariserte debatt; samfunnsforskere flest aksepterer i dag at genetiske disposisjoner spiller en betydelig rolle for adferd, slik adferdsbiologer og evolusjonært orienterte psykologer selvsagt erkjenner miljøets betydning. Vurdert ut fra de høylydte forpostfektningene er det samtidig definitivt en mulighet for at serien *kan* bringe oss ett langt steg tilbake til den gamle skyttergravskrigen om arv *eller* miljø (Hessen 2010).

Altså fryktet Hessen steile fronter i debatten som skulle komme. Mer bestemt advarte han mot at "den gamle skyttergravskrigen om arv *eller* miljø" (jf. 1.2) igjen skulle bli satt på dagsorden. Bekymringen var velfundert. Den offentlige debatten som oppstod som en reaksjon på "Hjernevask" fikk tidlig et polarisert uttrykk. Mest iøynefallende var kritikken mot samfunnsforskningen, og da i særdeleshet kjønnsforskningen. I forrige kapittel så vi hvorledes journalisten Åshild Mathiesen hevdet at fagfeltene kjønnsforskning, sosiologi og kriminologi, fremstod som sneversynte ideologifabriker, mens *Klassekampens* redaktør Bjørgulv Braanen hevdet at det teoretiske utgangspunktet som kjønnsforskerne operer med, altså poststrukturalistisk kjønnssteori, har store svakheter da det forutsetter en underkjenning av biologi. La oss se litt nærmere på angrepene på samfunnsforskningen i "Hjernevask"-debatten, samt hvorledes samfunnsforskerne i hovedsak forsvarte sine fagfelt.

6.1.1 Angrepene på samfunnsforskningen

Den krasseste kritikken mot samfunnsforskningen kom fra naturvitenskapelig hold. Stig O. Johannessen, organisasjonsforsker og biofysiker, skrev blant annet følgende i et debattinnlegg i *Dagbladet* (19.03.2010):

Jeg vil tro at ethvert fornuftig tenkende menneske, og i særdeleshet dersom man ikke er knyttet til et universitet, uten videre vil innse at mennesket ikke kan forstås som arv eller miljø, men som begge deler i et samspill som ingen i dag helt forstår. Det interessante med Eias program er likevel hvilke fundamentalistiske holdninger som er rådende i sentrale premissleverende akademiske miljøer om dette spørsmålet. En rekke såkalte framtrepende samfunnsforskere står fram og latterliggjør seg selv gjennom å avsløre en fullstendig mangel på sunn fornuft. De ser ut til å ha gått seg helt bort i en ideologisk verden hvor det er mye viktigere å forsvare et politisk korrekt standpunkt enn å være nysgjerrig på hva slags kunnskap som kommer fram (Johannessen 2010).

Ikke bare hevdet Johannessen at flere av samfunnsforskerne som deltok i "Hjernevask" manglet sunn fornuft. Han antydte også indirekte at individer som er tilknyttet universiteter utviser mindre sunn fornuft enn "folk flest" når det kommer til spørsmål om arv og miljø. Det virker åpenbart at han siktet til kjønnsforskerne. Johannessen konstaterte at samfunnsforskere er premissleverandører for lovgivningen og andre beslutninger, og påstod at en rekke av dem (1a) er ideologisk forblindede. Disse (1b) utviser heller ingen nysgjerrighet i forhold til ny kunnskap, men (1c) er mer opptatt av å forsvare politisk korrekte standpunkter.

Videre hevdet Johannessen at (2) samfunnsviteres, og han nevnte da i særdeleshet sosiologers, forståelse av biologi er svært mangelfull, og at (3) det vi i virkeligheten står overfor er en maktkamp som "bunner i et slags mindreverdighetskompleks som samfunnsviterne har trukket med seg i mange år" (Johannessen 2010). Mer presist uttrykte han seg slik:

Samfunnsforskere har alltid klaget over at naturvitenskapen er for dominant i samfunnet. Det er en viktig del av samfunnsfaglig utdanning at studentene læres opp til at samfunnsvitenskapene er annerledes enn naturvitenskapene. Samtidig er den forståelsen som legges til grunn om naturvitenskap svært tynn og stereotypisk. Overraskende mange sosiologer tror enda at naturvitenskapen ikke er kommet lenger enn Newtons mekanikk og Darwins enkle evolusjonssyn. Det er en tåpelig og ødeleggende maktkamp, hvor det viktigste blir å dominere de andre, og framheve seg selv, mens det som blir uinteressant er kunnskapen. En tragisk konsekvens av dette er at norske elever ikke lærer noe som helst om moderne naturvitenskap og rekrutteringen til naturvitenskapelig forskning er katastrofal (Johannessen 2010).

Eivin Røskaft, professor i evolusjonsbiologi ved NTNU og gruppeleder ved Grunnforskningssenteret, skrev følgende i *Dagbladet* (17.03.2010) i kjølvannet av homo/hetero-programmet, med klar adresse til Lorentzen, Bolsø og Nissen:

Jeg er i sjokk! Jeg mente faktisk at de to første programmene av «Hjernevask» var sånn noenlunde saklige, men mandagens program om homofili tok helt av. Jeg forstår faktisk godt at Eia følte seg snytt og hjernevasket gjennom sitt studium i sosiologi. I tredje program bekreftes til fulle at vi snakker om hjernevaskete forskere. Her beskylder norske sosiologiforskere utenlandske biologiforskere for å drive med kvasivitenskap og det som verre er, og så evner ikke sosiologene en gang å svare på enkle spørsmål om hvordan resultater fra andre vitenskapelige undersøkelser kan forklares. Å vise til sin egen barndom er altså ikke kvasivitenskap? At det er «uinteressant» er slettes ikke noe argument for at andre ikke kan utføre slik vitenskap. Jeg så du moret deg Eia, men dessverre er dette for alvorlig til å more seg over. Vi snakker faktisk her om professorer som er ansatt på våre universiteter, og som burde ha åpne sinn og være nysgjerrige i forhold til alle alternative innspill og forklaringer. Jada, dere påstår dere er kritiske, men hva er deres agenda? Skal ikke andre få drive med vitenskap dere synes er uinteressant? Er det kun det dere synes er interessant det er lov å forske på (Røskaft 2010)?

Røskaft hevdet altså at (1) sosiologer er hjernevasket; (2) norske sosiologiforskere, som i programmet beskyldte utenlandske biologiforskere for å drive med kvasivitenskap, bedriver selv kvasivitenskap – en påstand som ble fremmet indirekte i form av et retorisk spørsmål; og (3) de har en agenda (også indirekte uttrykt gjennom et retorisk spørsmål).

Her må det før vi kan gå videre pekes på både uriktigheter og *overilede generaliseringer*. For å begynne med uriktighetene, så var det kun Bolsø i programmet om homofili som var sosiolog. Lorentzen og Nissen er begge litteraturvitere. Til Røskafts forsvar må det sies at de to sistnevntes fagbakgrunn ikke ble tilstrekkelig redegjort for av programskaperne. For eksempel ble Nissen, forskeren som faktisk kom med beskyldningene om kvasivitenskap, som tidligere nevnt, bare presentert som "professor og homoforsker". Det som imidlertid er mer alvorlig er de overilede generaliseringene. Røskaft dømte her et helt fagfelt, altså sosiologien, nord og ned på bakgrunn av det han så i programmet. Det er nesten sjokkerende å være vitne til et så lettvinthet forhold til empiri og utvalg av empiri. Hans generaliseringer bryter med helt elementære metodekrav.

Røskaft hadde imidlertid enda mer på hjertet. I likhet med Johannessen var han heller ikke nådig i sin beskrivelse av sosiologers generelle forståelse av biologi:

Evolusjonslæra er allment akseptert i våre dager, men dessverre er innholdet i denne læra ennå ikke helt forstått blant de fleste, heller ikke blant de fleste sosiologer. Dersom man forstår

denne læra, er det for meg et mysterium at man skal kunne hevde at mennesket er født som et blankt ark og at all atferd hos oss formes fra fødselen og i barndommen. Det å bruke biologiske modeller til å forklare forskjeller i atferd mellom gutter og jenter, har gjentatte ganger blitt avfeid som kvasivitenskap av sosiologene i Eias serie. Så henviser de til et eller to studier av flere tusen lignende studier, og kaller disse for dårlig vitenskap. (Røskaft 2010).

Røskaft hevdet altså at (4) sosiologer mangler kompetanse på biologi, og kom i den forbindelse med følgende forslag: "Jeg foreslår nå at vi gjør evolusjonsbiologi obligatorisk for alle samfunnsforskere. Det er ikke så truende som sosiologene tror, og det kan være til stor nytte for samfunnsforskningen" (Røskaft 2010).

Avslutningsvis rådet han også forskningsrådet til å "komme på banen å sette denne forskningen under lupen" (Røskaft 2010). Han siktet da til sosiologiforskningen. Altså *truet han med sanksjoner* og begikk derfor argumentasjonsfeilen *argumentum ad baculum*.

Røskaft var tilbake med enda et innlegg i underkant av to uker senere der han fortsatte sin kompromissløse fordømmelse av sosiologien og samfunnsforskningen generelt. Den artikkelen avstår jeg imidlertid fra å presentere. La oss i stedet skifte fokus til Tor K. Larsen, professor i psykiatri, som i et debattinnlegg i *Dagbladet* (05.03.2010) gikk kraftig ut mot norsk kjønnsforskning. Larsen syntes, etter eget utsagn, at det "var riktig fornøyetlig å høre med egne ører at mannsforsker Jørgen Lorentzen og kjønnsforsker Cathrine Egeland faktisk ikke vet at det finnes god forskning av nyere dato som viser at det er betydelige biologiske og hjerneorganiske forskjeller mellom kvinner og menn" (Larsen 2010). Larsen hevdet at dette er innlysende evolusjonsmessig. Hjernene blir selvfølgelig "ulike når det ene kjønn over tusenvis av år er selektert på barnestell og matlaging og det andre på jakt og aggressivitet. Det moderne livet har gjort mange av disse egenskapene overflødige; vi må oppdras til å være likeverdige på tross av medfødte ulikheter" (Larsen 2010).

Han trakk deretter inn agronomen Trofim Lysenko, som han mente hadde et nokså likt utgangspunkt som de norske kjønnsforskerne da han kjørte hele det russiske landbruket i grøfta på 1930-tallet:

Lysenko mente bestemt at det var miljø og ikke arv som kunne endre kornsortenes egenskaper. Han utsatte dem derfor for et hardt miljø slik at de skulle «herdes»; følgene var katastrofale avlinger og hungersnød. Stalin tok Lysenko under sine politiske vinger og bestemte at hans teorier var korrekte selv om de representerte dårlig vitenskap (Larsen 2010).

Larsen antydde at vi her ser ”konturene av en norsk Lysenko-syndrom hvor politikere og opinionsledere bare har bestemt hva sannheten er uavhengig av hva moderne forskning viser” (Larsen 2010). Likestillingsdebatten må, hevdet han, dersom den skal lede til endring ”ta utgangspunkt i virkeligheten” (Larsen 2010).

Det var ikke bare naturvitenskapelige forskere som uttalte seg kritisk til samfunnsforskningen (eller bestemte samfunnsvitenskapelige disipliner). Også kommentatorene hadde, som vi så i forrige kapittel, sitt å melde. Jeg nøyer meg her med å trekke inn én av disse, nemlig Jon Hustad. Hustad, som arbeider i *Dag og Tid*, stemplet i *Aftenposten* (07.03.2010) UiO som en ”ideologifabrikk” etter å ha vært vitne til den første episoden av programserien. Spesielt var han kritisk til Jørgen Lorentzen:

Forblinda mann. Spørsmåla heng i lufta etter den fyrste episoden av Harald Eias Hjernevask: Korleis kan det ha seg at den såkalla kjønnsforskarer og predarwinsten Jørgen Lorentzen har ei stilling ved Universitetet i Oslo (UiO) – kvifor er han ikkje sparka? Kan den norske staten verkeleg finansiera det denne ideologisk forblinda mannen held på med? Forskingsmetode er i grunnen nokså enkelt: Så fordomsfritt som råd skal vi søkja etter sanninga. Måten vi gjer det på, er gjennom å freista å få avkrefta våre eigne hypotesar. Det vi sit att med, presenterer vi i det offentlege romet. Men Lorentzen søkjer ikkje etter sanninga, han freistar ikkje å få avkrefta hypotesane sine, for Lorentzen veit. Han veit at kjønn er ein konstruksjon. Kvinne- og mannshjernen er frå naturen si side like. Og det som kjem frå den fremste forskingsnasjonen i verda, USA, er tant og fjas (Hustad 2010).

Hustad hevdet altså at: (1a) Lorentzen er predarwinist, (1b) ideologisk forblindet og derfor også forutinntatt, og (1c) i virkeligheten ikke kjønnsforsker. Jeg er usikker på om han med formuleringen ”såkalt” kjønnsforsker siktet til at Lorentzen egentlig er litteraturviter, eller om det var ment som nedsettende i en annen forstand. De tre argumentene var uansett ment som konkluderende forsvar for at Lorentzen burde få sparken – en oppfordring som riktignok ble uttrykt indirekte.

Det er på det rene at Hustad her *tok mannen, ikke ballen*. Det kan, som jeg har vært inne på, diskuteres hvorvidt det er usaklig å angripe personer for å være inkompetente på spesialiserte fagfelt, i dette tilfellet biologi. I pragma-dialektikken ses imidlertid personangrep bestandig som argumentasjonsfeil, selv om den substansielle kritikken faktisk skulle være berettiget. Nå kastet for så vidt også Braanen tvil over kjønnsforskernes kompetanse (jf. 5.1). Sistnevntes kritikk befant seg imidlertid innenfor rammene av hva som burde kunne aksepteres i en diskusjon. Hustad beveget seg derimot langt over streken da han gikk til direkte personangrep

på Lorentzen. Både ved å omtale kjønnsforskeren i lite flatterende ordelag og ved å antyde at han burde bli sparket. Med sistnevnte gjorde han seg også skyld i *argumentum ad baculum*, da han, i likhet med Røskaft, truet med sanksjoner.

Videre i den samme artikkelen hevdet han eksplisitt at (2) kjønnsforskningen foregår på statens premisser. At staten nærmest "bestiller" forskning som sier at kjønn er en konstruksjon. Han hevdet også indirekte at (3) denne forskningen får uheldige konsekvenser (Hustad 2010). Mer bestemt uttrykte han seg slik:

Staten skal ha lydige forskarar, like mykje som staten skal og vil ha forskning som seier at kjønn er ein konstruksjon og kan endrast ved politisk dekret, og det lyt både den norske forskarfellesskapen og dei tilsette ved UiO berre finna seg i. (...) Men er det så fårleg då? Kan ikkje desse kjønnskonstruktivistane få halda på? Nei, kjønnskonstruksjon er ikkje berre ein leik med ord. Forskinga deira får reelle konsekvensar for reelle menneske (Hustad 2010).

Dette er bare et lite utvalg av angrepene som ble rettet mot samfunnsforskningen i den offentlige debatten. Vi har mer i vente når Vassnes sine debattinnlegg skal tas i nærmere ettersyn. Men la oss kort se på hvordan samfunnsforskningen ble forsvart.

6.1.2 Forsvaret av samfunnsforskningen

En rekke samfunnsforskere tok etter hvert til motmæle mot kritikken. Forsvaret av samfunnsforskningen bestod imidlertid hovedsakelig av *oppklaringer*. Få, om noen, gikk til det skrittet å diskreditere hele fagfelt på den naturvitenskapelige side, slik tilfellet, som vi har sett, kunne være med motsatt fortegn. Blant annet skrev sosiologen Gudmund Hernes følgende i *Morgenbladet* (12.03.10): "For det de siste hundre år forteller, er at vel setter gener grenser, men det som slår mest ut i folks levkår – også i våre kropper og i våre ytelser – er hvordan vi former samfunnet" (Hernes 2010). Thomas Hylland Eriksen forsøkte seg også med en oppklaring i *Morgenbladet* (09.07.10). Han hevdet her at: (1) "Studiet av den sosiale konstruksjonen av kjønn tar heller ikke normalt sikte på å benekte eksistensen av objektive kjønnsforskjeller, men viser blant annet hvor forskjellig mennesker løser de utfordringer relasjonen mellom mann og kvinne avstedkommer" (Eriksen 2010).

Forsvaret av samfunnsforskningen kan i det store og hele uttrykkes med standardformuleringen: naturvitere og samfunnsvitere er *opptatt av ulike forhold*.

Arvid Hallén, sosiolog og direktør i Norges forskningsråd, hevdet i *Dagbladet* (12.04.2010) at samfunnsvitere primært er "opptatt av hvordan variasjon i atferd og sosiale mønstre kan knyttes til sosiologiske og kulturelle forhold" (Hallén 2010). Dette betyr altså ikke at man underkjenner biologien. Biologiske disposisjoner blir bare "oppfattet som mindre interessant fra et samfunnsfaglig ståsted" (Hallén 2010).

Også Harriet Bjerrum Nielsen tok til orde for dette synet i *Aftenposten* (25.03.2010):

Det som derimot er mer betenkelig i den pågående debatten, er at forskjellen mellom det å utforske den fysiske virkeligheten (som naturvitere gjør) og det å analysere mening i menneskelig adferd (som humanister og samfunnsvitere gjør) ikke anerkjennes. Hvis kravet til forskning er at den skal være basert på målinger, eksperimenter og hypotetisk-deduktiv metode, så har man i realiteten utvist de fortolkende vitenskaper fra vitenskapens verden, slik også positivismen gjorde på 1930-tallet. Men humaniora og samfunnsvitenskap er ikke i samme grad som naturvitenskapen vitenskaper som nærmer seg en universell og uforanderlig sannhet skritt for skritt. Oppgaven er heller, som sosiologen Max Weber engang har sagt det, å være «evig unge» og hele tiden gi nye tolkninger på samfunnets tilstand og stadige utvikling. Disse vitenskaper leverer dermed et helt nødvendig bidrag til samfunnets selvrefleksjon, selvkritikk og selvkorrigerende (Nielsen 2010b).

Altså var Nielsens hovedpoeng at naturvitere er opptatt av den fysiske virkeligheten, mens humanister og samfunnsvitere studerer mening i menneskelig adferd. Hun syntes det var betenkelig at dette ikke ble anerkjent.

La oss med dette i bevisstheten vende blikket mot den aktøren som, kanskje mer enn noen annen, satte agendaen i "Hjernevask"-debatten hva gjaldt angrep på samfunnsforskningen. Nemlig forskningsjournalisten Bjørn Vassnes.

6.2 Vassnes' angrep på samfunnsforskningen

Vassnes hevdet i debattinnlegget: "Når forskning råtner", publisert i *Dagbladet* (10.03.10) at norsk samfunnsforskning hadde råtnet på rot. Innlegget ble illustrert med et bilde av samfunnsvitenskapelig fakultet ved UiO, og hovedpoenget kom frem allerede i overskriften. Vassnes brukte da også mesteparten av artikkelen til å argumentere for dette synet. Premisset var: hvis (p) vitenskapens essens glemmes, så (q) vil vitenskapen råtne på rot. Vassnes argumenterte derfor for at vitenskapens essens var glemt av norske samfunnsforskere, og benyttet seg hovedsakelig av det *symptomale* argumentasjonsskjemaet, da han forsøkte å demonstrere at det var en ledsagende-egenskap-relasjon mellom det som ble sagt i argumentene og det som

ble sagt i standpunktet. Eller sagt med andre ord, at en forskning som har råtnet på rot har visse egenskaper, eller kjennetegn.

Vassnes hevdet at "Hjernevask" hadde demonstrert at toneangivende norske akademikere hadde "glemt" det mest grunnleggende ved den vitenskapelige metode. Nemlig at ulike falsifiserbare hypoteser må testes opp mot hverandre, "selv de som ikke passer med ens ideologiske syn" (Vassnes 2010a). Forskningsjournalisten beskyldte eksplisitt norske kjønnsforskere for å avskrive biologiske forklaringsmodeller på ideologisk grunnlag, og trakk i den forbindelse, i likhet med Larsen, inn Lysenkos biologi og Sovjetunionens fornektelse av genenes betydning. Ergo gjorde han en kort stund bruk av det *analoge* argumentasjonsskjemaet da han argumenterte for at de to tilfellene var sammenlignbare. Han la til at han syntes "det var pinlig å se kjønnsforskerne nærmest skryte av at de ikke bryr seg om biologi, og at de på forhånd «vet» at kulturen har alt å si — uten å ha prøvd denne hypotesen" (Vassnes 2010a).

Samfunnsforskningen for øvrig glemmer vitenskapens essens av andre grunner, hevdet han. Nemlig latskap eller intellektuelt slurv, eller rett og slett uvillighet til å utfordre rådende sannheter, kolleger eller sine læremestere. Han hevdet også at Jon Elster har forfektet dette synet (Vassnes 2010a). Willy Pedersen ble beskyldt for intellektuelt slurv:

Det var vondt å se Willy Pedersen innrømme at hans forskning gjennom 20 år har vært feilslått, fordi han har glemt å se på en av de aller viktigste variablene: arvens betydning. Hvor var kollegene? Det er ikke nok å vise til foreldrene og ta for gitt at det er miljøpåvirkningen deres som avgjør. Når denne hypotesen testes gjennom adopsjonsstudier, viser det seg at gene er en mye viktigere variabel i tilfeller som intelligens og personlighet. Og her har man kontrollert arv mot miljø — en tilsvarende kontroll har ikke Pedersen (eller andre norske samfunnsforskere) gjort (Vassnes 2010a).

Vassnes var også lite imponert over de som har uttalt at forskerne som ble intervjuet ikke var representative. For som han sa:

Jørgen Lorentzen er Norges mest profilerte kjønnsforsker, han er redaktør og forfatter for den eneste læreboken i kjønnsforskning, der han selv skriver om biologi. Han er også leder av Norsk Faglig Forfatterforening. Gudmund Hernes har gjennom sine reformer hatt mer innflytelse på skole-Norge enn noen annen. Willy Pedersen er heller ingen hvemsomhelst (Vassnes 2010a).

Avslutningsvis argumenterte han *kausalt* (ved bruk av det *instrumentelle* argumentasjonsskjemaet) for en sammenheng mellom at vitenskapens essens er glemt og dårlige politiske beslutninger. Eller sagt med andre ord, så forsøkte han å

vide at det var en årsaksrelasjon mellom argumentene og standpunktet. At dårlig forskning har ledet til dårlige politiske beslutninger. Mer presist uttrykte han seg slik:

Hvordan en nesten samlet norsk samfunnsforskning har fått kalle det de bedriver for «forskning», uten å forholde seg til det mest grunnleggende — test dine hypoteser! - vil gi materiale til mange doktorgrader i framtiden. Men dette er ikke bare et akademisk spørsmål: Som «Hjernevask» viser, har dette påvirket politikken. Det ligger et enormt materiale for forskere og gravende journalister i hvordan dårlig forskning og mangel på kunnskap har forledet politikere og andre beslutningstakere til å ta dårlige avgjørelser. Og det er ikke slik som mange aviskommentatorer antyder: at man kan se bort fra kunnskapen når man skal drive politikk. Det er gjort ufattelig mye dumt i beste hensikt. Kunnskaps-Norges problem er hele Norges problem (Vassnes 2010a).

Premisset for denne påstanden er at samfunnsforskere er premissleverandører for lovgivningen og andre beslutninger, hvilket sammen med argumentasjonen for at en samlet norsk samfunnsforskning har glemt vitenskapens essens og dermed har råtnet på rot, gir den konsekvensen at beslutningstakerne tar tvilsomme avgjørelser (Vassnes 2010a).

Vassnes argumenterte for et standpunkt (Stp1) med to proposisjoner: (1) Norsk samfunnsforskning har råtnet på rot, og (2) dette har ledet beslutningstakerne til å ta dårlige avgjørelser, og tok på seg rollen som protagonist for dette. Argumentasjonens oppbygning og argumentenes holdbarhet vil bli nærmere behandlet etter hvert, men for å kunne bestemme dispuTT-type og hvilke posisjoner deltakerne inntok må vi først presentere sosiologenes imøtegåelse av Vassnes sitt angrep på samfunnsforskningen.

6.2.1 Sosiologene Pedersen og Brox´ forsvar

Willy Pedersen hevdet i *Dagbladet* (12.03.2010) at Vassnes tok feil da han påstod at norsk samfunnsforskning hadde råtnet på rot – altså besvarte han den første påstanden i Vassnes sitt positive standpunkt med et negativt, som vi kan omformulere til: (Stp2) Norsk samfunnsforskning har *ikke* råtnet på rot. Han tok dermed på seg rollen som antagonist for den første proposisjonen i Vassnes sitt opprinnelige standpunkt, samtidig som han gjorde seg til protagonist for det motsatte synet. Han tok imidlertid ikke tak i den andre proposisjonen, nemlig at konsekvensen av dette var at beslutningstakerne hadde tatt dårlige avgjørelser. Ergo stod vi i diskusjonen mellom Vassnes og Pedersen overfor en *blandet enkeltstående* dispuTT,

hvor vi hadde to motstridende syn (et positivt og et negativt) på en av proposisjonene, men kun ett uimotsagt syn på den andre. La oss se nærmere på kronikken.

Pedersen anklaget Vassnes for nok en gang å vise "at han ikke har forstått hva samfunnsforskere gjør" (Pedersen 2010). Ergo antydte han indirekte at det ikke var første gang dette skjedde. For som han sa: "Gener er viktige. Samfunnsforskere stiller andre spørsmål. De er ikke mindre viktige, og det er pussig at Bjørn Vassnes ikke ser det" (Pedersen 2010). Altså presiserte også Pedersen, som de fleste som har tatt samfunnsforskningen i forsvar, at samfunnsvitere og naturvitere er opptatt av ulike forhold. Han hevdet videre at forskningsjournalisten i sekvensen som handlet om foreldrenes innflytelse på barnas røykevaner hadde misforstått han. Pedersen medga *ikke* at hans "forskning gjennom 20 år var feilslått" (Pedersen 2010), slik Vassnes konkluderte med. Hans poeng var her sammenfattet at adferdsgenetikken ikke kan gi svar på hvorfor folk fremdeles "røyker på Oslo øst, men ikke på Oslo vest" (Pedersen 2010). For som han påpekte: "ingen mener at det var genene som var årsak til at røykeepidemien startet, eller at det er en endret genmasse som nå gjør at den toner ut. Ingen tror nok at det er en sterkere opphoping av sårbare gener på Holmlia og Stovner enn på Vinderen og Smestad" (Pedersen 2010). Pedersen beskyldte derfor også Eia for å forenkle for mye – for "selv blant hans atferdsgenetiske helter er det flere stemmer" (Pedersen 2010), som han uttrykte det. Han trakk frem andre sentrale forskere i samme tradisjon som forskerne Eia benyttet seg av, som for eksempel Kenneth S. Kendler m.fl. som har hevdet at det foreligger et samspill mellom gener og "familiemiljøet ved røykestart hos de yngste" (Pedersen 2010). Dette i motsetning til de amerikanske psykologene Robert Plomin og Judith Harris, forskerne som figurerte i "Hjernevask", som påstod at det kun var genene som var relevante. Det finnes i det hele tatt en overveldende mengde forskning, også genetisk, som "belyser hvilke dimensjoner i familien som er viktige, mange ser på den relative betydningen av foreldrenes røykevaner. Nylig publiserte rustidsskriftet *Addiction* en artikkel om hvordan reseptorganene for nikotin faktisk synes å modifiseres av foreldres tilsyn" (Pedersen 2010a).

Det hele kokte ned til det jeg tolker som Pedersens hovedpoeng, ved siden av å avvise Vassnes sin påstand om at han ble tvunget til å innrømme at hans forskning

var feilslått, nemlig at det er mye atferdsgenetikken ikke kan gi svar på, og at vi derfor trenger både naturvitenskapelig og samfunnsvitenskapelig forskning. Han nevnte som eksempel det han omtalte som den store historien – ”den om sigarettenes endrete klassesdimensjon og mening” (Pedersen 2010a). Den siste proposisjonen, at vi trenger begge former for kunnskap, ble ikke uttrykt direkte, men var snarere en indirekte påstand som fulgte av resonnementet at samfunnsvitere stiller andre spørsmål enn naturvitere, og at disse spørsmålene er minst like viktige.

Også Ottar Brox, professor emeritus i sosiologi, reagerte på behandlingen samfunnsforskningen, og kanskje spesielt Pedersen, ble utsatt for av Vassnes. I debattinnlegget ”En dårlig begrunnet dom” i *Dagbladet* (13.03.2010), beskyldte han journalisten for å skyte ”langt til side for mål når han dømmer «en nesten samlet norsk samfunnsforskning», altså samtlige disiplinene, til å ha «råtnet på rot», på grunnlag av det materialet som legges fram av Harald Eia i «Hjernevask»” (Brox 2010). Brox tok altså, i likhet med Pedersen, det negative standpunktet: (Stp2) Norsk samfunnsforskning har *ikke* råtnet på rot. Men heller ikke han reagerte på den andre proposisjonen.

Innledningsvis ga riktignok Brox Vassnes rett i at det er mye man kan kritisere norske samfunnsforskere for:

Det drives for lite intern kritikk, mange av oss er langt mer opptatt av sjølfremstilling enn av saksframstilling, vi har godtatt et styringssystem som får oss til å arbeide med trivielle problemstillinger, og effektiv formidling forekommer nesten ikke. Mye av det mest interessante som foregår i vårt samfunn, er ikke gjenstand for forskning (Brox 2010).

Men der Vassnes tidligere har gjort en god jobb med å opplyse norske samfunnsforskere om evolusjonspsykologiske perspektiver, blant annet fra Steven Pinker, var han denne gangen svært usaklig. Spesielt reagerte Brox på at Eia intervjuet litteraturforskere og filosofer om gener, hvilket de for øvrig verken var interessert i eller kunne noe om, og at Vassnes brukte ”deres hjelpeløshet til å stemple fag som de vel ikke har noen høyere grad i” (Brox 2010). Men ikke nok med det. Også professorene Pedersen og (Gudmund) Hernes, begge i følge Brox klart representative for norsk sosiologi, ble satt til pers. Førstnevnte har, hevdet Brox, vært uvurderlig i produksjon av den kunnskap vi i dag besitter om ungdom og rusmisbruk, og ble av forskningsjournalisten dømt fordi han ”litt godmodig gikk med på å uttrykke

fordelinga mellom arv og miljø som årsaksfaktorer i prosent" (Brox 2010). Brox karakteriserte også Vassnes som "ganske skrudd". Dette fordi han dømte "Hernes' maktforskning fordi han kanskje ikke har satt seg inn i genetikken" (Brox 2010). For som han påpekte: "Det kan også være mange andre forklaringer på at statsråd Hernes skolereformer kanskje ikke var helt gode, enn at professor Hernes trodde litt mer på miljøet enn på arven" (Brox 2010). Altså skilte Brox mellom *statsråd* Hernes og *professor* Hernes. Men dette skillet brydde ikke Vassnes seg om. Han nøyde seg, hevdet Brox, med det som bekreftet "hans fordommer mot sosiologer" (Brox 2010). Eller sagt med andre ord, så bedrev ikke Vassnes nøytral hypotesetesting. Han gjorde seg i stedet skyld i det samme som han beskyldte samfunnsforskere for.

Brox fremholdt at han trodde de fleste samfunnsforskere i dag hadde tatt innover seg at miljøfaktorer i visse tilfeller muligens kan ha vært noe overvurdert i forhold til arv. For eksempel har det "vist seg at barn av kriminelle ikke alltid blir lovlige av å bli adoptert tidlig av praktforeldre" (Brox 2010). Ei heller vil de (altså samfunnsforskerne) ha problemer med å akseptere "at individers sosialitet er et resultat av darwinistisk evolusjon, slik våre hender og språk må være det" (Brox 2010). Brox hadde allikevel vanskelig for å tro "at Eia og Vassnes vil erstatte samfunnsfagene med genetikk, selv om deres retorikk kan oppfattes slik" (Brox 2010). For som han sa: "Hva skal ho bruke genetikken til, den kriminologen som prøver å forklare at det er så mange flere mord i en nordamerikansk storby enn i en europeisk? Enten vi kan forutsette samme fordeling av gener i begge befolkninger eller ikke, må vi sjølsagt undersøke «sosialt konstruerte» forhold som klassestruktur, fattigdom, arbeidsmarkeder, familiepolitikk og så videre" (Brox 2010). Nei, genetikk og evolusjonær psykologi er generelt sett av begrenset interesse innenfor de fleste problemene som samfunnsforskere i alle disipliner arbeider med. Kanskje har allikevel Eia vist oss, innrømmet Brox, at forskning om sosialt kjønn er et unntak i så måte (Brox 2010). Han avsluttet for øvrig artikkelen med å konstatere at det etter dette vil bli vanskelig å betrakte Vassnes "som en seriøs deltaker i debatten om norsk forskning" (Brox 2010).

6.2.2 Vassnes imøtegår sosiologenes argumentasjon

Vassnes var raskt på banen igjen med et svar til Pedersen og Brox. Og denne gangen var han enda krassere. Artikkelen ble innledet som følger:

Norge har stolt på samfunnsforskerne. Vi har trodd at titler betød kunnskap. Så kommer en komiker og viser oss noe annet: Når internasjonale toppforskere blir konfrontert med den norske forskningen, blir de sjokkerte. De norske forskerne har ikke fulgt med i timen, og er så uvant med kritikk at noen reagerer med sinne, og truer med advokat (Vassnes 2010b).

Altså snakket han på vegne av Norge(!). Vassnes startet allikevel med å gi litt kreditt til Pedersen og Brox, som han mente forsøkte "å møte kritikken på en saklig måte, uten helt å lykkes" (Vassnes 2010b). Ingen av dem benektet at genene hadde betydning, men begge fremholdt at atferdsgenetikken ikke kan gi svar på henholdsvis «den store historien — den om sigarettene endrete klassesdimensjon og mening» eller mordraten i en nordamerikansk storby sammenliknet med en europeisk. Ingen biologisk orienterte forskere har imidlertid, ifølge Vassnes, hevdet å være i stand til å besvare de spørsmålene som Pedersen og Brox stilte, ei heller han selv, eller for den saks skyld Eia. Problemet er bare at de ikke kan besvare dem selv heller (Vassnes 2010b). For som han sa: "Å stille store og luftige spørsmål er ikke nok. I sin kronikk kommer ikke Pedersen med ett eneste eksempel på at norsk samfunnsforskning har gitt svar på spørsmålene han stiller. Det gjør heller ikke Brox" (Vassnes 2010b). Men Vassnes var ikke overrasket. Han har, hevdet han, sjelden i sine 20 år som forskningsjournalist "funnet noe vesentlig å rapportere fra norsk samfunnsforskning" (Vassnes 2010b). Vassnes kjøpte heller ikke Pedersens påstand om at forskningsjournalisten hadde misforstått han dit hen at han ble tvunget til å innrømme at hans forskning gjennom 20 år hadde vært feilslått:

I programmet med Eia innrømmer Pedersen at han ikke har belegg for sin påstand om at det er miljøet som er foreldrenes viktigste bidrag: «Vi har ikke gendata, vi kan ikke eliminere muligheten av gener,» etter først å ha hevdet at han har lagt inn alle mulige variabler, gjennom tyve års forskning. Så sier han at genene virker i et samspill med andre faktorer. Men hvordan dette samspillet virker, har han altså ikke undersøkt. Pedersen innrømmer at det er et «samspill», og at han har oversett den ene parten i dette samspillet. Likevel mener han å ha kunnskap om dette (Vassnes 2010b).

Han konstaterte at samfunnsvitenskapelig kunnskap nok "kunne vært nyttig - dersom slik kunnskap hadde fantes" (Vassnes 2010b). Altså hevdet han indirekte at samfunnsvitenskapelig kunnskap ikke finnes(!). For hvor ligger egentlig verdien i å stille "«store» og «viktige» spørsmål — som man ikke kan svare på" (Vassnes 2010b)? Han utdypet sin kritikk av samfunnsforskningen:

Det er mulig jeg ikke «forstår» samfunnsforskning, som Pedersen påstår, uten å belegge det nærmere (det er slik samfunnsforskere gjerne debatterer). Men forstår de selv hva de bedriver? Da snakker jeg om det teoretiske grunnlaget, troen på at samfunn og kultur lar seg studere uavhengig av psykologi og biologi. Dersom genes betydning ikke regnes med, blir samfunnsforskning som å studere et sjakkspill nedenfra gjennom et glassbrett, der alle brikkene ser like ut, og man ikke kan vite hva som er hvitt eller svart, tårn eller bonde. Da blir det lett å komme med kompliserte, men feilaktige, teorier om spillets gang (Vassnes 2010b).

Han hevdet altså her at det er typisk for samfunnsforskere å debattere uten å belegge sine påstander – en påstand han for øvrig selv ikke ga noe nærmere belegg for - og gjennom et retorisk spørsmål, eller et direktiv, at de ikke selv forstår hva de driver med, fordi de tror at samfunn og kultur lar seg studere uavhengig av psykologi og biologi. Vassnes argumenterte videre for at den internasjonale samfunnsforskningen langt på vei hadde tatt steget ut av blindgata som postmodernismen førte den ut i. Noe som ble bekreftet av Daniel Dennet, "verdens mest leste nålevende filosof" (Vassnes 2010b), da han var i Norge. USA og andre land er med andre ord "ferdig med postmodernismen, og det er en ny giv innen både samfunnsfag og humaniora" (Vassnes 2010b). Han fortsatte:

En grunn er at man nå tar på alvor den flodbølgen av nye innsikter som er kommet fra disipliner som nevrovitenskap, atferds-genetikk, psykologi og biologi. Disse har vist at forutsetningene som tradisjonell samfunnsvitenskap har operert ut fra, som ideen om at vi fødes som «blanke ark», ikke stemmer. De har også vist at samfunnsforskningen sårt trenger bedre modeller for hvordan vi behandler informasjon. Men norske samfunnsforskere har vist liten interesse (Vassnes 2010b).

Avslutningsvis vendte han tilbake til den andre påstanden i det opprinnelige standpunktet, at dårlig forskning hadde ledet beslutningstakere til å ta dårlige avgjørelser. Han hevdet at samfunnsforskerne får "penger fra staten, derfor er det dem media går til når de vil ha svar på et aktuelt spørsmål. Men disse svarene vil alltid være tvilsomme, så lenge man ikke tar med alle faktorene som påvirker menneskelig handling. De kan faktisk bli helt gale. Og det er på fruktene treet kan kjennes" (Vassnes 2010).

6.3 Evaluering av standpunktene akseptabilitet og argumentenes holdbarhet

Hensikten med rekonstruksjonen som jeg nettopp har gjennomført er altså at standpunktene og argumentene (både de eksplisitte og implisitte), samt dispuTT-typen

og deltakernes posisjoner, skal tre tydelig frem, slik at det blir mulig å evaluere holdbarheten og styrken på argumentasjonen, og således standpunktets og substandpunktene akseptabilitet. Som vi har sett tok Vassnes på seg rollen som protagonist for standpunktet: (Stp1) Norsk samfunnsforskning har råtnet på rot, og dette har ledet beslutningstakerne til å ta dårlige avgjørelser. Pedersen og Brox betvilte den første proposisjonen med det negative standpunktet: (Stp2) Norsk samfunnsforskning har *ikke* råtnet på rot. Disputten var med andre ord *blandet*. Den var også *enkeltstående* da ingen av antagonistene uttrykte tvil om den andre proposisjonen i standpunktet til Vassnes. Altså stod vi overfor en *blandet enkeltstående* disput.

6.3.1 Evaluering av Vassnes' (sub)standpunkt(er) og argumentasjon

Vassnes todelt standpunkt var altså: (Stp1) (1) Norsk samfunnsforskning har råtnet på rot, og (2) dette har ledet beslutningstakerne til å ta dårlige avgjørelser. Premisset for den første påstanden var som nevnt det gyldige *modus ponens*: Hvis (p) vitenskapens essens glemmes, så (q) vil vitenskapen råtne på rot. Det *logiske minimum* som må til for å gjøre proposisjonen *logisk gyldig* kan derfor formuleres som: Hvis (p) norsk samfunnsforskning glemmer vitenskapens essens, så (q) vil den råtne på rot. (q) Norsk samfunnsforskning har glemt vitenskapens essens, (p) derfor har norsk samfunnsforskning råtnet på rot. Det må så vurderes hva som er nødvendige og tilstrekkelige betingelser for konklusjonen. Med andre ord må det generaliseres fra det logiske minimum til *det pragmatiske optimum*, ved at kontekstuell og tekstlig informasjon som Vassnes kan holdes ansvarlig for trekkes inn.

Vassnes argumenterte i den første artikkelen hovedsakelig med underordnet sammensatt argumentasjon. Hovedargumentet for den første påstanden i standpunktet var at (1) toneangivende akademikere hadde "glemt" det mest grunnleggende ved den vitenskapelige metode. Dette argumentet tok dermed form som et substandpunkt, og ble videre underbygget av fire nye sideordnede argumenter.

Det første argumentet var at (1.1) "Hjernevask" hadde demonstrert dette. Her må jeg gi Vassnes delvis medhold. Som jeg konkluderte med i forrige kapittel, så gjorde kjønnsforskerne som ble portrettert i "homofili-programmet" seg skyld i å avvise biologiske forklaringsmodeller på uvitenskapelig grunnlag. Spesielt gjaldt dette Bolsø og Nissen, men også Lorentzen. Hvor mange som har gjort seg skyldige i dette, og hva som er å regne som en toneangivende akademiker kan diskuteres. Det er allikevel ikke grunnlag for å hevde at Vassnes med påstanden: "Hjernevask" har demonstrert at toneangivende akademikere har glemt vitenskapens essens, begikk argumentasjonsfeil. Derimot gjorde han seg skyld i *overilet generalisering* da han på bakgrunn av dette trakk slutningen at samfunnsforskningen hadde råtnet på rot. At enkelte toneangivende akademikere demonstrativt har "glemt" vitenskapens essens representerer ikke et tilstrekkelig observasjonsgrunnlag til å konkludere med denne påstanden. Argumentasjonen som helhet var med andre ord ikke holdbar, selv om substanspunktet var akseptabelt.

Hva så med det andre argumentet, at (1.2) norsk kjønnsforskning i likhet med Lysenko avskriver biologiske forklaringsmodeller på ideologisk grunnlag. Jeg mener det er åpenbart at Bolsø og Nissen utviste frykt for konsekvensene av biologiske forklaringsmodeller. Det representerte likevel en *overilet generalisering (secundum quid)* å betrakte disse som representanter for et helt fagfelt. Andre kjønnsforskere, som for eksempel Øystein Gullvog Holter, ville trolig gitt helt andre svar dersom de hadde fått en forespørsel om å delta i programmet. Vassnes sitt tilleggsargument, at (1.2.a) de (altså kjønnsforskerne som medvirket i "Hjernevask") nærmest skrøt av at de ikke brydde seg om biologi fordi de "visste" at kulturen hadde alt å si uten å ha prøvd denne hypotesen, er det imidlertid vanskelig å være uenig i. Men å sammenligne de norske kjønnsforskerne med Lysenko, som under Stalins vinger kjørte hele det russiske landbruket i grøfta fordi han vektla miljøet fremfor arven, var, for å si det forsiktig, ganske søkt. Det foreligger ikke tilstrekkelige likhetspunkter mellom de to sakene til at analogien holder, og Vassnes begikk derfor argumentasjonsfeilen *falsk analogi*, eller ukorrekt bruk av det analoge argumentasjonsskjemaet. Ergo var ikke argumentasjonen holdbar og substanspunktet derfor heller ikke akseptabelt.

Vassnes argumenterte videre for at (1.3) samfunnsforskere for øvrig glemmer vitenskapens essens av latskap, intellektuelt slurv, eller uvillighet til å utfordre rådende sannheter, kolleger eller sine læremestere. Han la også til at Jon Elster har argumentert for dette. Det første som må påpekes er at Vassnes i dette tilfellet *argumenterte fra autoritet (argumentum ad verecundiam)*, hvilket representerte feilaktig bruk av det symptomale argumentasjonsskjemaet og derfor var en argumentasjonsfeil. Han presenterte altså substandpunktet som rett fordi en autoritet som Elster, trolig Norges mest internasjonalt anerkjente sosiolog, (slik Vassnes har tolket han) har hevdet dette. Vassnes beskyldte så i sitt videre forsvar av substandpunktet Pedersen for å ha gjort seg skyld i intellektuelt slurv, og kastet med det tvil over sosiologiprofessorens kompetanse. Med andre ord tok han mannen, ikke ballen, og begikk dermed argumentasjonsfeilen *argumentum ad hominem*, eller personangrep. Hvorvidt Pedersen faktisk har gjort seg skyld i det han ble beskyldt for kan diskuteres. Vassnes fikk her støtte av Leif Edward Ottesen Kennair, førsteamanuensis i psykologi og leder for Psykologisk institutt ved NTNU. Pedersens problem, hevdet Kennair, var rett og slett at han ikke hadde kontrollert for arv i sine studier om røyking:

Dersom han slår fast at foreldre gjør barn lik seg, uten å ha kontrollert for at de er 50% genetisk like og ikke uavhengige utvalg har han et problem. Da er dette rett og slett bare dårlig kontrollert forskning på arv – fordi dersom man finner likhet så skyldes denne generelt genetikken. Miljøet skaper som nevnt tidligere forskjeller – hovedsakelig (Kennair 2010).

Pedersen stod likevel på at han hadde sitt på det tørre. Disputten ligger utenfor mitt kompetanseområde. Men ettersom Vassnes i forsvaret for substandpunktet begikk to argumentasjonsfeil, både *argumentasjon fra autoritet* og *personangrep*, må det konkluderes med at argumentasjonen heller ikke her var holdbar.

Det fjerde argumentet var at (1.4) forskerne som ble intervjuet av Eia var representative. Dette ble ytterligere underbygget av tre sideordnede argumenter: (1.4a) Jørgen Lorentzen er Norges mest profilerte kjønnsforsker; redaktør og forfatter for den eneste læreboken i kjønnsforskning, samt leder av Norsk Faglig Forfatterforening; (1.4b) Ingen har hatt mer innflytelse på skole-Norge enn Gudmund Hernes med sine reformer; og (1.4.c) Willy Pedersen er også toneangivende. Foreløpig må vi konkludere med at argumentasjonen var holdbar. Personene som ble nevnt var absolutt representative for sitt fagfelt. Det er imidlertid, som påpekt, viktig å skille mellom professor Hernes og statsråd Hernes, hvilket Vassnes ikke

gjorde. Spørsmålet er om de er representative for samfunnsforskningen? Ottar Brox fremsatte tvil om hvorvidt Vassnes var i sin rett til å dømme samfunnsforskningen på bakgrunn av filosofers og litteraturviteres mangelfulle biologikunnskaper. Jørgen Lorentzen er jo som kjent litteraturviter. Hvilket sistnevnte paraderte med at kjønnsforskning, ifølge Norges forskningsråd, også er samfunnsforskning. Substandpunktet må karakteriseres som akseptabelt. Forskerne som ble intervjuet var representative. Problemet er bare det at Vassnes enda en gang brukte et holdbart substandpunkt som et forsvar for det overordnede standpunktet, at samfunnsforskningen hadde råtnet på rot. Han gjorde seg med andre ord igjen skyld i *overilet generalisering*, da han generaliserte på grunnlag av observasjoner som ikke var tilstrekkelige. Ergo benyttet han det symptomale argumentasjonsskjemaet ukorrekt, og argumentasjonen som helhet var *ikke* holdbar selv om substandpunktet var akseptabelt.

I den andre artikkelen ble vi servert ytterligere argumenter for at norsk samfunnsforskning hadde råtnet på rot. Vassnes argumenterte her med fire sideordnede argumenter, som sammen var ment å skulle utgjøre et fullstendig forsvar av standpunktet. Tre av disse ble også forsøkt underbygget med underordnede argumenter.

For det første ble det hevdet at (1) samfunnsvitenskapelig kunnskap ikke finnes, fordi det er verdiløst å stille store og luftige spørsmål som man ikke kan svare på. Denne påstanden var sjokkerende drøy. Det første man må spørre seg når man hører slike utsagn er om personen som uttaler seg er seriøs. Vassnes underkjente her i prinsipp alt av både forskning og teoretiske innsikter som har kommet fra *samtlig*e disipliner innen samfunnsforskningen noensinne. Et av argumentene som var ment å skulle styrke dette var at (1.2) Pedersen ikke kom med et eneste eksempel på at samfunnsforskningen hadde gitt svar på spørsmålene han stilte. Dette medførte for så vidt riktighet. Pedersen gikk ikke inn på dette i sin kronikk. Dette er imidlertid ikke ensbetydende med at samfunnsforskningen (eller for den saks skyld Pedersen) ikke kan gi svar på spørsmålene.

Han begrunnet også påstanden med at (1.3) han sjelden i løpet av sine mer enn 20 år som forskningsjournalist hadde funnet noe vesentlig å rapportere fra norsk samfunnsforskning. Dette gjaldt også utenlandske observatører, hevdet han. Det

første som må påpekes er at han begikk argumentasjonsfeilen *unnvikelse av bevisbyrden*, da sistnevnte påstand ikke ble belagt i det hele tatt. Han gjorde seg også skyld i *argumentum ad populum*, eller flertallsknepet, da han, ved å trekke inn de utenlandske observatørens manglende funn, spilte på publikums følelser og tiltro til flertallet. Man kan også lure på om han med det siste argumentet tolket sin egen inkompetanse på feltet som bevis for at samfunnsvitenskapelig kunnskap ikke finnes. Vassnes er tross alt litteraturviter og har ingen samfunnsvitenskapelig utdanning. Jeg vil hevde at også Vassnes med denne påstanden, i likhet med kjønnsforskerne i homo/hetero-programmet, utviste mangel på vitenskapelig ydmykhet. Eller sagt med andre ord, mangel på forståelse av egne begrensninger.

Vassnes' andre debattinnlegg hadde i det hele tatt en useriøsitet over seg som var påfallende, og som gjør en seriøs diskusjon av teksten svært utfordrende. For å raskt gå igjennom resten av argumentene, så unnvek han igjen bevisbyrden da han, uten å belegge det nærmere, erklærte at (2) det er typisk for samfunnsforskere å debattere uten å belegge sine påstander. Påstanden om at (3) samfunnsforskere ikke vet hva de driver med, da (3.1) de tror at samfunn og kultur kan studeres uten psykologi og biologi, var også oppsiktsvekkende. Til slutt tok han igjen i bruk *argumentasjon fra autoritet*, da han begrunnet påstanden om at (4) internasjonal samfunnsforskning, i motsetning til norsk, var på vei ut av blindgata som postmodernismen hadde ledet dem inn i, med at (4.1) "verdens mest leste nålevende filosof", Daniel Dennet, hadde hevdet dette da han var i Norge. Denne argumentasjonen motsa også i noen grad det som tidligere ble hevdet, at samfunnsvitenskapelig kunnskap (i generell forstand) egentlig ikke finnes. Her ble det derimot antydning at dette forholdet først og fremst gjaldt norsk samfunnsforskning.

I sum må det konkluderes med at den første proposisjonen i standpunktet, nemlig at norsk samfunnsforskning har råtnet på rot, ikke var akseptabel. Vassnes begikk altfor mange argumentasjonsfeil og argumentasjonen var av den grunn ikke holdbar. Den var også, spesielt i det andre debattinnlegget, tidvis useriøs. Hadde proposisjonen i stedet vært at norsk kjønnsforskning har råtnet på rot, så hadde han trolig hatt en bedre sak, selv om dette også i høyeste grad kan diskuteres. Ergo falt samtidig premisen for proposisjonen om at forråtnelsen av norsk samfunnsforskning hadde ledet beslutningstakere til å ta dårlige avgjørelser. Argumentet om at

samfunnsforskere er premissleverandører, kan vi nok med god samvittighet kalle holdbart, og ingen av antagonistene i denne debatten fremførte da heller det motsatte synet. At enkelte kjønnsforskere, og sikkert også forskere fra andre samfunnsvitenskapelige (og naturvitenskapelige) disipliner, har gjennomført dårlig forskning som har ledet til tvilsomme beslutninger, er også ganske trolig. Men standpunktet: (Stp1) Norsk samfunnsforskning har råtnet på rot, og dette har ledet beslutningstakere til å ta dårlige avgjørelser, var altså *ikke* akseptabelt. Selv om enkelte av argumentene og substandpunktene til Vassnes var holdbare, var argumentasjonen sett over ett *ikke* holdbar.

6.3.2 Evaluering av sosiologenes standpunkter og argumentasjon

Pedersen var protagonist for standpunktet: (Stp2) Norsk samfunnsforskning har *ikke* råtnet på rot. Vårt utgangspunkt er denne gangen det negativt valide *modus tollens*: Hvis (p) norsk samfunnsforskning glemmer vitenskapens essens, så (q) vil den råtne på rot. Pedersen hevdet altså at: (p) Norsk samfunnsforskning har *ikke* glemt vitenskapens essens, derfor (q) har norsk samfunnsforskning *ikke* råtnet på rot. Dette er et logisk gyldig resonnement, men pragmatisk tomt. Vi må også her generalisere fra det *logiske minimum* til det *pragmatiske optimum*.

Pedersen benyttet seg av en kombinasjon av sideordnet og underordnet sammensatt argumentasjon. De to hovedargumentene, som ble ytterligere underbygd av nye argumenter, var at (1) vi trenger både samfunnsvitenskapelig og naturvitenskapelig forskning, og at (2) han *ikke* innrømte at hans forskning var feilslått, slik Vassnes hevdet. La oss begynne med det første.

Pedersen tok her i bruk det *instrumentelle* argumentasjonsskjemaet, da han forsøkte å årsaksforklare nødvendigheten av en sameksistens mellom de to disiplinene, eller sagt på en annen måte, at det var en kausal sammenheng mellom standpunktet og det som ble sagt i argumentene. Forsvaret av substandpunktet, (1) vi trenger både samfunnsvitenskapelig og naturvitenskapelig forskning, begynte med påstanden om at (1.1) samfunnsforskere stiller andre spørsmål enn naturvitere, som er minst like viktige. Dette da (1.2) det er mye atferds-genetikken ikke kan gi svar på – som for eksempel den store historien – den om sigarettenes endrete klassesdimensjon og

mening. For som han påpekte, (1.3) sigaretten spiller ulike symbolske roller i ulike sosiale klasser og den symbolske verdien har endret seg. Dens symbolske rolle er i dag en helt annen enn for bare 15 år siden, hvilket har resultert i at de med penger og utdanning har sluttet å røyke. I dag røyker for eksempel folk på Oslo øst, men ikke på Oslo vest, mens det for 100 år siden var motsatt. (1.4) Genene var verken årsaken årsaken til at røykeepidemien startet eller at den gradvis toner ut. Sårbarheten for å utvikle nikotinhengighet spiller tvert imot sammen med en rekke miljøfaktorer i en svært lang kjede, som vi ikke kjenner detaljene i ennå (Pedersen 2010).

Så langt må vi konkludere med at argumentasjonen var holdbar, selv om det foreligger delte meninger – verken Vassnes eller Kennair var jo spesielt imponerte. Det er uansett ikke grunnlag for å hevde at Pedersen begikk argumentasjonsfeil, da det instrumentelle argumentasjonsskjemaet ble korrekt brukt for å vise årsakssammenhengen mellom standpunkt og argumenter, og det for undertegnede virket som forsvaret hang godt sammen. Pedersen innrømte imidlertid at han ikke er genetiker og derfor spekulerte da han dro resonnetet enda lenger og delte sine tanker om at arvbaheten, i motsetning til hva som er antatt av genetikere, kanskje øker i takt med eksponeringen. Tidligere røykte for eksempel mange og de med sårbare gener ble lettere eksponert. For som han sa, du blir neppe alkoholiker hvis du vokser opp i Oman (Pedersen 2010).

Det andre hovedargumentet, som også ble presentert instrumentelt, var at (2) Vassnes hadde misforstått Pedersen dit hen at han innrømte at hans forskning var feilslått, hvilket ikke medførte riktighet. (2.1) Pedersen ble her konfrontert med forskning hvor det ble hevdet at foreldres innflytelse på barnas røykestart kun går gjennom genene, samtidig som sentrale forskere i samme tradisjon er uenige og støtter Pedersens syn om at gener og familiemiljøet spiller sammen. Det foreligger i det hele tatt en overveldende mengde forskning, også genetisk, som fokuserer på dette. (2.2) Eia forenklet rett og slett for mye - hvilket skapte en illusjon av at norsk samfunnsforskning hadde råtnet på rot.

Heller ikke her kan vi konkludere med annet enn at argumentasjonen var holdbar. Pedersens rekonstruerte standpunkt: (Stp2) Norsk samfunnsforskning har *ikke* råtnet

på rot, var derfor akseptabelt, på tross av at han, begikk argumentasjonsfeil både i konfrontasjonsfasen og åpningsfasen. I konfrontasjonsfasen tok han mannen, ikke ballen, da han kastet tvil over Vassnes sin kompetanse ved å hevde at forskningsjournalisten *nok en gang* viste at han ikke hadde forstått hva samfunnsforskere egentlig holder på med. Han underbygde heller ikke dette nærmere og gjorde seg derfor også skyld i *unntakelse av bevisbyrden*. Sistnevnte blir i analysen tilskrevet *åpningsfasen*, men feilene ble i praksis begått samtidig. Sett over ett må det allikevel konkluderes med at Pedersens argumentasjon var holdbar.

Og med det skifter vi fokus til Brox. Også han gikk til *personangrep* mot Vassnes da han i *konfrontasjonsfasen* først karakteriserte forskningsjournalisten som "ganske skrudd" fordi han dømte Hernes sin maktforskning av den grunn at sistnevnte kanskje ikke hadde satt seg inn i genetikken, for så å hevde at det i fortsettelsen ville bli vanskelig å betrakte ham (altså Vassnes) som en seriøs deltaker i debatten om norsk forskning. Brox begikk dermed i likhet med Pedersen *argumentum ad hominem*, da han kastet tvil både over Vassnes sin *kompetanse* og *seriøsitet*. Nå har for så vidt også undertegnede satt store spørsmålstegn ved nettopp disse forholdene, altså seriøsiteten og den samfunnsvitenskapelige kompetansen til Vassnes. Jeg har også uttrykt mine betenkeligheter med alltid å karakterisere personangrep av denne typen som argumentasjonsfeil. Like fullt er det nettopp dette det representerer i pragma-dialektikken.

Brox la i alle fall opp sitt forsvar med tre sideordnede argumenter. Det første var at (1) de fleste samfunnsforskere i dag aksepterer både at miljøfaktorer har vært overvurdert i forhold til arv i visse tilfeller, og at individers sosiabilitet er et resultat av darwinistisk evolusjon. Han trakk i den forbindelse frem: (1.1) at vi nå vet at barn av kriminelle ikke alltid blir lovlige av å bli adoptert tidlig av praktforeldre. Dette var et godt eksempel og korrekt bruk av det symptomale argumentasjonsskjemaet. Argumentasjonen var med andre ord holdbar.

Det andre hovedargumentet, at (2) det var urimelig av Vassnes å dømme samtlige disipliner av norsk samfunnsforskning på bakgrunn av materialet som ble lagt frem i "Hjernevask", var også holdbart. Eia intervjuet her både filosofer og litteraturforskere, og det var som Brox påpekte (2.1) urimelig å bruke deres hjelpeløshet til å dømme

fag som de ikke har en høyere grad i. Vassnes hadde riktignok rett da han påpekte at også kjønnsforskning (ifølge Norges forskningsråd) er samfunnsforskning, men han hadde ikke grunnlag for å dømme andre disipliner med utgangspunkt i dette.

Pedersen og Hernes er riktignok representative for norsk sosiologi, men det at (2.2) de, kanskje noe uklokt, gikk med på å uttrykke fordelingen mellom arv og miljø som årsaksfaktorer i prosent uten å ha undersøkt dette, gir ikke grunnlag for å konkludere med at deres forskning har vært feilslått.

Det siste argumentet var at (3) genetikk og evolusjonær psykologi stort sett er av begrenset interesse for de fleste store og viktige problemene som samfunnsforskere arbeider med, kanskje med unntak av sosialt kjønn. Brox påstand om at (3.1) man er nødt til å studere forhold som klassestruktur, fattigdom, arbeidsmarkeder og familiepolitikk for blant annet å kunne forklare ulike mordrater i amerikanske og europeiske storbyer, var holdbar. Men hans insistering på at genetikken er av begrenset interesse var mer kontroversiell. Nevnte Kennair hadde følgende å melde om dette:

Det finnes mange måter å avvise biologi på. Man kan hevde at det ikke har noen plass i tenkningen eller teorien. Det er ekstremt. Man kan hevde at man har tenkt på det, men at biologi ikke forklarer noe – det er bare feil. ... Eller man kan hevde at det er viktig, og så ikke bry seg om det i egen forskning. Det er dårlig forskning. Og veldig utbredt. Det er det som er blitt kritisert. Det finnes en siste tilnærming: Det å hevde at det er viktig og at det er mye som er potensielt relevant, bare ikke for det som egentlig er viktig. Det er den mest sofistikerte tilnærmingen. Det er like fullt et uttrykk for avvisning av biologi. Generelt vil man oppdage at den som konkluderer slik tar feil når man ber om at vedkommende er konkret (Kennair 2010).

Altså hevdet Kennair at Brox tok til orde for en sofistikert måte å avvise biologi på, da han nærmest forsøkte "å skape en stemning av: alt er greit og vi har tenkt på dette, folkens, det er ingen kontrovers, men dette er av begrenset interesse" (Kennair 2010). Dette var dårlig tenkt, hevdet han, og skyldtes ganske enkelt at "samfunnsvitere generelt ikke er trent i å tenke genetisk eller evolusjonært. Det å pontifilere omkring hva som er interessant eller ikke krever innsikt" (Kennair 2010).

Kanskje beveget Brox seg her utenfor sitt kompetanseområde. Denne uenigheten ligger imidlertid også utenfor mitt eget. Jeg vil derfor ikke trekke noen bastante slutninger om holdbarheten av argumentasjonen. Men den eventuelt uholdbare argumentasjonen utgjorde kun en liten del av den totale argumentasjonen, som vi må si var holdbar.

6.4 Konklusjon

For å oppsummere meningsutvekslingen, så var i korthet Brox og Pedersens standpunkt: (Stp2) Norsk samfunnsforskning har ikke råtnet på rot, akseptabelt. Vassnes' standpunkt: (Stp1) Norsk samfunnsforskning har råtnet på rot, og dette har ledet beslutningstakere til å ta dårlige avgjørelser, var derimot ikke akseptabelt. Forskningsjournalisten begikk alt for mange argumentasjonsfeil og var tidvis useriøs.

Den offentlige "Hjernevask"-debatten som helhet var svært omfattende, og debattklimaet var tøft. I dette kapittelet har jeg avgrenset den tematisk til angrepene på, og i noen grad forsvaret av, samfunnsforskerne (herunder kjønnsforskerne og sosiologene) og samfunnsforskningen, både som helhet og som bestemte fagfelt. En rød tråd i kritikken gjaldt samfunnsforskernes manglende kompetanse på biologi. Flere av debattantene, deriblant Johannessen og Røskoft, singlet ut sosiologer spesielt. Det var allikevel kjønnsforskerne og kjønnsforskningen som fagfelt som fikk gjennomgå mest. Samfunnsforskerne møtte hovedsakelig angrepene med oppklarende argumentasjon, av typen samfunnsvitere og naturvitere er opptatt av ulike forhold.

Denne tematiske avgrensningen har medført at forholdet mellom biologer/evolusjonspsykologer og samfunnsforskere i debatten i noen grad har blitt skjevt fremstilt. Dette da angrepet på samfunnsforskningen hovedsakelig kom fra naturvitenskapelig hold, og imøtegåelsen av denne fra samfunnsvitenskapelig. Man kan med andre ord få inntrykk av at vi stod overfor en svart/hvitt-kamp mellom disse to gruppene. Bildet var imidlertid mer sammensatt. For det første avstod de fleste naturvitere fra å dømme samfunnsforskningen nord og ned. Den tematiske avgrensningen innebar med andre ord inkluderingen av konfronterende stemmer. For det andre forekom det at biologer gikk til angrep på mye av den biologisk funderte forskningen som ble presentert i "Hjernevask". Rune Sævre, biolog og tidligere leder i Biologiforbundet, kalte blant annet Eias biologi for useriøs, og rådet han til å holde seg til humoren i fremtiden (Sævre 2010), mens Inger Nordal, professor ved Biologisk Institutt ved UiO, mente at "komikeren Harald Eia burde ha invitert kritiske biologer til sitt program og ikke brukt hjernevaskede evolusjonspsykologer til å fronte en «biologi» som i alle fall ikke bygger på seriøs naturvitenskapelig forskning"

(Nordal 2010). Både samfunnsvitere, og forskere fra andre fagfelt, var også sterkt kritiske til bestemte naturvitenskapelige disipliner, og da i første omgang evolusjonspsykologien. Eric Nævdal, dr. Scient i miljø- og ressursøkonomi, hevdet for eksempel at det ikke er "vanskelig å finne biologer i dag som er (...) komiske i sin biologiske determinisme, og mye av det som presenteres som biologisk adferdsforskning holder ikke mål" (Nævdal 2010). Han siktet her eksplisitt til det han kalte "den naive evolusjonære psykologien" (Nævdal 2010). Sett over ett var det allikevel angrepene på henholdsvis samfunnsforskerne og samfunnsvitenskapelige disipliner som dominerte *mediebildet*.

Hva så med rimeligheten i disse angrepene? For å begynne med kjønnsforskningen, så oppfatter jeg, som det også fremkom i forrige kapittel, mesteparten av kritikken mot kjønnsforskerne som opptrådte i programmet som rimelig. Både den som gikk på deres arrogante oppførsel (eller mangel på vitenskapelig ydmykhet) og den moralsk forankrede avvisningen av biologien. Derimot representerte det en overilet generalisering å dømme hele fagfeltet kjønnsforskning på bakgrunn av dette. Enkelte, som for eksempel Jon Hustad, dro kritikken veldig langt. Hustad hevdet blant annet at staten nærmest bestiller forskning som sier at kjønn er en konstruksjon. Han truet også med sanksjoner, da han indirekte tok til orde for at Lorentzen burde få sparken. Vassnes og Larsen tok begge i bruk en *falsk analogi* da de dro en parallell mellom norsk kjønnsforskning og Lysenko.

Når det gjaldt angrepet på samfunnsforskningen generelt ble spesielt sosiologien en skyteskive. Både Røskaft og Johannessen var sterkt kritiske til sosiologenes forståelse av biologi. Dette var også en gjenganger i andre debattinnlegg som jeg ikke har tatt med i denne analysen. De som dro kritikken lengst var nettopp Røskaft og, ikke minst, Vassnes. Røskaft syntes å være av den oppfatning at samtlige av kjønnsforskerne i homo/hetero-programmet var sosiologer, og manet til og med forskningsrådet til å komme på banen å sette sosiologiforskningen under lupen. Han gjorde seg i tillegg til å *true med sanksjoner* skyld i både uriktigheter og *overilede generaliseringer*. Sett under ett kan ikke angrepene på samfunnsforskningen som helhet karakteriseres som rimelige. Angrepene ble i stor grad preget både av urimelige generaliseringer, og ikke minst mangel på vitenskapelig ydmykhet. Den fremste eksponenten for angrepene, Vassnes, var et kapittel for seg selv. Han dømte

som vi har sett samtlige disipliner av samfunnsforskningen til å ha råtnet på rot på bakgrunn av det han så i programmet. Brox påstand om at det i fremtiden ville bli vanskelig å betrakte han som en seriøs deltaker i debatten om norsk forskning var, selv om personangrep av denne typen er å regne som argumentasjonsfeil i pragmatisk dialektikken, forståelig. Han utviste også, som Pedersen var inne på, mangel på forståelse for hva samfunnsforskere gjør. Eller sagt med andre ord, mangel på forståelse av egne begrensninger.

Mangel på slik forståelse, eller ydmykhet, var i det hele tatt gjennomgående i "Hjernevask", både i programmet og i debatten. I programmet var det i første omgang kjønnsforskerne som utmerket seg negativt. Hovedeksempelet i debatten var Vassnes. Det kan kanskje til og med hevdes at debattinnleggene til Vassnes, og da spesielt det andre, var så useriøse, at det rent av var problematisk å bruke disse som utgangspunkt for analysen. Dette fordi analysen da ble gjort om til et spørsmål om Vassnes' påstander, som grunnet sin useriøsitet også var uinteressante. Det er i den forbindelse to forhold som må påpekes. For det første at sentrale sosiologer faktisk tok seg bryet å ta til motmæle, i alle fall mot den første artikkelen. Vassnes' svar til Pedersen og Brox, der han kom med, mildt sagt, oppsiktsvekkende påstander som at samfunnsvitenskapelig kunnskap ikke finnes, ble derimot stående uimotsagt.

For det andre fortalte en granskning av *Dagbladets* kommentarfelt meg at innleggenes useriøsitet ikke var like åpenbar for alle. Av de 71 kommentarene som ble postet under det første debattinnlegget kunne man telle de som tok dissens med Vassnes på én hånd. Forskningsjournalistens andre artikkel fikk 33 kommentarer, hvorav 2 innlegg var noenlunde kritiske. Men ikke nok med det. Et overveldende antall av de som kommenterte ga nærmest inntrykk av å tilhøre en slags "heiagjeng" for Vassnes, med innspill som: "Du er nådeløs Vassnes, og jeg digger det!" og "Åhhh, det er så deilig å lese noe fornuftig innimellom! Dette var som om jeg skulle ha skrevet det selv (bortsett fra at dette var mye bedre skrevet da)..." (Vassnes 2010b). Også andre som angrep samfunnsforskningen, og da spesielt kjønnsforskningen, fikk lignende respons. Denne diskrepansen, mellom mine konklusjoner hva gjaldt argumentenes holdbarhet og lesernes begeistring, kan skyldes flere forhold.

Fredrik Thue, forsker ved forum for universitetshistorie ved UiO, hevdet i et intervju i *Klassekampen* (19.03.2010) at det har oppstått "et veldig gap mellom det som er doxa (...) i den akademiske verdenen, og det ideologiske hamskiftet i samfunnet" (Lillebø 2010). Dette fordi det han kalte "den nye høyresiden, (...) FrP og den mest liberalistiske delen av høyre, er veldig svakt representert i akademia, mens den har bygd seg sterkt opp i andre deler av samfunnet" (Lillebø 2010). Han hevdet også at samfunnsvitenskapene står "i en særklasse når det gjelder denne problemstillingen, fordi mange av dem i stor grad lever av å reproducere en mildt venstreorientert velferdsideologi" (Lillebø 2010).

Dette er en mulig tolkning. At samfunnsforskerne til en viss grad er i utakt med folket, og at dette langt på vei forklarer lesernes begeistring for de krasseste innleggene. Hvorvidt dette stemmer tar jeg ikke stilling til her. Det viktigste forholdet tror jeg uansett er at det pragma-dialektiske perspektivet på argumentasjon undervurderer argumentenes overbevisningskraft overfor publikum (jf. 3.3.4). Og at Sandviks kritikk av metoden, spesielt når det kommer til politisk argumentasjon, derfor har gyldighet også i forhold til den offentlige "Hjernevask"-debatten. Pragma-dialektikken tilbyr, vil jeg hevde, et utmerket rammeverk for å identifisere aktørenes standpunkter og argumentasjonen som blir ført for disse. At argumentasjonsfeil blir så tydelig definert er også i all hovedsak en styrke, og gir en god rettesnor til å bedømme kvaliteten på argumentasjonen. Unntaket er insisteringen på at angrep på motstanderens kompetanse eller seriøsitet bestandig er å regne som argumentasjonsfeil. Men selv om pragma-dialektikken, gitt dens fokus på rasjonell argumentasjon, i utgangspunktet burde være godt egnet til å vurdere meningsutvekslinger mellom akademikere i det offentlige rom, så blir dens syn på hva som skal telle som relevante tale- og skrivehandlinger for restriktivt i en debatt som dette, der aktørene også har leserne i tankene når de forfatter sine innlegg. Og der enkelte kanskje til og med hovedsakelig henvender seg til publikum. Mer bestemt, så ser pragma-dialektikken kun *logos*, eller rasjonell argumentasjon, som relevant, mens *etos* og *patos* underkjennes. Krasse spissformuleringer av svært subjektive oppfatninger og meninger er imidlertid en naturlig del av debattklimaet i fora som VG og Dagbladet. Man forsøker rett og slett i mange tilfeller å bevege leserne. Pragma-dialektikken definerer det å spille på følelser som en argumentasjonsfeil, og overser dermed helt elementære virkemidler for overbevisning og overtalelse.

7 Avslutning

I denne oppgaven har jeg tatt for meg "Hjernevask" som program (herunder programskapernes redelighet), kjønnsforskernes opptreden og den offentlige debatten som fulgte i kjølvannet. Jeg har gjennomgående tatt i bruk en forenklet versjon av pragma-dialektisk teori. Mer bestemt har jeg i analysen av "Hjernevask" som program (kapittel 4) og dokumentasjonen av kritikken mot kjønnsforskerne (kapittel 5) brukt metoden til å identifisere aktørenes argumentasjon, både direkte og indirekte. I dokumentasjonen av angrepene på samfunnsforskningen har jeg også pekt på argumentasjonsfeil. Endelig har jeg i meningsutvekslingen som fant sted mellom Vassnes, Pedersen og Brox gjennomført en pragma-dialektisk analyse av tekstene.

7.1 Oppgavens funn

I kapittel 4 tok jeg hovedsakelig sikte på å komme til bunns i hva slags program "Hjernevask" var. Jeg drøftet hvorvidt "Hjernevask" representerte *forskningsformidling*, *underholdning*, *infounderholdning* eller *infopropaganda* – de to siste er da beslektede, men likevel svært ulike, hybrider mellom formidling/informasjon og underholdning. Infopropaganda ble koblet til den kjente filmskaperen Michael Moore og den (i Norge) mindre kjente tv-personligheten Ben Stein, som begge har utmerket seg med å lage svært subjektive dokumentarfilmer, der intervjuobjektene beviselig ble ført bak lyset i forhold til hva de skulle være med på. Mer bestemt definerte jeg infopropaganda som en sjanger der programskaperne (eller filmskaperne) er ute etter å *overtale* (eller emosjonelt forføre) publikum om riktigheten av eget budskap med alle tilgjengelige midler. Altså finnes det en agenda utover det å underholde og opplyse (som er ambisjonen med infounderholdning). Jeg har i denne oppgaven demonstrert at Eia og programskaperne skjulte basispåstandene for enkelte av deltakerne, nærmere bestemt samfunnsforskerne som vektla miljøet. Programlederen utviste også ubalanse i utspørringen avhengig av hvilken side intervjuobjektene befant seg på i arv/miljø-spørsmålet, og fremstilte

konsekvent uenighetene i programmet som et forhold mellom norsk og internasjonal forskning. "Hjernevask" var altså infopropaganda.

Da infopropaganda representerer et brudd både med den deliberative demokratiforståelsens sentrale normer og verdier og kjernen i allmennkringkasteroppdraget slik dette defineres av NRK, konkluderte jeg også med at produksjon og kringkasting av "Hjernevask" ikke kunne vurderes som rimelig.

Jeg vendte deretter i kapittel 5 blikket mot kjønnsforskernes opptreden i homo/hetero-programmet. I dokumentasjonen og vurderingen av dette forholdet benyttet jeg meg hovedsakelig av Anne Krogstads begrepsapparat, mer bestemt *angrep* og *selvhevdelse* som retoriske strategier. Det ble brakt på det rene at kjønnsforskerne i dette avsnittet av programmet optrådte uheldig på flere plan. For det første bedrev de nærmest utelukkende *refutatio*, eller avvisning av de biologiske studiene som ble presentert for dem. Kun unntaksvis forsøkte de seg på å argumentere for egen sak (*probatio*). De utviste også mangel på vitenskapelig ydmykhet, eller forståelse for egne begrensninger, når det gjaldt kompetanse på biologi. Bolsø og Nissens angrepsstrategier var i tillegg implisitt sentrert rundt påstander om umoral. De gjorde seg derfor skyldige i å avvise den biologiske forskningen på bakgrunn av frykt for de potensielt uheldige konsekvensene av denne. Hvilket representerte et brudd på den vitenskapelige normen om upartiskhet.

Endelig rettet jeg i kapittel 6 blikket mot den offentlige debatten som oppstod som en reaksjon på programmet. Jeg dokumenterte innledningsvis deler av angrepet på samfunnsforskningen, samt hvorledes samfunnsforskere forsvarte sine fagfelt. Dette ble etterfulgt av en grundigere analyse både av Vassnes sitt angrep på samfunnsforskningen, og Pedersen og Brox sitt forsvar. Det ble slått fast at Vassnes ikke var en sakelig aktør i "Hjernevask"-debatten. Han var imidlertid ikke den eneste som slengte rundt seg med *personangrep*, *overilede generaliseringer*, *unnvikelse av bevisbyrden* osv. Det forelå i det hele tatt et tøft debattklima. Mangel på forståelse av egne begrensninger var et viktig stikkord, både i programmet (da først og fremst representert ved kjønnsforskerne) og i debatten. Spesielt utmerket Vassnes seg i debatten. Det syntes allikevel som om forskningsjournalisten og hans meningsfeller hadde "folket" på sin side. Trolig har pragma-dialektikken et alt for restriktivt syn på

argumentasjon, da den ikke tar innover seg argumentenes overbevisningskraft overfor publikum. Den overser altså momenter som i noen fora er helt elementære overbevisnings- eller overtalelsesmidler. Eller sagt på en annen måte, så anerkjennes kun *logos* (rasjonell argumentasjon), mens betydningen av både *etos* og *patos* underkjennes.

7.2 Saklighet i offentligheten

14. desember 2010 ble Harald Eia, sammen med Dag O. Hessen og Bjørn Vassnes tildelt "Fritt Ords Honnør". Eia fikk prisen "for gjennom programmet Hjernevask å ha utløst en av de heftigste debattene om forskning i nyere tid" (Fritt Ord 2010). I begrunnelsen het det blant annet: "Selv om det har kommet kritikk mot Eias journalistiske metoder, skapte serien økt interesse for sammenhengen mellom arv og miljø, og bidro til fagkritikk og en fornyet dialog mellom ulike fagtradisjoner" (Fritt Ord 2010).

På bakgrunn av funnene i oppgaven vil jeg avslutningsvis foreslå et forskningstema som kunne vært en naturlig forlengelse av mine analyser. En problematisering av tildelingen av "Fritt Ord"-prisen til Eia, og kanskje også Vassnes, som en del av en bredere diskusjon om saklighet i offentligheten. Vassnes fikk riktignok ikke prisen for sine utspill i "Hjernevask"-debatten, men snarere "for sitt allsidige, kritiske og selvstendige bidrag til naturvitenskapelig formidling og debatt" (Fritt Ord 2010). Det er likevel påfallende at nettopp Eia og Vassnes, som begge demonstrativt utviste usaklighet i forbindelse med "Hjernevask" – Eia med sin skjulte agenda og sine tvilsomme journalistiske metoder og Vassnes med sin totale fordømmelse av samtlige samfunnsvitenskapelige disipliner på bakgrunn av det som kom frem i programmet, fikk utmerkelsen samtidig.

Relevante spørsmål kunne vært om usaklighet i det offentlige rom betaler seg? Eller i hvilken grad man vinner frem med saklige argumenter i offentligheten? I "Hjernevask" synes for eksempel usakligheten å ha vunnet frem. Eia fikk både folkestøtte og "Fritt Ord"-prisen som en direkte følge av programmet. I Maria Amelie-saken så vi derimot kanskje et eksempel på at saklig argumentasjon kan betale seg i det lange løp. Maria

Amelie levde, som kjent, i Norge som papirløs flyktning da hun ble pågrepet i januar 2011 (Viken 2011). Saken skapte voldsomme reaksjoner. Det ble arrangert både demonstrasjoner, fakkeltog og støttekonserter med kjente artister. Men Jens Stoltenberg og Justis og politidepartementet stod på sitt (og sine argumenter), at det måtte være likhet for loven, at hun ikke hadde krav på beskyttelse og derfor måtte sendes ut av landet. Etter et innledningsvis massivt trykk, både fra media og folket, begynte folkemeningen gradvis å snu. Til slutt mente flertallet at hun burde sendes ut av landet (Viken 2011), og Stoltenberg kom tilsynelatende rakrygget gjennom stormen.

Man kan også stille spørsmål ved rimeligheten av selve tildelingen. Om det å skape debatt i seg selv burde være et tilstrekkelig grunnlag for å motta "Fritt Ord"-prisen, uavhengig av metodene som blir tatt i bruk for å oppnå dette. Og ledet egentlig diskusjonen som Eia skapte til fornyet dialog i arv- og miljøspørsmål slik det ble hevdet i begrunnelsen, eller konstruerte "Hjernevask" en problemstilling i fagmiljøene som i realiteten ikke eksisterte, da debatten og dialogen som ble etterlyst allerede fantes og hadde vært der i mange år?

Her blir det opp til noen andre og eventuelt ta over fakkelpinnen.

Litteraturliste

- AAAS: the American Association for the Advancement of Science. (18.04.2008)
"Statement of the American Association for the Advancement of Science (AAAS) Regarding the Importance of the Integrity of Science as Depicted in Film". Tilgjengelig fra:
http://www.aaas.org/news/releases/2008/media/0418aaas_statement.pdf. (Nedlastet 05.05.2012)
- Alver, Eirik. (19.10.2010) "Jeg har følt skam og sjølførakt". *Dagbladet*.
- Bjørkeng, Per Kristian. (27.09.2009) "Føler seg lurt av Harald Eia". *Aftenposten*,
- Boudon, Raymond.(1994). "Good Reasons for Believing in False Ideas", i *The Art of Self-persuasion. The Social Explanation of False Beliefs*. 1994 ss. 34-41. John Wiley & Sons.
- Bourdieu, Pierre. (1977). *Outline of a Theory in Practice*. Cambridge University Press.
- Brox, Ottar. (13.03.2010) "En dårlig begrunnet dom". *Dagbladet*.
- Bråten, Stein. (1998). *Kommunikasjon og samspill. Fra fødsel til alderdom*. Tano Aschehoug. 291 s.
- Butler, Jeremy G. (2010). *Television Style*. 1. Utgave. Routledge, New York.
- Christensen, Arnfinn. (28.01.2011) "Mer verdt og vite". *Forskningsrådet*. Tilgjengelig fra: <http://www.forskning.no/artikler/2011/januar/277305>. (Nedlastet 14.03.2012)
- Creswell, J. W. (2007). *Qualitative Inquiry & Research Design: Choosing among five Approaches*. Thousand Oaks: Sage.
- Dawkins, Richard. (20.04.2008) "Open Letter to a victim of Ben Stein`s lying propaganda". *The Richard Dawkins Foundation for Reason and Science*. Tilgjengelig fra: <http://richarddawkins.net/articles/2488>. (Nedlastet 15.05.2012)
- Demers, David (2005). *Dictionary of Mass Communication & Media Research: A Guide for Students, Scholars and Professionals*. Marquette Books.
- Eemeren, F.H. van, & Rob Grootendorst (2004). *A systematic theory of argumentation: The pragma-dialectical approach*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Eia, Harald og Ole-Martin Ihle. (2010), *Født sånn eller blitt sånn? Utro kvinner, sjalu menn og hvorfor oppdragelse ikke virker*. 1. Utgave. Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Egeland, Cathrine. (04.03.2010) "Det lille jeg fikk sagt ble klippet bort". *Dagbladet*.
- Engelstad, Fredrik. "Hegemoni – makt, dominans og kultur", i *Mellom mediene. Helge Rønning 60 år*. 2003 ss. 307-323.

- Eriksen, Thomas Hylland. (20.03.2010) "Både og". *Dagbladet*.
- Fritt Ord. (08.12.2010) Tilgjengelig fra: http://www.fritt-ord.no/no/hjem/mer/harald_eia_dag_hessen_og_bjorn_vassnes_far_fritt_ords_honor/ (Nedlastet 08.10.2011)
- Føllesdal, Dagfinn og Lars Walløe. (2000). *Argumentasjonsteori, språk og vitenskapsfilosofi*. 7. Utgave. 4. Opplag (2004). Universitetsforlaget.
- Gundersen, Kristian og Jo C. Bruusgaard. (07.04.2010) "Kjønnforskning på pikerommet". *Dagbladet*.
- Gundersen, Kristian og Jo C. Bruusgaard. (23.03.2010) "Kjønnforskning tatt på alvor". *Dagbladet*.
- Habermas, Jürgen (1999). *Kommunikativ handling, moral og rett*. Tano Aschehoug. (Oversatt av: Jon-Alfred Smith og Jon-Hjalmar Smith)
- Hammerstad, Kathrine og Catherine Gonsholt Ighanian. (19.10.2010) "Eias "Hjernevask" frikjent i PFU". VG.
- Hallén, Arvid. (12.04.2010) "Polarisert forskningsdebatt". *Dagbladet*.
- Hernes, Gudmund. (12.03.2010) "Og hva så"? [Internett] *Morgenbladet*.
- Hessen, Dag O. (02.03.2010) "Genenes makt og avmakt". *Dagbladet*.
- Hitchens, Christopher. *Unfairness 9/11*. (21.06.2004) "The lies of Michael Moore". *Slate*. Tilgjengelig fra: <http://www.slate.com/id/2102723>. (Nedlastet 03.11.2012)
- Johannessen, Stig O. (19.03.2010) "Kunnskap er makt(kamp)". *Dagbladet*.
- Jørgensen, Marianne W., and Louise Phillips. (2009). *Discourse Analysis as Theory and Method*. 2. Utgave. SAGE Publications Ltd.
- Kalleberg, Ragnvald. (2011). "Dannelse som faglig fordring og utfordring i høyere utdanning". i (RED.), Gorana Ognjenovic og Bernt Hagtvat. *Tenkning, modning, refleksjon*. Oslo: Dreyer Forlag.
- Kalleberg, Ragnvald. (2005). "Dokumentasjon, analyse og svar – dialogen med leserne". Kap. 7 i: Engelstad, Fredrik, Carl Erik Grenness, Ragnvald Kalleberg og Raino Malnes. (2005). *Introduksjon til samfunnsfag*. 3. Utgave, 2. Opplag. Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Kalleberg, Ragnvald. (2005). "I begynnelsen er spørsmålene – om fagenes vitenskapelige oppgaver". Kap. 5 i: Engelstad, Fredrik, Carl Erik Grenness, Ragnvald Kalleberg og Raino Malnes. (2005). *Introduksjon til samfunnsfag*. 3. Utgave, 2. Opplag. Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Kalleberg, Ragnvald. (2005). "Forskningsformidling: dialogene med bredere offentligheter". Kap.12 i: Engelstad, Fredrik, Carl Erik Grenness, Ragnvald Kalleberg og Raino Malnes. (2005). *Introduksjon til samfunnsfag*. 3. Utgave, 2. Opplag. Gyldendal Norsk Forlag AS.

- Kalleberg, Ragnvald. (1998). "Forskningsopplegget og samfunnsforskningens dobbeltdialog". i (RED.), Holter, Harriet & Kalleberg, Ragnvald. *Kvalitative metoder i samfunnsforskning*. 1998 ss. 26-72.
- Kalleberg, Ragnvald. (2005). "Innsamling av data – kommunikasjon med dem som utforskes". Kap.6 i: Engelstad, Fredrik, Carl Erik Grenness, Ragnvald Kalleberg og Raino Malnes. (2005). *Introduksjon til samfunnsfag*. 3. Utgave, 2. Opplag. Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Kalleberg, Ragnvald. (2010). "The Ethos of Science and the Ethos of Democracy". i Craig Calhoun (RED.), *Robert K. Merton: Sociology of Science and Sociology as Science*. Columbia University Press. Kapittel. ss. 182-213.
- Kalleberg, Ragnvald. (2005). "Vitenskapsteori, forskningsopplegg og fagfellekontroll". Kap. 4 i: Engelstad, Fredrik, Carl Erik Grenness, Ragnvald Kalleberg og Raino Malnes. (2005). *Introduksjon til samfunnsfag*. 3. Utgave, 2. Opplag. Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Kennair, Leif Edward Ottesen. (15.03.2010) "Leif Edward Ottesen Kennair svarer Inger Nordal og Ottar Brox". *NRK*. Tilgjengelig fra: <http://blogg.nrk.no/hjernevask/2010/03/15/leif-edward-ottesen-kennair-svarer-inger-nordal-og-ottar-brox/>. (Nedlastet 16.01.2012)
- Kjeldsen, Jens Elmeland. (09.03.2010) "Hvorfor fremstår Lorentzen og Egeland som dumme"? *Vox Publica*. Tilgjengelig fra: <http://voxpublica.no/2010/03/hjernevask-hvorfor-fremstar-lorentzen-og-egeland-dumme/>. (Nedlastet 18.11.2012)
- Kristensen, Eivind og Peder Ottosen. (27.09.2009) "Harald Eia slår tilbake mot kritikk". *Dagbladet*.
- Kristiansen, Arnhild Aass. (20.10.2010) "Har lagt ut hele "Hjernevask"-intervjuet". *Dagbladet*.
- Krogstad, Anne. (2006). *Retorikk, prinsipper og trillende terninger*. I *Rhetorica Scandinavica*, Nr. 40, 2006. s. 40-61.
- Kuhn, Thomas. (1962). *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago: Chicago University Press.
- Larsen, Håkon. (2008): "I demokratiets tjeneste. Offentlig debatt om allmennkringkasting i Norge og Sverige" *Tidsskrift for samfunnsforskning* 49(3): 313-342).
- Larsen, Håkon. (2011): "Legitimeringen av allmennkringkasting i Norge og Sverige". PhD-avhandling i sosiologi. Universitetet i Oslo.
- Larsen, Tor K. (05.03.2010) "Norsk kjønnsforskning og Lysenko". *Dagbladet*.
- Lillebø, Sandra. (19.03.2010) "Et oppgjør med eliten". *Klassekampen*.
- Lorentzen, Jørgen. (15.03.2010) "Den homoseksuelle hjerne". *Dagbladet*.
- Lyngstad, Torkild Hovde. (15.10.2009) "Biologiens utfordring". *Klassekampen*.

- Mathisen, Åshild. (30.04.2010) "Reaksjonære gener". *Morgenbladet*.
- Meland, Astrid. (30.03.2010a) "Her er de Eia burde snakket med". *Dagbladet*.
- Meland, Astrid. (01.03.2010b) "En politisk naiv maurforsker". *Dagbladet*.
- NESH (2006): *Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi*. Oslo: De forskningsetiske komiteer.
- Nielsen, Harriet Bjerrum. (18.03.2010a) "Harald Eias vendetta mot forskning". *Aftenposten*.
- Nielsen, Harriet Bjerrum. (25.03.2010b) *Dagbladet*.
- Nordal, Inger. (14.03.2010) "Eias umulige prosjekt". *Aftenposten*.
- NOU (1999:27): *Ytringsfrihed bør finde sted*". *Forslag til ny Grunnlov § 100*. Statens forvaltningstjeneste.
- NRK: Hjernevask. Tilgjengelig fra: <http://www.nrk.no/programmer/sider/hjernevask/>. (Nedlastet 01.05.2011)
- NRK: Journalistikk. (12.06.2001) "Kva betyr allmennkringkastaroppdraget for journalistikk og programsetjing". Tilgjengelig fra: <http://www.nrk.no/kanal/undervisning/journalistikk/1081420.html>. (Nedlastet 06.09.2011)
- Nævdal, Eric. (17.03.2010) "Vi trenger en ny type forskere". *Dagbladet*.
- Pedersen, Willy. (19.10.2009) "Intervjuet av Eia". *Aftenposten*.
- Pedersen, Willy. (12.03.2010) "Et gen for røyking"? *Dagbladet*.
- PFU: Pressens faglige utvalg (2010). PFU-sak 054/10.
- Pinholt, Karen. (19.03.2010) "Hjernevask uten effekt". *Dagbladet*.
- Pinker, Steven. (2002). *The Blank Slate: The Modern Denial of Human Nature*. 1. Utgave. Penguin Books.
- Ramnefjell, Geir. (07.04.2010) "Mistet 200 000 seere". *Dagbladet*.
- Randi, James. (18.11.2008) "James Randi Lecture at NASA 2/2". *James Randi Foundation*. Tilgjengelig fra: http://www.youtube.com/watch?v=HP_JI-qJ1Uk. (Nedlastet 23.02.2012)
- Ridley, Matt. (2003). *Nature via Nurture: Genes, Experience and What Makes us Human*. Harper Perennial.
- Ringheim, Trude. (17.03.2010) "Et imageproblem". *Dagbladet*.
- Røskaft, Eivind. (17.03.2010) "Professor Eivind Røskaft: Heia Eia"! *Dagbladet*.

- Sandvik, Margareth. (1995). "Argumentasjonsanalyse". i: Svennevig, Jan, Margareth Sandvik og Wenche Vagle. (1995). *Tilnærminger til tekst. Modeller for språklig tekstanalyse*. Cappelen Akademisk Forlag.
- Sandvik, Margareth. (forthc.) Argumentation in broadcast election campaign discourse. Towards a rhetorical reconstruction. Kapittel i: Pragmatic Approaches to Political Discourse Analysis, i: Fetzer, Anita (ed.). John Benjamins Publishers.
- Shermer, Michael. (09.04.2010) "Expelled: No Intelligence Allowed—Ben Stein Launches a Science-Free Attack on Darwin". *Scientific American*. Tilgjengelig fra: <http://www.scientificamerican.com/article.cfm?id=ben-steins-expelled-review-michael-shermer>. (Nedlastet 18.05.2011)
- Simonsen, Marie. (24.03.2010) "Politisk Hjernevask". *Dagbladet*.
- Sletteland, Anja. "Hjernekrigens kortslutning". *Samtiden*. Tilgjengelig fra: <http://www.samtiden.no/?p=137>. (Nedlastet 02.09.2012)
- Sævre, Rune. (23.03.2010) "Eias biologi er for useriøs". *Dagbladet*.
- Thagaard, Tove. (2003). *Systematikk og innlevelse. En innføring i kvalitativ metode*. Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS.
- Torring, Jacob. (1999). *New Theories of Discourse: Laclau, Mouffe and Zizek*. 1. Utgave. Blackwell Publishers Ltd.
- Vassnes, Bjørn. (10.03.2010a) "Når forskning råtner". *Dagbladet*.
- Vassnes, Bjørn. (16.03.2010b) "Samfunnsforskningens problem". *Dagbladet*.
- Viken, Ingunn. (22.01.2011) "Folkemeningen har snudd". *Dagbladet*.
- Waldahl, Ragnar, Michael Bruun Andersen og Helge Rønning. (2009). *TV-nyhetenes verden*. 1. Utgave. Universitetsforlaget.

Alle kilder som er brukt i denne oppgaven er oppgitt!

Antall ord i oppgaven: 39 391

Register

Litteraturliste

[Følg instruksene ditt fakultet/institutt har for skriving av litteraturlister]

Vedlegg